

Пряшівська універзіта в Пряшові
Центер языків і култур народностных меншын
Інштїтут русиньского языка і културы

Studium
Carpatho-Ruthenorum
2019

Штудїї з карпаторусинїстїкы 11.

Пряшів 2019

© Пряшівська універзіта в Пряшові – Центр языків і культур народностных меншын, Інштїтут русиньского языка і культуры

Studium Carpatho-Ruthenorum 2019

Штудії з карпаторусиністики 11.

Зоставителька і одповідна редакторка: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.

Редакчна рада: доц. ПгДр. Анна Плішкова ПгД. (председкыня)

проф. Др. Павел Роберт Магочій

проф. Др. Елейн Русинко

проф. Др. Кірілл Шевченко, др. н.

Рецензенты: доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.

проф. Др. Михаил Капраль, к. н.

Научна редакторка: проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.

Технічний редактор: Инж. Ярослав Гавріла

Выдаватель: Пряшівська універзіта в Пряшові – Центр языків і культур народностных меншын, Інштїтут русиньского языка і культуры

Перше виданя, 2019

Друкарня: Ultra Print, s.r.o., Bratislava

Тоту публікацію ани ей части не мож репродуковати без поволїня властника авторьских прав.

© Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Studium Carpatho-Ruthenorum 2019

Štúdie z karpatorusinistiky 11.

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD. (predsedníčka)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi

prof. Dr. Elaine Rusinko

prof. Dr. Kirill Ševčenko, DrSc.

Recenzenti: doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.

prof. Dr. Mihály Káprály, CSc.

Vedecká redaktorka: prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

Technický redaktor: Ing. Jaroslav Havrila

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Prvé vydanie, 2019

Tlač: Ultra Print, s.r.o., Bratislava

Túto publikáciu ани jej části nie je možné reprodukovat' bez súhlasu vlastníka autorských práv. Za jazykovú stránku príspevkov sú zodpovední autori.

Realizované s finančnou podporou

Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

ОБСЯГ

Вступне слово едіторкы..... 4

ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

Marta SOUŠKOVÁ: K poetike próz Maroša Krajňaka 10

Зденка ЦІТРЯКОВА: Рефлексії русинського языка в реалнім і віртуалнім світі 23

Міхал ПАВЛІЧ: Віршы Даньелы Капралёвой з погляду екокрітікы 43

Валерій ПАДЯК: Незнаті міста у біографії Анатолія Кралицького і ёго національно-языкові орьентації: (Опыт вшорителів выбратых творів літератора.) 56

ОСНОВНЫ ІНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧІХ

Проф. ПгДр. Марта Соучкова, ПгД. 74

Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД. 76

Мгр. Міхал Павліч, ПгД. 79

Мгр. Валерій Падык, к. н. 82

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

Katarína NÁDASKÁ: Prvky magicko-liečebných praktík u Rusínov 88

Кветослава КОПОРОВА: Ослабління позиції вокалу [и] в русиньскім языку на Словакії (Одраз у правописі і высловности.) 104

Петро САВЧАК: Александер Павлович – боєвник за духовну ідентіту Карпатських Русинів (200 років од народжіння „маковіцького соловья“) 115

Вступне слово едіторкы

Научны семінары карпаторусиністікы на Інштїтутї русиньского языка і културы Пряшівской універзіты належать ід едній із главных актївіт, выплываючіх у першїм рядї зо штату даной научно-педагогічної інштїтуції і заедно суть простором на презентацію найновшых выслїдків научных бадань з области карпаторусиністікы – релатївно молодой научной дісціплїны, котра ся успішно етабловала на Пряшівскїй універзітї, почїнаючі роком 1998.

*Першый рочник семїнарїв інштїтут зачав організовати од фебруара 2009, причїм выступным документом за каждый рік є зборник **Studium Carpatho-Ruthenorum/Штудїї з карпаторусиністікы**. Тогорочный зборник є уж еденадцятим і є сумаром выступїв престижных спеціалїстів з розлічных областей науки, котрых предметом інтересу суть карпатьскы Русины і карпаторусиністіка. Семїнары суть адресованы як штудентам-русинїстам, так ай вшыткым, котры ся ці то в професїоналнїм, або і в непрофесїоналнїм жывотї займають проблематїков Русинїв, респ. ся о дану проблематїку якымсь способом інтересують і хотять сі проглубити свої знаня.*

За еденадцять років Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты zorganizовав 55 семїнарїв карпаторусиністікы, на котрых выступило 38 гостїв (на дакотрых семїнарах выступали по двоє спеціалїсты з даной области, дакотры выступили двараз) із 9 держав. У еденадцятїх зборниках (враховано тогорочного) было надрукованых 79 штудїїв од 44 авторїв. Ай тогорочный зборник приносить нелем новы темы, але ай трїх новых авторїв. Першов з них є проф. ПгДр. Марта Соучкова, ПгД., літераторка, котра в рамках своїх научных бадань в рамках словацькой літературы приправила на першый семїнар (20. фебруара 2019) орігіналну тему мотївовану штирїма выданыма публікаціями молодого успішного автора-Русина Мароша Крайняка із Свідника. Книжки Мароша Крайняка суть написаны в словацькїм языку, але тематїку автор бере із жывота Руси-

нів свого краю. **Лекція К поетичі творчости Мароша Крайняка** притягла на семінар главно тых, котры ся интересують русиньсков літературов. На далшый семінар карпаторусиністікы (2. октобра 2019) пришли тоты, котры слідууть розвой русиньского языка на Словакії. Друга нова авторка – Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД., представила тему **Рефлексії русиньского языка в реалнім і віртуалнім світі**. В ній ся сконцентровала передовшыткым на то, як ся на русиньскый язык – як офіціално узнаныи четвертый выходославянський язык – позерають учены-лінгвісты в розлічных країнах нелем славянського, але ай неславянського світа. Далшым выступаючым на семінару (6. новембра 2019) був Мгр. Міхал Павліч, ПгД., який представив тему **Віршы Даньєлы Капралёвой з погляду екокрітікы**. Презентована тема была істым способом іноватівным приступом нелем к інтерпретації поезії Даньєлы Капралёвой, але ай к русиньскій поезії в общім, бо з такого угла погляду к поезії русиньских авторів іщі ніхто не приступав, хоць тема природы як жыводарной силы чоловіка, котру треба хранити про наступны покоління, є близка наприклад ай Юркови Харитунови ці Осифови Кудзеєви, або женьскій авторці Кветі Мороховічовій-Цвик. Як сам автор темы сконштатовав, поезію Капралёвой мож інтерпретовати з розлічных углів погляду, а назва ёго темы нияк раз не сігналізує, жебы носнов темов поезії авторкы дебуту „Серна в нераю“ была лем екологія.

Незнамы міста у біографії Анатолія Кралицького і ёго народно-языковы орьєнтації (Скушености зоставителів выбратых творів літератора) – то была тема посліднёго семінара карпаторусиністікы в році 2019 (4. децембра 2019). Выступив на нім Мгр. Валерій Падык, к. н., котрый ся з ёго участниками поділив із найновшыма выслідками своїх научных бадань і представив особность Анатолія Кралицького (хрещеного як Александра Кралицького в селі Чабины, де ся і народив). Вказав на дакотры неточности в ёго біографічных даных, як ай неточности в інтерпретації языковой і народной орьєнтації Кралицького, котры уводили дакотры авторы в минулости а далшы, котры писали о Кралицькім, їх переберали.

Окрем выступаючих на семінарах, у зборнику суть надрукованы статі далшых авторів, котрых професіоналне заміряня ся дотыкать дакотрой з областей карпаторусиністікы. Таков того року была третя нова (в контексті зборників Штудії з карпаторусиністікы) авторка – Мгр. Катаріна Надаска, ПгД., знама словацька етнологічка, котра робила научны баданя ай в області северовыходной Словакії, компактно заселеній Русинами, і выслідкы свого баданя спрацовала до штудії **Элементы магично-лічительских практик в русиньских селах северовыходной Словакії**. Другов додатковов штудіев є тема звязана з выданём новых – корігованых і доповненьх правил русиньского правопису. Тему **Ослаблїня позиції вокалу [u] в русиньскім языку на Словакії (Одраз у правописі і высловности)** спрацовала до штудії ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. Посліднёв, но не меньше інтереснов є штудія православного священника і педагога Мгр. Петра Савчака, ПгД., **Александр Павлович – боёвник за духовну ідентіту карпатьских Русинів (200 років од народжїня „маковицького соловя“)**. Тема є надміру актуалнов ай у звязи з посланём священників у сучаснім світі. Прикладом про них бы мав быти якраз А. Павлович, котрый любив свій народ і стояв за ним ай в тых найтяжшых часах – часах мадьярізації, але таксамо соціалного утиску і економічної біды.

Од року 2009, коли вышов першый зборник штудій з карпаторусиністікы, настали ай даякы зміны в технічнім оформлїню зборника, што собі выжадали постуно ся міняючі крітерії кладжены на выдаваня научных зборників. Так од року 2013 зборник виходить в контексті тых змін під гаранціев научной редакторкы, котров є проф. ПгДр. Юлія Дудашова, др. н., і двох рецензентів – проф. Др. Михаїла Капраля, к. н., і доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н. Зборник *Studium Carpatho-Ruthenorum*/Штудії з карпаторусиністікы перешов нарочным процесом змін, у котрых успів і обгаїв свое місто научного зборника. Свідчить о тім ай факт, же од року 2017 ёго выдаваня матеріално підпорує ай Выдавательство Пряшівской універзіты, під логотом котрого зборник виходить. При десятирочнім юбілею зборника вирішили сьме зробити іщі єдну технічну зміну – скоріговати назву зборника.

До року 2017 був зборник видаваний під назвов *Studium Carpatho-Ruthenorum*/Штудії з карпаторусиністікы, де у слові „**Carpatho**“ хыбила графема **h**, што было іншпироване точно перебратов назвов од Михайла Лучкая і ёго першой пробы описати історію карпаськых Русинів (позерай по латыньскы написану ёго історічну роботу *Historia Carpatho-Ruthenorum Sacra et Civilis*, в перекладі **Історія карпаськых Русинів церьковна і світська (1843)**¹). Ці то была технічна хыба з боку автора Михайла Лучкая, або настала при переписі ёго публікації, тяжко повісти. Од року 2018 так зборник виходить під уже поправленов, коректнов назвов *Studium Carpatho-Ruthenorum*/Штудії з карпаторусиністікы.

Організація семінарів у самых зачатках того проекту мала велике значіня главно про етаблованя як Інштитуту русиньского языка і културы на Пряшівській універзиті, так ай етаблованя новой научной дісціпліны – карпаторусиністікы. Проект приніс штось нового, притяг до Пряшова визначны особности науки, котры могли выступити перед шыршов публіков. Вдяка тому приходили на семінары, на каждую авізовану тему, нелем штуденты, але ай по 20 – 70 участників – в залежности од особности выступаючого – з рядів Русинів і Нерусинів, з рядів ученых і лаіків. Но як знаме, каждый проект має ай свої ліміты. Тым хочеме назначіти, же організаторы мають інтерес, жебы енергія вложена до організації научных семінарів приносила все якостны і орігінальны выслідкы, з якыма ся бадателі будуть охотны поділити із пряшівсков публіков. А тоты крітерії собі выжадують даколи веце часу на то, жебы орігінальны темы обявити, а таксамо найти адекватных одборників на їх спрацованя і публічну презентацію перед академічнов, але ай шыршов громадov. З оглядом на то організаторы вирішили, же од року 2020 семінары не будуть організовати з таков періодічностёв, як дотеперь (т. є. раз за два місяці – звычайно у середу пообіді), але лем спорадічно, кедь буде

1 Історія карпаськых Русинів од М. Лучкая по латыньскы (ай із українським перекладом) першыраз была надрукована на продовжіня в: *Науковий збірник Музею української културы у Свиднику* ч. 11/1983 (с. 47), 13/1998 (с. 109), 14/1986 (с. 93), 16/1990 (с. 29), ч. 17/1991 (с. 27), ч. 18/1992 (с. 63), зоставителі: Іван Русинко, Мирослав Сополіга Пряшів: 1983, 1986, 1988, 1990, 1991, 1992.

даяка вызначна нагода, інтэрасна арыгінална тема і асобнасць реферуючого. Такжэ правдоподобно в далшім зборніку будзе опублікованых уж менше позваных рефератів а веце додатковых штудій. Але тоты, котры ся конкретнов темов із жывота карпаськых Русинів інтэрасують, будуць мати можнасць тему собі прочітати у зборніку, де будзе, як і дотеперь, уведжэный контакт на автора штудіі.

*ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.,
едіторка*

ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

K poetike próz Maroša Krajňaka

Marta SOUČKOVÁ

Abstract

My paper aims to define the poetic aspects of Maroš Krajňak's fiction in his „trilogy“ *Carpathia* (2011), *Entropia* (2012) and *Information* (2013), set in the East Carpathian region. In Krajňak's novels the Slovak, Polish and Ukrainian border epitomises the universal questions of good and evil. Krajňak intertwines real (often autobiographical) elements with dreamy, sometimes even surreal visions and similarly, he combines different temporal levels (past, present, but also future), general and concrete, symbolic and empirical. The narrator comes from the region, however being distanced from it enables him to „reincarnate“ into various characters or to listen carefully to people's stories. Maroš Krajňak's prose fiction is difficult to classify into a genre. The elements of travelogues as well as magical-realistic and naturalistic narrative techniques might be identified, together united by the search for human (often complicated) identity.

Key words: poetic, East Carpathian region, character, identity, narrator.

Slovenská literatúra pred rokom 1989 bola prevažne rurálna a hoci sa v nej objavoval aj topos malo- či veľkomesta (predovšetkým v medzivojnovom období), tento často nadobúdala negatívne konotácie (napríklad v próze slovenského naturizmu). V ponovembrovej próze sa, iste aj vďaka zmeneným podmienkam (otvorenosti hraníc, globalizácii, urbánnemu rozvoju atď.), stvára i cudzina i domov, dedina a mesto, centrum aj periféria, a to bez ich jednoznačnej hodnotovej stratifikácie. Dôležitou témou sa stáva (západoslovenský či východoslovenský) región, naznačený tiež prostredníctvom postáv (pars pro toto Rómov v prózach Víta Staviarskeho), no neraz vyjadrený i svojším jazykom (v danej súvislosti pripomínam aspoň tvorbu Štefana Moravčíka, Milky Zimkovej či Václava Pankovčina). Priestor východného Slovenska je pomerne ľahko dešifrovateľný v textoch viacerých prozaikov – Milana Zelinku, Jána Pataráka, Stanislava Rakúsa, Petra Karpinského či Maroša Krajňaka. Práve „východokarpatský hraničný areál“ (Passia, 2009), rozpriestraný na východe Slovenska i v Pod-

karpatskej Rusi, sa môže stať „jednou z textovo preukazných stredoeurópskych priestorových metafor, ktorá sa vyznačuje vlastnými, charakteristickými kulisami, vlastnou databázou charakteristických motívov a sujetových riešení.“ (Passia, 2012, s. 204). Východokarpatský areál je v tvorbe Maroša Krajňaka, predovšetkým v jeho voľnej trilógii *Carpathia* (2011), *Entropia* (2012) a *Informácia* (2013),¹ spojený s lemkovskou či rusínskou problematikou, no takisto s ďalšími s ňou súvisiacimi motívmi (identity, jazyka, minulosti a i.). Tieto autor modeluje s produktívnou dištanciou i blízkosťou človeka, ktorý z daného prostredia pochádza, ale zároveň sa od neho (časovo aj priestorovo) vzdialil.

O rusínskej problematike sa Krajňak v jednom z rozhovorov vyjadril takto: „Stále tu prebieha postupné vyludňovanie. Okrem dávno vyludnenej poľskej časti sa to teraz postupne deje aj na Slovensku. V regióne dlhodobo prebieha aj veľmi silná asimilácia. No a tieto dva trendy spôsobia to, že rusínske etnikum minimálne na území Slovenska a Poľska už zrejme v tomto storočí zanikne úplne.“ (Krajňak – Uličianska, 2012, s. 4).² Metaforickou odpoveďou autora na otázku o vývine v danom prostredí je teda aj nepoužitie slova Rusín v jeho texte (bližšie tamže). Azda preto je identita a integrita človeka, cesta k nej, respektíve jej hľadanie (a prípadné nenachádzanie), jednou z kľúčových tém v Krajňakovej tvorbe, akokoľvek skepticky je tu človek zobrazovaný.³

Carpathia

Už názov Krajňakovho debutu *Carpathia* vypovedá o dôležitosti priestoru, ktorý je tu modelovaný prostredníctvom abstraktných,

1 Všetky tri knihy sa dostali do finále Anasoft litera. Nateraz poslednou, štvrtou Krajňakovou prózou je novela *Pogodowitz* (2016), ktorá však nebude v danej štúdii predmetom môjho skúmania aj vzhľadom na posun od karpatskej tematiky k „veľkému“ svetu.

2 Podobne vníma asimiláciu Rusínov protagonista Krajňakovho debutu *Carpathia* „ako tragický, ale zrejme neodvratný proces“ (Kopča, 2012, s. 4).

3 Jedna z postáv *Entropie*, Pepo, pri testovaní v skupine vždy prvá stlačí vypínač, čo vysvetľuje takto: „Povedal, že pozná zákonitosti zlyhania iných. Vie, že zbabelosť je súčasťou človeka, ktorý v závislosti od daných alebo situačných okolností nedokáže alebo nechce rozpoznať a posúdiť možný prínos vyspelejšieho konania. Vie, že najúčinnjšou cestou k zisku môže byť sila, lož a zneužitie dôvery v kombinácii s rôznym stupňom inteligencie a rýchlosti. (...) Vždy niekto stlačí vypínač, vždy niekto zlyhá, povedal ešte vtedy Pepo a náhle zmizol.“ (Krajňak, 2012, s. 16 – 17).

stalkerovských zón: Zóna 0 predstavuje poľskú časť karpatského regiónu, Zóny 1, 2, 3 východ Slovenska a Zóna X Zakarpatskú Ukrajinu. I keď sú tieto oblasti rozdelené aj podľa toho, či sa v nich (ešte) používa rusínsky jazyk, presné určenie jednotlivých miest nie je podstatné, relevantný je fakt, že sujet je lokalizovaný do karpatského priestoru, obývaného aj Rusínmi. Na jednej strane možno v debute pozorovať autobiografické či empirické prvky, nepriamu spojitosť s autorovým rodiskom (Krajňak vyrastal vo Vyšnej Jedľovej), na strane druhej autor kreuje alegorický, miestami až surreálny text s odkazmi na arteficiálnu realitu. V *Carpathii* je tak viditeľný intermediálny presah k filmu Tarkovského *Stalker* (nakrúteného podľa predlohy bratov Strugackovcov): „*Som ako skutočný Stalker, ktorý sa po dlhom čase vrátil zo Zóny, a teraz nastupujúcim spánkom pretínam predchádzajúce vnímanie, aby sa takto do mňa dostal už dávno mŕtvy Tarkovskij. On mi s mojím predošlým dovolením skopíruje všetky závitý a získané obrazy potom po zostrihaní prenesie na svoj nový film.*“ (Krajňak, 2011, s. 98). V debute sú výrazné tiež odkazy na výtvarníkov z daného priestoru či na ich diela (Andy Warhol či Dezider Milly), založené na reálnych faktoch, kombinovaných s fikciou: „*Warhol zrazu s určitostou cíti, že prichádza hrozba. Je už niekde nablízku a vie, že sa jej nemôže vyhnúť. Keď sa za dva dni naozaj zjaví z rúk Valerie Solanas, bude sa Warhol vracat' sem. Po tom, čo ho zasiahne guľka, sa mu v bezvedomí – ako potvrdenie jeho schopnosti ovládať všetko – zjaví dlhý obraz akoby na mieste kráčajúcich hovoriacich mladých mužov a zároveň aj ich cinkanie.*“ (tamže, s. 66 – 67).

Krajňak teda prepája reálne a snové, no tiež všeobecné a konkrétne – napríklad pri modelovaní priestoru sa v debute okrem reálnej toponymie (Humenné, Michalovce, Užhorod, Bratislava, Giraltovce, New York a i.) objavuje Helenina dedina (pravdepodobne Vyšná Jedľová), Zvláštne mesto (v ktorom možno ľahko identifikovať Svidník) či alegorické Zóny. Aj keď sa v literárnovednej reflexii⁴ uvažovalo

4 Obdobne kritika označuje Krajňakove prózy ako novely, ale tiež romány – napríklad pre L. Szentesiovú je *Entropia* „snový, meditatívny román o nedopovedanej minulosti mýtického sveta na rozhraní dvoch kultúr.“ (Szentesiová, 2013, s. 30). R. Passia zase v súvislosti s Krajňakovým debutom uvažuje o „dôležitej úlohe žánru moritátu, hrôzostrašnej ľudovej historiky. Krajňakove moritáty však nie sú zasadené do dávnej minulosti, čerpajú z 2. sv. vojny, následných etnických deportácií a politického rozdelenia Rusínov.“ (Passia, 2012, s. 121).

o debute i ako o cestopise či regionalistickej próze, „Krajňakov text sa nedá začleniť do istého útvaru priamo, ale možno konštatovať, že cestopisy rozširuje mierou podobnosti a príbuznosti s nimi, ale v žánrovom posune. (...) Priestor v texte má jednoznačne svoj prototyp v mimoliterárnej skutočnosti, ale je zároveň všeobecným symbolom jeho existencie ako takej. Priestor je tu predovšetkým kultúrnym fenoménom, miesto je nositeľom kultúrnych významov.“ (Markovič, 2013, s. 42). Podobne autor kreuje personálnu tému – reálne osoby (pars pro toto profesor Mikuláš Mušinka, ale tiež nemecký generál Gotthard Heinrici) sa tu striedajú s metaforicky alebo synekdochicky nazvanými postavami (Pop, Diabol atď.), prípadne autor využíva len vlastné meno či prezývku (Helena, narátorova stará matka, jeho priateľ Keso, Andrij P, Vorža, Ďuri a i.). Od konkrétnych problémov rusínskeho etnika sa tak autor posúva k univerzálnym otázkam dobra a zla, ktoré sa v dejinách variujú a opakujú.

Protagonista a zároveň rozprávač debutu sa vracia z mesta do svojho rodiska a putuje po Karpatoch, aby získal genealogické fakty pre zákazníkov. Je tak konfrontovaný s minulosťou, ktorú už ako dieťa spoznal nielen prostredníctvom nájdených zbraní a predmetov, ale tiež tragických, takmer hororových príbehov od rôznych ľudí. Text tak pôsobí, napriek časovému odstupu (o Zónach protagonista rozpráva aj na Ventúrskej pri pive) a narátorovi, ktorý osobne vojnu nezažil, ako vyrovnávanie sa s hrôzami a krutosťou, s vždy pôsobiacim zlom. V debute sa v danom smere prelínajú nielen odlišné priestory, ale aj rozličné temporálne roviny, retrospektívy strieda anticipácia budúcich udalostí, no takisto sa narátor „prevetľuje“ do iných postáv⁵: „V texte sa často používa slovo prevetľovanie – inkarnácia a spätný proces *deinkarnácia*“ (s. 28), čo je spôsob existencie rozprávača: premieňať sa na postavy, nielen o nich referovať. To prináša vyššiu mieru hodnovernosti postáv a rozprávania ako celku. Narátor sa mení aj na tie osoby, na ktoré si len spomenie, virtuálne je ktoroukoľvek postavou, stáva sa ňou. Práve v nich, v ich pamäti a sprostredkované v pozorujúcom narátorovi, sa ukrýva *genius loci*, práve preto je moti-

5 Postavy sa však môžu prevetľovať i do zvierat, stromov či rastlín: „*Všetko im zoberú a naženú ich späť do lesa, aby sa po krátkom behu prevetľili do srniek a srncov, a tak sa dostali na slovenskú stranu.*“ (Krajňak, 2011, s. 92) alebo: „(...) *živočíchy v blízkom lese sa prevetľujú do stromov a naopak.*“ (Krajňak, 2013, s. 118).

vácia podložená aj bolestnou a rôznorodou skúsenosťou.“ (Markovič, 2013, s. 43).

Entropia

Druhá Krajňakova kniha opäť tematizuje dejiny etnika a miesta, tentoraz cez haličskú dedinu Kurdybanivka, ktorá tu zastupuje hrôzy vojny a nenávisť medzi národmi a v súčasnosti je „prototypom prázdnej dediny bez ľudí (...) Kurdybanivka je mŕtva, sú v nej mŕtve domy, ruiny chrámu a školy, neobrobené záhrady a spustnuté sady. Žili tu Poliaci, Ukrajinci, Židia a ich miešanci vo všetkých kombináciách, ale všetci sú preč.“ (Krajňak, 2012, s. 120). V knihe je synekdochicky prezentovaný aj Prešov, „mesto s Neptúnom“ (Krajňak, 2012, s. 136), v ktorom sa pohybuje Pepo, pomyselný kat z Caraffovho súdu. Znovu sú tu stvárnené problémy 20. storočia s presahom k univerzálnemu zlu,⁶ vyjadrené entropicky (nesporiadane, neurčito), až po hranicu zrozumiteľnosti, a to aj prostredníctvom takmer surrealistických vízií. Entropia je však prekonávaná narativitou (rozprávanie, usporiadanie textu takpovediac vnáša poriadok do chaosu vonkajšieho sveta), je personálnou metaforou; podobne Krajňak využíva z teoretickej fyziky či iných vied pojem singularity, algoritmu, genómu a podobne (bližšie Markovič, 2014, s. 41).

V druhej Krajňakovej knihe je v porovnaní s debutom posilnená symbolická rovina, pribúdajú tu neurčité, ambivalentné postavy, príznaky, duchovia. Pepo je tak v úvode prózy prezentovaný nie ako

6 Aj v tejto knihe sa asociatívne prepájajú realistické opisy so surrealistickými víziami, skutočnosť dňa a noci, vedomia a nevedomia: „Dedinu pred rokmi oslobodila Červená armáda a na tomto malom priestore padlo tritisíc jej bojovníkov, ich telá sa tu nachádzajú dodnes. Mnohé sú prikryté nánosom hliny, ktorá sa po explózii nepriateľských striel dostala vysoko do vzduchu a potom padla späť na zem. (...) Každý z dedinčanov preto vlastni niekoľko sovietskych heliém. Sú to už iba veľké polovajcovité hrdzavé plechovky, z ktorých vytrhali výstelky. Ležia na dvoroch a domáci do nich dávajú potravu pre sliepky a ďalšie chované zvieratá. (...) Dedinský H. vychádza von. Je rozzúrený z odhalenia a rýchlo smeruje k svojmu domu, kde žije sám. Na dvore blačia hladné mladé barany, preto sa rozzúri ešte viac. Berie do rúk lopatu a všetky zvieratá ňou zabije. Kope do hrdzavých sovietskych heliém, z ktorých predtým žrali, potom nad ich mŕtvymi telami chvíľu žalostne plače a dokonáva tak vlastné poznanie celej dostupnej dimenzie karpatského šialenstva a sentimentu.“ (Krajňak, 2012, s. 28 – 29). V citácii možno pozorovať aj znižovanie vysokých tematických hodnôt a naopak – helmy, spojené s vojnou (bolestou, utrpením) slúžia ako nádoby pre potravu; H. sa bojí odhalenia (intímne časti má vraj popísané fixkou) a zabíjanie zvierat evokuje vojnové šialenstvo.

konkrétna osoba, ale ako množstvo ľudí, do ktorých sa prevteľuje, človek vo všeobecnosti, ktorý sa v podstate nevyvíja: „*Pepo je preto prítomný v každom človeku a v každom z nich aj zostane. Prebudení ľudia budú ráno konať tak ako doteraz. Rovnaké nekonečné zacyklené chyby, rovnaký progres, rovnaký úpadok, žiaden nečakaný vývoj, každý nevedomo pokračuje vo svojom obvyklom správaní. Ráno sa nič nezmení. Pepov nočný smiech je tu od začiatku.*“ (Krajňak, 2012, s. 18). Buko a Forel sú alegorické, hlavné, neoddeliteľné postavy,⁷ ktoré putujú krajinou a prenasledujú Pepa, rušiaceho (iste nie náhodou) reč karpatských Lemkov a túžiaceho vytvoriť nový jazyk. Potrestať ho totiž môžu len oni: „*Pepo bol a možno ešte stále je katom, preto môže znova niekoho popraviť. Vy sa však báť nemusíte, pretože ste čistí a on trestá iba odsúdených, ktorých mu niekto neznámy určí. Pred vami bude iba utekať. Moje poznanie hovorí o tom, že Pepo sa dokáže v jedinom okamihu zjaviť na niekoľkých miestach naraz. Tam vykoná popravu a potom sa znova vráti do tela, ktoré žije v tomto meste.*“ (tamže, s. 15). V *Entropii* sa tak prelína svet živých a mŕtvych (duchov), postavy zomierajú a znovu ožívajú. V Kurdybanivke žije Pepova žena, no Pepo nie je len predstaviteľom zla, pretože počas vojny zachránil život mladej lekárke. V texte vystupuje tiež pomerne veľa epizodických postáv predstavujúcich isté skupiny či typy (učni, učnice, chlapi, predavačky a i.), nájdeme tu symbolické postavy (spomenutý Pepo, Buko či Forel), ale opäť aj konkrétne historické osobnosti (pars pro toto generál Karol Świerczewski).

Symboly, sakrálne, no tiež animálne a vegetatívne, sú pre čitateľa ťažko dešifrovateľné, autor sa pohybuje na hranice reality a sna, empirie a fikcie, často mýtizuje či ritualizuje každodenné činnosti (chôdza či beh aj ako putovanie bez cieľa) a isté predmety (napr. sekeru). L. Szentesiová upozorňuje v týchto súvislostiach aj na ornamentalizmus či „ekvilibristický balans na hrane sna, halucinácie a nadreality“

7 Kritika uvažuje o týchto postavách rôzne, vníma ich ako „jednu ústrednú postavu nominálne rozčlenenú na dve časti“ (Markovič, 2014, s. 42); M. Benikovský interpretuje aj ich mená: „Buko je pomenovanie odvodené od stromu, buka, ktorý je dominantne zastúpený vo východokarpatských lesoch. Meno Forel sa skladá z dvoch častí: z anglického for (predložky pre) a hebrejského pomenovania Boha – Elohim, (...) Spojením týchto dvoch postáv do jednej dostaneme postavu gréckeho boha Pana alebo rímskeho Fauna, boha lesov. Forel je takisto v ukrajinčine pomenovaním pre pstruha“ (Benikovský, 2015, s. 364).

(Szentesiiová, 2013, s. 50). Vety sú (nielen tu) často príliš košaté, významy zahalené, „prírodný vitalizmus“ (tamže) sa odráža aj v lyrických obrazoch typu: „*Buko a Forel bežia po prašnej poľnej kľukatej ceste, ktorá leží na žltozelenej tráve slnkom vypálenej lúky. Tá cesta je chrbtom hada a jeho hlava už vstúpila do krovia, ktoré je prvou líniou lesa. Hada požiara všetky plody a drobné živočíchy, keď ich do svojho dlhého zamaskovaného tela nasáva lenivým vtahovaním. Má dosah na celý les a oblohu nad ním, preto môže zachytiť aj letiacich vtákov. Roztvorí papuľu, ticho a pomaly sa nadýchne, zachytí tak čo najväčší objem všetkého, potom papuľu zavrie.*“ (Krajňak, 2012, s. 27). Hoci je komunikatívnosť (nielen tejto Krajňakovej) prózy sťažená aj spomínanou obraznosťou, možno v nej interpretovať viaceré biblické alúzie a takisto animálne motívy či symboly. V predošlej citácii lesná cesta pripomína svojou kľukatosťou hada, no ten tiež evokuje „jeden z aspektov smrti – pohltenie“ (Kramárová, 2014, s. 101) či v neposlednom rade biblické pokušenie. Podobne sieť bocianov sa dá vysvetliť v súvislosti s tkaním textu a vytváraním kultúrnej pamäte, „tvorenia narácie, ale aj pridávania ďalšej hodnoty priestoru, dejinám a spoločenskému ich nesamozrejým videním.“ (Markovič, 2014, s. 40), ale bociany sú späť i so vznikom života, t. j. opozíciou smrti, ktorú v próze predstavujú okrem hada aj psy. Symbolika v Krajňakovej próze nie je jednoduchá, napríklad animálne motívy (srny, havranov či líšky) možno interpretovať i na pozadí filmu Larsa von Triera *Antichrist*, nie náhodou odkazujúceho v záverečných titulkoch na Tarkovského.

Podobne ambivalentný motív krvi (spojený so životom i smrťou) sa v závere *Entropie* symbolicky prepojí s eucharistiou – Pepove kekсы sa spoja s vínom a červeným vývarom zo sekery. Hoci koniec prózy vysvetľuje P. Markovič aj v intenciách rozprávkového motívu varenia z ničoho (obdobne žánrovo chápe tiež iniciačný proces protagonistov a antropomorfizáciu – pozri tamže), finále sa dá vnímať i ako obrodzujúci, očistný proces. Eucharistiu totiž konzumujú učni, konkretizovaní v texte ako pudové, jednoduché bytosti, predstavujúci ľudskú masu, „nízke“ – daným aktom teda dôjde k ich povýšeniu (prostredníctvom singularity). V závere sa mení tiež Pepo, spojený v texte so zlom (motív kata), a to na dieťa, zastupujúce nevinnosť: „*Počas predchádzajúceho prerodu sa zmenil aj Pepov tieň a je z neho znova človek. Je to malý Pepo, možno šestročný chlapec, stojí na moste a s ním sa*

tu objavuje aj jeho matka a otec. (...) *Usmiata matka a usmiaty otec pokojne kráčajú za ním. Pepo nechtiac vyplaší bielu mačku, ktorá striehla pod stromom. Tá sa vylaká, potom sa po hnedej kôre kmeňa rýchlo vyškriabe do mohutnej zelenej koruny, nad ktorou je belasá obloha.*“ (Krajňak, 2012, s 143 – 144). Pozitívne konotácie záveru potvrdzuje aj biela farba mačky či belasosť oblohy, respektíve pohyb nahor, vertikálna priestoru. Nemožno si tiež nevšimnúť cyklickosť,⁸ ktorú naznačuje opakujúci sa motív bielej mačky, spojený v úvode s Pepovým smiechom a osudovosťou, ale tiež s jej útekom, tentoraz však nie do výšky...

Aj v tejto próze možno identifikovať odkazy na výtvarné umenie, i keď najmä prostredníctvom špecifickej farebnosti: „*Entropiu* charakterizuje množstvo lyrizovaných obrazov a dôraz na zmyslovú percepciu. Krajňakova próza je farebná a jeho krajiny majú svoj predobraz v abstraktnom, impresionistickom i expresionistickom výtvarnom umení (...). Príroda je spojená s čistotou, návrat k prirodzenosti je zároveň návratom k ľudskosti – Buko a Forel v tejto intencii pripomínajú protagonistov naturizmu a ich konanie je determinované vonkajšou silou“ (Souček, 2013, s. 42).

Informácia

Ak v debute *Carpathia* bola dominantnou kategóriou priestoru, stávajúca sa pozadím pre putovanie Buka a Forela v druhej knihe, v *Informácii* ide najmä o vývin postáv – dvojice charakterovo odlišných priateľov Vaxa a Fedyho. Tieto pozorujeme od dospievania po starobu, späť symbolicky s pustovníckym životom. Napriek tomu, že literárnovedná percepcia tejto Krajňakovej knihy je kritickejšia ako pri hodnotení predošlých dvoch častí „trilógie“⁹, nazdávam sa, že isté

8 Cyklickosť, hoci v podobe striedania dňa a noci, svetla a tmy, ročných období, no tiež života a smrti, je charakteristická pre mýty – v tomto smere možno uvažovať aj o mýtizácii v Krajňakovej tvorbe, respektíve využívaní viacerých archetypov.

9 Napríklad V. Barborík konštatuje: „Čo bolo v debute objavné, je v tretej knihe už iba bizarné. Táto zmena je najzrejmšia v poňatí krajiny. Už nie je samozrejým východiskom rozprávania, ale skanzenom, atrakciou pre turistov. (...) Príznak zmúdenia? Skôr mudrovanie, veď výsledky rozprávačovho nadhľadu nad sebou i nad svetom, o ktorom rozpráva, nie sú veľmi prekvapivé. Potvrdzuje známe, variuje niekoľko už akceptovaných spoločenských i literárnych klíšé (Američania sú obézni, v internátoch sa pije a súloží a neinak to je aj v nemilosrdne vykorisťujúcom a zároveň infantilnom svete biznisu – a po prebudení nasleduje chandra, weltschmerz či svetaból...)“ (Barborík, 2014, s. 62).

„zjednodušenia“ či stereotypy súvisia práve s vývojom postáv a pre-exponované alkoholické či sexuálne scény sú podmienené ich búrlivým obdobím, mladosťou (takisto ako inde súvisia s vykreslením učňov). Navyše, Krajňak narúša stereotypy v modelovaní študentského života napríklad intermediálnym odkazom na film Larsa von Triera *Idioterne*,¹⁰ podľa ktorého sa postavy „rozhodli predstierať skupinu excentrických buzerantov“ (Krajňak, 2013, s. 23), hrať „akési alternatívne absurdné divadlo“ (tamže), a to aj s nečakanými dôsledkami. Podobne ako v predchádzajúcich častiach „trilógie“ aj v *Informácii* (a v korporátnom svete) pretrváva, ba graduje zlo, o ktorom píše Fedy vo svojom *Hymnuse na kokotizmus*: „Vy jediní chápete, že hnusná vojna je vlastne permanentný proces, spoločné blaho je utópia najslabších, ušla vám kariéra táborových dozorcov, podlých gardistov a arizátorov, nič to, aj napriek tomu ste dôležitá kasta a raz sa v vás stanú Vladári. Patríte medzi najsilnejších, ste takí, čo sa s inými srdečne zvitajú alebo rozlúčia francúzskym bozkom, vtedy im jazykom nepozorovane ukradnete zlaté zuby. Podstatou každej doby je fakt, že je vždy zlá, vy máte šťastie, ste z princípu jej vyvolené svine a presne tak vás to najviac baví. Zlo sa rýchlo vyvíja, je prudko progresívne,“ (tamže, s. 100).

Rusínska oblasť je v próze *Informácia* prezentovaná ako Florinská monarchia, ktorú rozprávač opisuje tak, aby sme v nej dokázali identifikovať spomínaný východokarpatský hraničný areál a jeho zóny: „Florinská monarchia, krajina internacionálne prehustená vojnovými hrobmi a malými dedinami, už sa tu takmer neoplatí žiť, územie držia pokope iba zvyšky nostalgie, roky je rozdelené medzi tri štáty, šancu úplného zrušenia hraníc a nového zjednotenia si neželá nikto. Ľudia Florinskej monarchie sú obdarení najvyššou schopnosťou improvizácie, preto od začiatku využívajú jej roztrieštenosť na obživu, vytvorili nenápadný, no mohutný priemysel pašeráctva všemožného tovaru, romantického prevádzáčstva koní, ale aj dobytky, keď temným lesom hnali kravy, ovce a kozy alebo keď ešte v temnejších kufroch osobných

Dané „kliše“ však možno vnímať aj v intenciách naturalistického zobrazenia internátneho života, ako motivované štatútom mladých, ešte naivných postáv – napokon, podobne sú všeobecne známe obrazy nevybuchnutých mín podmienené vojnovou tematikou, aké objavujeme i v Krajňakovom debute.

10 Na inom mieste sa takto sémanticky rozširuje prírodný motív alúziou na film Larsa von Triera *Nostalgia*.

aut prevádzali vo vreciach ukryté malé svine alebo sliepky, dnes lacné zvieratá vystriedali zdevastovaní utečenci z Ázie a z Afriky.“ (tamže, s. 12).¹¹ V takejto krajine „sa dá žiť iba obstarožný magický realizmus, všetko mu podlieha, pokusy vymaniť sa z neho sa vždy končia fatálnym nezdarom, každá začatá skutočnosť má v sebe niečo nezvyčajné.“ (tamže, s. 11). Postavy aj preto unikajú z Florinskej monarchie do (veľko) mesta či do cudziny, ale ani Nemecko či Amerika nenaplní ich očakávaní o lepšom živote. V *Informácii* tak nenadobúda pozitívne konotácie ani východný, ani západný svet, minulé ani prítomné, prírodné ani civilizačné – dobro a zlo sa i v tomto texte opäť prelína, respektíve prevažuje skôr skeptická vízia sveta než objavovanie jeho pozitív. Príznačný v danom smere je záver knihy, v ktorom Vaxo a Fedy nachádzajú florinský poklad, „ten sem počas vojny ukryl Vaxov strýko Michal¹² s druhmi, teraz sa vrece roztrhlo, otvorilo, Fedy a Vaxo všetko mlčky sledujú, dolu kopcom sa kotúľajú odhalené zlaté predmety.“ (tamže, s. 120). Ak liturgické predmety v poklade zastupovali aj tradíciu a hodnoty, práve finálny obraz naznačuje nemožnosť obnovenia minulosti a teda i zachovania etnika – východisko, ktoré Krajňak načrtol už vo svojom debute.

Je tak trochu paradoxné, že kritika oceňovala najmä Krajňakov debut, v ktorom zároveň nachádzala viaceré formálne nedostatky – oproti tomu jazykovo „čistejšia“ *Informácia* „je miernym zostupom v rámci *Karpatskej trilógie*.“ (Markovič, 2014a, s. 114). Akoby sa v aj v literárnovednej reflexii viac prihliadalo na polytematickosť či významovú neurčitost' textu než na prácu jazykom, akoby vedcov viac zaujala téma východokarpatského regiónu než jej spracovanie. Osobne nepozorujem klesajúcu ani stúpajúcu tendenciu v Krajňakovej tvorbe, skôr v nej nachádzam podobné poetologické postupy, ktoré sa pokúsím pomenovať v poslednom segmente tejto štúdie.

Záverom

Pre všetky časti Krajňakovej voľnej trilógie je charakteristické prelínanie rôznych temporálnych rovín, ktoré súvisí jednak s typom

11 Ide pravdepodobne o odkaz na reálny historický pokus Rusínov/Lemkov o vytvorenie rusínskej republiky vo Florynke v roku 1918.

12 Z textu nie je jasné, ako Michal zomrel, čo bol sen a čo skutočnosť, no aj prostredníctvom jeho smrti sa tu kreuje problém viny a zla.

narátora, schopného prevtelovať sa do viacerých ľudí či postáv, vyskytujúcich sa na viacerých miestach naraz; jednak je podmienené tematickými návratmi do nedávnej minulosti (druhej svetovej vojny). S uvedeným je spojené tiež striedanie reality a ireality, halucinačných vízií a reálnych faktov, surrealistických a realistických postupov. Prózy M. Krajňaka nemožno zaradiť do istého smeru ani žánru – autor využíva prvky magického realizmu, naturalizmu aj impresionizmu, obdobne sa dá uvažovať o nejednoznačnosti žánrov (románu či novely, rozprávky, mýtu, moritátov, cestopisu, hororu, sci-fi, iniciačnej prózy, výchovného románu a i.). Hoci si v Krajňakovej tvorbe nemožno nevšimnúť špecifický priestor, modelovanie východokarpatského regiónu sa postupne mení: v debute *Carpathia* je región, respektíve postupný zánik jeho obyvateľov a ich reči, takpovediac cieľom narácie, v druhej knihe, *Entropia*, je už len akýmsi pozadím pre putovanie Buka a Forela, a v *Informácii* sa stáva menej podstatný ako vývin protagonistov Vaxa a Fedyho. Problémy (aj etnickej) identity, multietnicity, kultúrnej pamäte však presakujú do všetkých Krajňakových diel.

V Krajňakových prózach takmer absentuje príbeh, dôležitejšie ako dej sú sujetové vzťahy medzi postavami a kreovanie etických či metafyzických problémov (viny, trestu, zla, manipulácie, moci a i.). Ide o polytematické texty založené na často voľných asociáciách, v ktorých sa vonkajšia skutočnosť odráža v myslení a prežívaní postáv. Autor strieda nielen snový a „skutočný“ čas či priestor, ale stvárňuje tiež konkrétne historické osobnosti a naopak, metaforické, neurčité postavy. Komunikatívnosť Krajňakových próz sťažuje bohatá symbolika (biblické, animálne či predmetné motívy), no takisto rozvinutá, synestetická obraznosť či perifrastické opisy. Frekventované trópy svedčia o lyrizácii výrazu, substitučné „hovorenie“ a ozvlášťňovanie aj triviálnych skutočností vedie k zahmlievaniu či rozširovaniu významov, čo však nehodnotím kriticky, skôr vnímam ako výzvu pre viaceré možné čitateľské konkretizácie. V Krajňakovej tvorbe sa nachádza tiež množstvo intermediálnych súvislostí – či už priznaných odkazov na filmy, výtvarné diela a literárne texty, alebo nepriamych alúzií (hoci v podobe obrazov alebo farieb – pars pro toto synestetické tvarovanie motívov môže evokovať impresionistickú maľbu).

V každej časti trilógie sa vyskytuje motív cesty, putovania, ktoré

nesúvisí s presne určeným cieľom (ani vtedy, keď postavy odchádzajú do istého, vymedzeného mesta), ale je späté s hľadaním a (ne)objavovaním vlastnej identity či integrity, s otázkami osobnej či historickej pamäte. Pohyb postáv je ambivalentný – beh môže posúvať postavu vpred, ale takisto sa dá vnímať ako útek (z miesta, krajiny, od iných). Krajňakove prózy aj vďaka svojej ambivalentnosti predstavujú v súčasnej slovenskej literatúre naliehavé výpovede o zbabelosti, násilí, krutosti či iných negatívnych javoch, ktoré sa v dejinách opakujú bez výraznejšieho posunutia jedincov – azda preto sú cestou k nášmu rozmýšľaniu a ďalším otázkam.

LITERATÚRA

BARBORÍK, V. (2014). Poznámky k súčasnej próze: súvislosti a tri knihy Maroša Krajňaka. In: *Romboid*, roč. 49, ISSN 0231-6714, č. 5 – 6, s. 55 – 63.

BENIKOVSKÝ, M. (2015). Funkcia transcendentných motívov v tvorbe Maroša Krajňaka. In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 III*, Prešov, 13. – 14. novembra 2014. Prešov: Filozofická fakulta Prešovej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-555-1401-7, 561 s., s. 358 – 371.

KOPČA, M. (2012). Rusínsky príbeh. In: *Knižná revue*, roč. 22, ISSN 1210-1982, č. 5, s. 4.

KRAJŇAK, M. (2011). *Carpathia*. Bratislava: Trio Publishing, s. r. o., ISBN 978-80-89552-06-1, 120 s.

KRAJŇAK, M. (2012). *Entropia*. Bratislava: Trio Publishing, s. r. o., ISBN 978-80-89552-39-9, 144 s.

KRAJŇAK, M. (2013). *Informácia*. Bratislava: Trio Publishing, s. r. o., ISBN 978-80-89552-92-4, 120 s.

KRAJŇAK, M. – ULIČIANSKA, Z. (2012). Rusíni v tomto storočí zaniknú. In: *SME*, roč. 20, ISSN 1335-4418, č. 104, s. 4.

KRAMÁROVÁ, M. (2014). Entropia – náhoda ľudskej existencie? In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 2000 II*, Prešov, 13. – 14. novembra 2013. Prešov: Filozofická

fakulta Prešovej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-555-1106-1, 322 s., s. 95 – 103.

MARKOVIČ, P. (2013). Maroš Krajňak: CARPATHIA. In: *TOP 5 (slovenská literárna a výtvarná scéna 2011 v odbornej reflexii)*. Prešov: FACE, ISBN 978-80-971271-3-8, 176 s., s. 42 – 47.

MARKOVIČ, P. (2014). Maroš Krajňak: ENTROPIA. In: *TOP 5 (slovenská literárna a výtvarná scéna 2012 v odbornej reflexii)*. Prešov: FACE, ISBN 978-80-971271-9-0, 148 s., s. 40 – 45.

MARKOVIČ, P. (2014a). Variácie a posuny v Karpatskej trilógii. In: *Romboid*, roč. 49, ISSN 0231-6714, č. 5 – 6, s. 112 – 114.

PASSIA, R. (2009). Vstupné poznámky k východokarpatskému hraničnému areálu. In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989 III*, Prešov. Prešov: Filozofická fakulta Prešovej univerzity v Prešove, ISBN 978-80-8068-974-2, 419 s., s. 42 – 49.

PASSIA, R. (2012). Cudzinec na hranici (východné Karpaty ako ideologický priestor v stredoeurópskych literatúrach 20. storočia). In: *Slovenská literatúra*, roč. 59, ISSN 0037 – 6973, č. 3, s. 204 – 216.

PASSIA, R. (2012). Problémy a kontexty jedného debutu. In: *Romboid*, roč. 47, ISSN 0231-6714, č. 5 – 6, s. 120 – 123.

SOUČEK, J. (2013). Farebná próza. In: *RAK*, roč. 18, ISSN 1335-1702, č. 10, s. 42 – 43.

SZENTESIOVÁ, L. (2013). Za hranicou genia loci. In: *Pravda*, roč. 23, ISSN 1335-4050, č. 155, s. 30.

prof. PhDr. Marta Součková, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Filozofická fakulta

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií ISMŠ

Ul. 17. novembra 1

080 01 Prešov

marta.souckova@unipo.sk

РЕФЛЕКСІЇ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА В РЕАЛНІМ І ВІРТУАЛНІМ СВІТІ

Зденка ЦІТРЯКОВА

Аннотация

Статья представляет собой размышления о русинском языке в интернет-ресурсах, прежде всего в энциклопедиях, а также в различных домашних и зарубежных публикациях в виде статей в энциклопедиях, атласах, сборниках, а также в отдельных работах или коллективных монографиях.

Ключевые слова: Русинский язык, миноритарные языки, русины, славянские языки, славянские народы

Вопрос русиньского літературного языка ся за остатні роки став интересным нелем в країнах, де ся ёго нормы розвивають, але таксамо в многих далшых країнах світа. Тема русиньского языка ся так дістає до універзїтних кругів лїнгвістів світових універзїт і научных інштїтуцій. Учены все частїше на русиньский язык обертають позорность, як на новодобый феномен, посередництвом якого до свого зорного поля охоплюють і баданя далшых народноїдентїфікачных знаків ёго носителїв – карпатьських Русинїв. Слїдують і оцїнюють їх розвиток з розлїчных аспектів, враховано ставу кодїфікації літературного языка, прогнозуючі далше ёго фунгованя.

З цілём створити собі лїпшый образ о тїм, як є русиньский язык приниманий у світї, спробуєме представити характерїстіку русиньского языка на основї розлїчных енциклопедїй, интернетовых сторїнок ці публікацій дакотрых авторїв. Під віртуалным світлом представляєме інформації доступны в интернетовых енциклопедїях і електронїчных публікаціях. Реалный світ є в данїй статї представлений друкованыма публікаціями – монографїями, зборниками, енциклопедїями, учебниками ці окремыма статїями.

Як першу уведеме **інтернетову „слободну“ енциклопедїю Вікіпедїя**, котра є про многих людей першов основнов базов

інформацій. Не позераючи на то, же Вікіпедія є отворена енциклопедія, котру може будьхто і будьколи управлєвати, доповнєвати, має тота інтернетова сторінка найшырший досяг на людей по цілім світі, бо є єднов з найпопулярніших інформачных баз. Має 301 незалежных языковых выдань, враховано русиньского і далшых скоро 500 языків в інкубаторі.

Зачнеме дефініцієв, яка є в **русиньській верзії Вікіпедії**. Ту ся пише, же: *„Русиньский язык (руська бесїда, руснацький язык, руски язык) є выходославянська бісїда, котров говорять Русины Середней Европы. Єдна група языкознателїв го трактує/акцентує як окремый язык, і зато має свій властный код ISO 639-3. Друга група языкознателїв го трактує як діалект українського языка. Треба доповнити, же люде, котры говорять русиньским языком, самы себе нігда не означують за Українців, хоць етнонім Русины є історічнов назвов і про Українців.“¹ Чеська Вікіпедія на розділ од словацькой, котра в общій класіфікації русиньский язык задїлила як переходный меджі западославянськыма і выходославянськыма, задїлює русиньский язык меджі выходославянськы языкы. Польска Вікіпедія в контексті класіфікації говорить о высокім ступню політичного впливу на даный вопрос. „Самы поужывателї суть розділены у вопросі етнічної принадлежности – дакотры ся поважують за Укрїнців і свій язык за діалект українського языка, іншы підкреслюють самостатность.“² Російска Вікіпедія, котрій меджі вшыткыма языковыма варіантами належить семе місце подля кількосты статей, пише о русиньским языку, респ. о русиньских языках як о „суборі розлічных діалектных і літературно-языковых форм, ествуючих або в минулости ествуючих меджі Русинами як на їх первістній теріторії на Закарпатю, на выході Словакії, на юго-выході Польщі, так і за єй граніцями в областях компактно заселеных Русинами на теріторії Сербії, Хорватії, Мадыарьска, северо-западї Польщі і в США і Канаді. Русиньский язык має языковый код en: ISO 639-3 (rue) а задїлює ся ведно з русским, українським і білоруським ід выходо-*

1 Русиньский язык. In: *Вікіпедія: Слободна енциклопедія* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на интернеті: https://rue.wikipedia.org/wiki/Русиньский_язык

2 Język rusiński. In: *Wikipedia: Wolna encyklopedia*. [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на интернеті: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_rusi%C5%84ski

славянським язикам.³ На сторінці російської Вікіпедії є пописана і полеміка лінгвістів о тім, ці русинський язук є окремым виходославянським язиком. **Українська Вікіпедія** пише, же вопрос ёго статусу є в значній мірі під впливом політичних і культурних факторів а же даяка часть українських бадателів характеризує спроби вытворіня окремого русинського язика як „результат політично вмотивованих зусиль русинських активістів, спрямованих на ,дезінтеграцію українського етномовного простору“.⁴ Далє ся пише, же „сучасне використання кодифікованих діалектів замість літературної української мови пояснюється як політичними чинниками (відсутність культурних зв’язків з Україною, відсутність державної політики України щодо українсько-русинського населення Польщі, Словаччини, Румунії, відповідна державна політика інших країн, направлена на послаблення українського етносу), так і відродженням старої політичної ідеї початку ХХ ст. про існування русинів як окремого від українців народу – після того, як населення Східної Галичини у 30-х рр. ХХ ст. змінило етнізм ,русин‘ на ,українець‘, русинами продовжувало називати себе лише населення окраїнних українських територій, які згодом не увійшли до української держави“.⁵ О бачвансько-русинськїм мікроязукі пише, же „є повноцінною літературною мовою переселенців з Пряшівщини та Закарпаття у Воеводині та Хорватії. Розмовний діалект, на базі якого було здійснено кодифікацію мови, різко відрізняється від інших українських говірок і є перехідним до словацької мови“.⁶ **Сербська, хорватська і сербо-хорватська Вікіпедія** о русинськїм язукі як цілку подає в принципі основні інформації. Шыршу інформацію подає аж в окремії статі Панонсько-русинськїм язук. Ані в єдній із высше спомянутых южнославянськых Вікіпедій не є спомянута проблема неєднотного назераня на самостатность русинського язика. **Румунська**

3 Русинский язык. In: *Википедия: Слободная энциклопедия* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русинский_язык

4 Русинська мова. In: *Вікіпедія: Вільна енциклопедія* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://uk.wikipedia.org/wiki/Русинська_мова

5 Русинська мова. In: *Вікіпедія: Вільна енциклопедія* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://uk.wikipedia.org/wiki/Русинська_мова

6 Русинська мова. In: *Вікіпедія: Вільна енциклопедія* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://uk.wikipedia.org/wiki/Русинська_мова

Вікіпедія презентує в принципі лем погляд українських лінгвістів. Доконця і в общій класифікації, хоць заділює русинський язык ід виходній групі славянських языків, створює іщі підгрупу українського языка. Подає і некоректну інформацію, же „*пробы штандартізовати русинський язык были у векшыні припадів одсуджены на неуспіх*“⁷, причім о тых „пару успішных припадах“ не пише ніч, доконця ани о языку войводинських Русинів, котрого літературна форма має уже скоро сторочну історію. **Мадярьска Вікіпедія** дефінує русинський язык як „*выходославянський язык близкий українському языку*“⁸, причім уводить території, на котрых ся русинський язык вживать, і ёго статус в тых країнах. Короткый абзац ту мож прочітати і за Русинів і їх языкову сітуацію в Мадярьску. **Французька Вікіпедія** приподобнює спор меджі лінгвістами і націоналістами розділных поглядів на самостатность русинського языка ід спорам в припаді македонського і булгарьского языка, і хоць русинський язык нігде не є штатным языком, не позераючи на офіціално признаний статус меншынового языка в дакількох країнах. І пише, же „*подля соціолінгвістів і на політічно-юрідічний уровни ествують принайменшм два языки тіпу ausbau*“⁹ русинського походжіня, котры суть признаны і суть языками навчаня в школах – *карпато-русинський і паноньско-русинський*.¹⁰ **Анґліцька верзія Вікіпедії**, котра є найчітанішов і найвеце поповненов, таксамо пише о „*контроверзных теоріях о статусі русинського языка як языка або діалекту. Чеськы, словацькы, мадярьскы, таксамо як америцькы але і дакотры польскы і сербскы лінгвісты го выділюють як окремый язык, причім іншы учены, главно на Україні але і в Польщі, Сер-*

7 Limba ruteană. In: *Wikipedia: Enciclopedia liberă* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_rutean%C4%83 (Переклад: З. Ц.)

8 Ruszin nyelv. In: *Wikipédia: A szabad enciklopédia* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ruszin_nyelv (Переклад: З. Ц.)

9 **Ausbau** – є самостатный тіп языка, котрый є структурно близкий іншому языку (напр. словацькый язык чеському) аж так, жебы могли быти поважованы за варієты єдного ідіому, лемже має велику міру елаборованости а диспонує писмовыма документами многих жанрів, котры покрывають потреби комунікації своїх вживателів.

10 Rusyn. In: *Wikipédie: L'encyclopédie libre* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Rusyn> (Переклад: З. Ц.)

бії і Румунії го означають як югозападний діалект українського языка".¹¹ Далі англійська Вікіпедія подає інформацію, же „учены з Інституту славянських і балканських штудій у Москві (в сучасности Інститут славянських штудій Російской академії наук) в 1992 році офіційно визнали русинський язык окремым языком".¹²

Гесло „русинский язык“ обсягує і електронічна версія енциклопедії під назвов **Большая российская энциклопедия**, котра є вислідком проекту Російской академії наук. Є то універзална енциклопедія меджінародного характеру, яку мож заділити ід таким енциклопедіям як Брітанніка ці Ларусс. Автором даного гесла є Сергей С. Скорвід. В енциклопедії є русинський язык характерізований як „условное название совокупности разнородных славянских диалектов и литературно-языковых образований, используемых русинами".¹³ Суть ту в короткости представлены карпаторусинські діалекты а таксамо і южнорусинська бісіда переселенців до Войводиной. **Оксфордський живий словник** не має дефініцію русинського языка, але курто дефінує гесло Русин: „Член корінного народа, проживаючого в будьякій часті пограничного регіону меджі Українов і Словакієв з переходом і до сусідніх частей Польщі і Малярська".¹⁴ У великій світовій універзалній енциклопедії **Брітанніка**, в якій авторами статей суть ведучі світові експерты з розлічних сфер а робить на ній коло 4000 авторів і редакторів, мож таксамо найти гесло „русинський язык“. Автором статі о русинському языку і Русинах в уведженій енциклопедії є професор П. Р. Магочій. Їго інтерпретація русинського языка виходить з історічної генезы і розуміння терміну, а то, од „офіційного языка канцеларії Польско-литовского князівства, через бісідный або простый язык виходославянського

11 Rusyn language. In: *Wikipedia: The Free Encyclopedia* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://en.wikipedia.org/wiki/Rusyn_language (Переклад: З. Ц.)

12 Rusyn language. In: *Wikipedia: The Free Encyclopedia* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://en.wikipedia.org/wiki/Rusyn_language (Переклад: З. Ц.)

13 СКОРВИД, С. С. Русинский язык. In: *Большая российская энциклопедия* [онлайн]. [ціт. 2019-01-20]. Доступне на інтернеті: <https://bigenc.ru/linguistics/text/3520873>

14 Rusyn. In: *Oxford Living Dictionary* [онлайн]. [ціт. 2019-01-20]. Доступне на інтернеті: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/rusyn> (Переклад: З. Ц.)

жытэльства (сучасны Білорусы і Украінці) і офіцыйны бясідны і пісьмовы язык выходных Славян (сучасных Украінцаў і карпатыскых Русініў) у перыяд Аўстрыйскай імперыі, аж па ёго сучасную дэфініцыю, яка ся адносіць ід бясіднаму языку і варыянтам літаратурнага языка кодзіфікаваных у 20. сторочу пра карпатыскых Русініў жыючых на Украіні, у Польшы, Славакіі, Мадыарску і Сербіі¹⁵.

Як мож відіти, русініўскы язык можеме у адной з найрозышчараных інтэрнетых інфармацыйных баз знайсці без праблем як у сусветных языках, так і у языках краін, у котрых самы Русіны жыюць. Ёго прэзентацыя ё у аснове аднака, прычым усягды ё русініўскы язык класіфікаваны як выходославянскы язык, з выняткам южнорусініўскага, респ. войвадыніўскага русініўскага языка. У дакотрых языковых верзіях Вікіпедыі ся наўшыш можеме дізнаті і канкретнішы інфармацыі ці інтэресны факты, як напр. у англійскай ці французскай.

У далшій часты прэставіме рэфлексіі русініўскага языка на сторінках розлічных публікацый. Позітывна ё, же у астатніх роках і расійска наўка поміняла сваё адношыня к русініўскаму языку і Русінам як окремаму народу і многы учены го выдільюць як самостатны выходославянскы язык, респ. мінімална пояснюють дві стороны назэрания на даны вопрос. Зато у дакотрых сучасных расійскых енциклопедыях, учебниках і атласах мож у русініўскім языку прочітаті курты інфармацыі або окремы статі. Як прыклад можеме увесці публікацыю **Народы Росіі: Атлас культур і релігій**, де у часты о етнічнай штрктуры жытэльства Росіі аўтор статі П. І. Пучков піше, же „*большынство русін, відымо, назвалы ся во время перепісы украінцамы*“ і пояснюе, же „*так ім прывычней, або названіе ‚русіны‘ у советскыя времена не прызнавалось*“¹⁶. Статус Русініў як окремага народа у публікацыі попісуе ся як спорны, прычым „*некаторыя ісследователы (особенно на Украіне) счытают русіноў этнічэскай групой украінцаў а само слово ‚русіны‘ – устаревшым названіем украінцаў,*

15 MAGOCSI, P. R. Rusyn People. In: *Encyclopedia Britannica* [онлайн]. [ціт. 2019-01-20]. Доступне на інтэрнеты: <https://www.britannica.com/topic/Rusyn-people> (Переклад: З. Ц.)

16 ПУЧКОВ, П. И., 2008. Этнический состав населения России. In: В. А. ТИШКОВ, А. В. ЖУРАВСКИЙ а О. Е. КАЗЬМИНА, eds. *Народы Росіі: Атлас культур і релігій*. Москва: Російская акадэмія наўк, с. 16.

применявшимся в Австро-Венгрии”¹⁷ В другім, доповненім виданню з 2009 року є уведжений і список *Новые этнические категории в переписи 2002 г.*, до котрого была меджі іншыма доповнена і категорія „русины”¹⁸ Тото саме ся пише і в іншій російській енциклопедії під редакцієв В. А. Тішкова з року 1999.¹⁹ О Русинах мож в даній енциклопедії прочитати і під геслом „Греко-католики“ в авторстві П. І. Пучкова.

Далша публікація *Языки мира: Славянские языки*, яка представляє єден том з многотомной енциклопедічної серії *Языки мира* видаваной Інститутом языкознания Російской академії наук, описує языки славянської групи індоевропейской родини языків. Языки в даній енциклопедічній серії суть представлены подля схемы, яка загорнює соціолінгвістичну, діахронну і синхронну шструктурну характерістіку. В публікації є русинський язык значно шыроко представленый А. Д. Дуліченком в статі о малых славянских літературных языках. Дуліченко характеризує як соціолінгвістичну ситуацію русинського языка, так і основну ёго характерістіку, точніше два ёго варіанты – карпаторусинський язык і югославорусинський літературный язык.²⁰

В *Енциклопедії історії України* з року 2012 находиме гесло „русини“ з пояснінєм, же то є назва „українців до кінця 18. ст., а на західноукр. землях – і в 19 – на поч. 20 ст.; дотепер частково збережена в Закарпатській Україні і серед емігрантів-закарпатців у США”²¹ Далє енциклопедія уводить, же „у Галичині

17 ПУЧКОВ, П. И., 2008. Народы индоевропейской языковой семьи. In: В. А. ТИШКОВ, А. В. ЖУРАВСКИЙ а О. Е. КАЗЬМИНА, eds. *Народы России: Атлас культур и религий*. Москва: Российская академия наук, с. 48.

18 СТЕПАНОВ, В. В., 2009. Этносоциальная картина современной России. In: А. В. ЖУРАВСКИЙ, О. Е. КАЗЬМИНА а В. А. ТИШКОВ, eds. *Народы России: Атлас культур и религий. 2-е издание*. Москва: Российская академия наук, с. 59.

19 Позерай: АЛЕКСАНДРОВ, В. А., В. А. ТИШКОВ а М. Н. ШМЕЛЁВА, 1999. Русские. In: В. А. ТИШКОВ, ed. *Народы и религии мира. Энциклопедия*. Москва: Научное издательство Большая Российская Энциклопедия, с. 449.

20 Позерай: ДУЛИЧЕНКО, А. Д., 2005. Малые славянские літературные языки (микроязыки). In: А. М. МОЛДОВАН, et al., eds. *Языки мира: Славянские языки*. Москва: Academia, с. 595-615.

21 ІСАЄВИЧ, Я. Д., 2012. Русини. In: В. А. СМОЛІЙ, et al., eds. *Енциклопедія історії України. 9. том – Прил–С*. Київ: Національна академія наук України, с. 372. [онлайн] Доступне на інтернеті: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>

періоду між двома світ. війнами польські власті нав'язували застарілий на той час термін ‚русини‘, щоб заперечити український характер корінного населення“.²² Хоснованя спорного етноніму на Словакії „Русины-Українці“, заведженого по році 1989, енциклопедія пояснює так, же українська інтелігенція Пряшівщини теперь хоснує того означіня „для підкреслення належності закарпатської гілки до всього українського народу“ і „натомість ідеологи русинської окремішності поширюють словосполучення ‚русини і українці‘ та впроваджають вигаданий ними етнонім ‚карпаторусини‘, щоб зобразити русинів (карпато-русинів) окремим народом“.²³

Словацька лінгвістика, подля прикладу дакотрых інших країн, не все класіфікує русинський язык як окремый і не заділює го при генетічній класіфікації языків ід выходославянським языкам. Видно то і в публікації *Všeobecná jazykoveda* автора Ю. Долніка, котрый в класіфікації славянських языків к выходославянським заділює штандартно лем три языки: російський, український і білоруський.²⁴ Видно то і в дакотрых сучасных чеських публікаціях. Наприклад Ф. Чермак в книжці *Jazyk a jazykoveda: Přehled a slovníky* таксамо в генетічній класіфікації языків не выділює меджі выходославянськыма языками русинський язык.²⁵

Єдным з першых авторів в рамках словацької лінгвістики, котры ся русинським языком як окремым зачали занимати є Ян Доруля. В році 2000 вышла в ёго едіторстві вызначна публікація з назвом *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*²⁶. Далшов публікацієв у словацькій лінгвістіці,

22 ІСАЄВИЧ, Я. Д., 2012. Русини. In: В. А. СМОЛІЙ, et al., eds. *Енциклопедія історії України. 9. том – Прил–С*. Київ: Національна академія наук України, с. 372. [онлайн] Доступне на інтернеті: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>

23 ІСАЄВИЧ, Я. Д., 2012. Русини. In: В. А. СМОЛІЙ, et al., eds. *Енциклопедія історії України. 9. том – Прил–С*. Київ: Національна академія наук України, с. 372. [онлайн] Доступне на інтернеті: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>

24 Позерай: DOLNÍK, J., 2013. *Všeobecná jazykoveda (Opis a vysvetľovanie jazyka)*. Bratislava: VEDA, с. 99.

25 Позерай: ČERMÁK, F., 2011. *Jazyk a jazykoveda: Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, с. 69.

26 Позерай: DORULA, J., ed. 2000. *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia*

де русинський язык є виділений як окремый язык, є інтересна публікація Віліама Мрушковіча *Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia* видана в році 2008, котру выдала *Matica slovenská*, а в ній автор заділює русинський язык із вшыткыма ёго варіантами²⁷ до ґрупы виходославянських языків ведно з російськым, білоруськым і українськым. Є то енциклопедія языковых і народных громад, котра описує 86 европських языків пятёх языковых родин і вшыткы етнічны ґрупы, якы тыма языками бісідують. У енциклопедії Мрушковіч дає таку характеристіку русинського языка: „*Ide nesporne o juhozápadoukrajinské nárečia, ktorých nositelia však prešli iným historickým vývojom, a preto sa u nich vyvinulo iné, aj keď niekedy nevyhranené etnické povedomie, ktoré podnecovalo prinajmenšom značnú časť Rusínov k pokusom kodifikovať svoje dialekty za spisovné jazyky*“.²⁸ Мрушковіч дає шыршу характеристіку, главно із соціолінгвістичного погляду, окремых русинських варіантів (лемківського языка, русинського языка на Словакії, русинського языка на Україні і русинського языка у Войводині), якы ілуструє на конкретных текстах.

Далшов публікацієв, у котрій русинський язык находить свое місце, є монографія *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska* з року 2014, де авторка Ю. Дудашова-Крішшакова заділює карпатський русинський язык ід виходославянськым языкам, што демонструє окремов капітолов у монографії в рамках виходославянських языків ведно з російськым, білоруськым і українськым языком. На розділ од многих інших лінгвістів, котры генетічну базу войводинського русинського языка дефінують як спорну, Дудашова-Крішшакова ясно підкреслює, же „*karpatská rusínčina sa z genetického hľadiska zaraďuje do skupiny východoslovanských jazykov, kým vojvodinská rusínčina patrí medzi záposlovanské jazyky*“²⁹. О рік пізніше авторка выдала окрему публікацію *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*, котра

po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV.

27 Варіанты русинського языка подля Мрушковіча: Lemkovčina (v Poľsku), rusínčina (na Slovensku), rusínčina (na Ukrajine), rusínčina (na Balkáne).

28 MRUŠKOVIČ, V., 2008. *Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia*. Martin: Matica slovenská, c. 36.

29 DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2014. *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Vydavateľstvo PU, c. 113.

вышла в серії високошкольських учебників Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету. Русинський язык ту Дудашова-Кришкакова не заділила в рамках традиційної трихотомічної класифікації до виходославянської групи славянських языків, але прихылила ся в славістіці к новій класифікації А. Д. Дуліченка, котрый русинський язык дефінує як славянський літературный мікроязык: „*Spisovná rusínčina patří k najmladším spisovným slovanským jazykom, ktorá bola kodifikovaná na základe rusínskych nářečí z východného regiónu. Spolu s ďalšími jazykmi, ktoré sa etablovali po spoločensko-politických zmenách koncom dvadsiateho storočia, patří do skupiny tzv. spisovných slovanských mikrojazykov, resp. minoritných jazykov.*“³⁰

Далшыі словацькый лінгвіста-корєаніста Й. Гензор у своїй монографії *Jazyky sveta – história a súčasnosť*, представляє скоро 2000 языків вшыткых контінентів, причім в рамках словацької лінгвістики іде о найуціленішу публікацію зо сфєры лінгвістичной антропології. Своє місце сі в даній публікації нашов і русинський язык, причім автор го заділює ід общо узнаваным літературным славянськым языкам: „*Všeobecne uznávaných spisovných slovanských jazykov, ktoré reprezentujú národné, prípadne národnostné celky, je dnes 17 – ruština, polština, ukrajinčina, čeština, srbčina, bieloruština, bulharčina, slovenčina, chorvátčina, slovinčina, bosniačtina, macedónčina, čiernohorčina, kašubčina, rusínčina, horná lužická srbčina, dolná lužická srbčina.*“³¹ В трихотомічній класифікації русинський язык заділює вєдно з другыма языками до виходославянської групи. Подля Гензора „*od roku 1990 sa datuje rozsiahla obroda Rusínov a v 21. storočí väčšina vedcov uznáva rusínčinu ako štvrtý východoslovanský jazyk.*“³² З погляду огрожености языків русинський заділює ід языкам, котры „*už netreba pokladať za striktné ohrozené, napriek tomu ich postavenie by sa malo starostlivo sledovať.*“³³ В році 2009 у рамках научного проекту Інституту класічных штудій Філозофічної факулты Масариковой університету в Бырні вышов у серії

30 DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2015. *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia: Vysokoškolská učebnica*. Prešov: ÚRJK PU, c. 11.

31 GENZOR, J., 2015. *Jazyky sveta - história a súčasnosť*. Bratislava: Lingea, c. 127.

32 GENZOR, J., 2015. *Jazyky sveta - história a súčasnosť*. Bratislava: Lingea, c. 142.

33 GENZOR, J., 2015. *Jazyky sveta - história a súčasnosť*. Bratislava: Lingea, c. 531.

публікацій *Jazyky v komparaci* учебник Радослава Вечерки під назвов *Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Учебник обсягує традиційний перегляд славянських народних мов. Виходячи із серії публікацій *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, реалізованих в роках 1992 – 2000 Опольсково університов у рамках міжнародного наукового проекту *Współczesne przemiany języków słowiańskich*, в якій над її звичайні рамки вышли і компендії присвячені западославянському кашубському мові і виходославянському русинському мові³⁴, автор вирішив загорнути до своєї публікації і тоті мови. Русинський мов є подля нього „*vnitřně nestabilizovaný a v tomto celku patrně zatím i dosti umělý*“³⁵. Зато не виділює русинський мов як окремі виходославянський мов, але уводить го в капітолї о малих славянських мов, причім го заділює ід української (тыж рутенської, т. з. українсько-білоруської) мовної області. Вечерка конштатує, же така шырока етнолінгвістична територія, яку до карпаторусинського літературного мікроязыка заділює Дуліченко, т. з. діалектний комплекс Підкарпатської Руси (Закарпатської України), виходної Словакії, юговиходної Польщі, русинські діалектні форми в ізілованих селах на северї Мадярська (респ. і Румунії) і розсіяний, діалектно варіантний русинський мов вживаний в розлічних містах США і Канады, „*to vše ve svém souhrnu ovšem zdaleka nemůže být chápáno jako jeden spisovný mikrojazyk*“³⁶ В монографії курто представив історичні і соціолінгвістичні факты звязаны з русинським мовом.

Тема русинського мов ся стає штораз інтереснішов про многы бадателїв з розлічних країн Европы і Америки. Прикладом суть статї домашніх авторів у славистичных зборниках і інших науковых і одборных публікаціях, як напр. *Philologica*³⁷, котру выдає Універзіта Коменського в Братіславі, колективна монографія *Area*

34 MAGOCSI, P. R., ed. 2004. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русинський мов*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.

35 VEČERKA, R., 2009. *Jazyky v komparaci 2: Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Praha: Euroslavica, с. 8.

36 VEČERKA, R., 2009. *Jazyky v komparaci 2: Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Praha: Euroslavica, с. 139.

37 ПЛІШКОВА, А. – ГОЛУБКОВА, М., 2018. Компартівний погляд на русинсько-російські фразеологічні еквіваленты із звирячим компонентом. In: S. VOJTECHOVÁ-POKLAČ, ed. *Philologica LXXVII*. Bratislava: UK, с. 217-226.

*Slavica*³⁸ видана Остравсков універзітов, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*³⁹ издавана в Будапешті, ці найновше опублікована стаття А. Плішковой в зборнику *Minderheiten in der slawischen Welt: Sprachkontakte und kulturelle Identitäten*⁴⁰ виданім в Берліні і дакотрых далшых. Інтерес о русинський язык проявили і учены з Німецька, де доконця на Славістичнім інштитуті Універзіты у Фрайбургу vznikнув научный проект, в резултаті котрого має быти створеный корпус бісідного русинського языка, в першім ряді пригранічных регіонів. Проектом під веджінем професора Ахіма Рабуса ся бадателі намагають здобыти одповідь на вопрос, які зміны настали в діалектах єдного контінуума по єго розділїню граніцями.

Суть і філологове, котры ся данов проблематіков сістематічно інтересують, вдяка чому тема русинського языка ся дістає до научных і універзітних кругів. Як уж сьме высше конштатовали, у векшій мірі ся науковці займають войводицькым русинськым языком, причім їх інтерес выкликали многы роботы професора Александра Д. Дуліченка,⁴¹ який є і автором нового понятя в лін-

38 DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2016. Slovanské spisovné mikrojazyky. In: *Area Slavica*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 9-18.; VAŠÍČEK, M. Částice v nářečích obcí Ublá a Malý Bereznyj. In: *Area Slavica*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 63-73.

39 ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К., 2018. Особенности гласных фонем и их вариантов в русинском языке на Словакии. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, роч. 63, ч. 2. Budapest: Akadémiai Kiadó, s. 379-385.

40 ПЛІШКОВА, А., 2019. Язык карпатских Русинів протягом століть і єго статус на зачатку 21. столітя. In: А. KRETSCHMER, G. NEWEKLOWSKY, S. M. NEWERKLA a F. POLJAKOV, eds. *Minderheiten in der slawischen Welt: Sprachkontakte und kulturelle Identitäten*. Berlin: Peter Lang, s. 221-237.

41 МАГОЧІЙ, П. Р. а І. ПОП, 2010. Дуличенко Олександр Димитрович. In: П. Р. МАГОЧІЙ, а І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 202; ДУЛИЧЕНКО, А. Д., 1993. Феномен югославо-русинского (на общеславянском фоне). In: *Philologia Slavica: K 70-letiu akademika N. I. Tolstogo*. Москва: Наука, с. 302-310; ДУЛИЧЕНКО, А., 1995. *Jugoslavo-Ruthenica: roboty z ruskej filologii*. Нови Сад: Руске слово; DULIČENKO, A., 1998. Das Russinische. In: REHDER, P., Hrsg. *Einführung in die slavischen Sprachen (mit einer Einführung in die Balkanphilologie)*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 126-140; ДУЛИЧЕНКО, А. Д., 1998. Язык Русин Сербии и Хорватии (югославо-русинский язык). In: А. В. ДЕСНИЦКАЯ а Н. И. ТОЛСТОЙ, eds. *Основы балканского языкознания: языки балканского региона*. ч. 2. Санкт-Петербург: Наука/Российская академия наук, Институт лингвистических исследований, с. 247-276; Dulichenko, A. D., 2006. The Language of Carpathian Rus': Genetic Aspect. In: B. HORBAL, P. A. KRAFČIK а E. RUSINKO, eds. *Carpatho-Rusyns and Their Neighbors: Essays in Honor of Paul Robert Magocsi*. Fairfax, Va: Eastern Christian Publications, pp. 107-122.

гвістичній термінології – славянський мікроязык⁴². Дуліченко присвятив декілько робіт войводинському русинському языку (южнорусинському) іщі в 70-х роках 20. стороча, коли ся і зачала розвивати *тартуська школа*⁴³. Дало бы ся повісти, же був єдним з мотивуючих факторів у процесі крісталізації карпатських русинських літературних языків. Брав активну участь на конгресах русинського языку, де представлєвав свою концепцію славянських мікроязыків, ід котрым причленив і карпатський русинський язык. Великий принос до русинського языку зробив выданєм антології текстів⁴⁴, яки ілюструють розвиток русинського языку уже од 15. стороча аж дотеперь. Неперерывно слїдує розвой славянських мікроязыків і сфери їх функціонуваня, што попри языковых нормах і екзистенції писменности, у дакотрых языків розвиваючої ся декілько стороч, творить основны знакы про фунгіваня языку у позіції літературного.

Но суть і такы лінгвісты, котрых веце заінтересовав язык Русинів на Закарпатю, Словакії і в Польщі. Єдним з них є російський лінгвіста Сергей Сергєєвіч Скорвід, якого основным замірняєм суть западославянськы языкы і порівнююча граматіка славянських языків. Русинському языку він приділив позорность іщі в початках єго новодобой історії по році 1989. В 1997 році Скорвід в статі *Малые славянские языки: в каком смысле?* аналізував „лексические колебания, далеко идущую морфологическую вариативность и фонетическую разноголосицу“⁴⁵ на сторінках прєсы, яки наслідно привели к потребі кодифікації русинського языку. Но дале конштатує: „Однако и сейчас, по проверенной

42 **Славянськы мікроязыкы** – базують ся на діалектах або говорах периферії того або іншого языкового комплексу, або на островнім діалекті. Мають властну письменность, писемну практику, векшого або меншого ступня нормалізацію а хоснують ся в різних функціональних сферах типічных про літературны языкы, но в ограниченім розсягу а все попри другім літературнім языку.

43 **Тартуська школа** – позерай: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tartusko-moskiewska_szko%C5%82a_semiotyki

44 ДУЛИЧЕНКО, А., 2008. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV – XX. вв.)*. Ужгород: Издательство В. Падяка.

45 СКОРВИД, С. С., 1997. *Малые славянские языки: в каком смысле?* In: *Малые языки Евразии: Социолингвистический аспект. Сборник статей*. [онлайн] Москва: МГУ, с. 184. [цит. 2017-03-27]. Доступне на интернеті: http://slavcenteur.ru/Proba/Skorvid/skorvid_small.pdf

информации, он (позн. автора: кодифікований язык) является достоянием немногих: рядовые русины порой даже не знают об этой кодификации.⁴⁴⁶ Іщі векшу языкову роздробленость видит Скорвід в языке Лемків і в языке Русинів на Закарпатю. За да-кілько років пізніше але він сам реагує на то, што написав у 1997 році. Як пише ку концу статі **Язык(и) русин в онлайн-режиме**, в котрій аналізує язык интернетовых сторінок Русинів „сегодня я уже не могу повторить, что литературный словацко-русинский является достоянием немногих, как это казалось в 1997 г.”⁴⁴⁷ В ці-лім русинський язык на Словакії Скорвід оцінює як „масштаб-ный и решительно развиваемый литературно-языковой эксперимент, при благоприятных условиях способный увенчаться возникновением полнокровной языковой иерархии наподобие юж-норусинской – либо даже структуры, имеющей характер между-народный”⁴⁴⁸

В році 2017 вышов у Російській академії наук в Москві збор-ник під назвов **Миноритарные и региональные языки и культуры Славии**⁴⁹, який приготовив Славістичный інштїтут. В нїм суть поміщены дві статі на тему русинського языка (Фейса⁵⁰ і

46 СКОРВИД, С. С., 1997. Малые славянские языки: в каком смысле? In: *Малые языки Евразии: Социолингвистический аспект. Сборник статей* [онлайн]. Москва: МГУ, с. 184. [цит. 2017-03-27]. Доступне на интернеті: http://slavcenteur.ru/Proba/Skorvid/skorvid_small.pdf

47 СКОРВИД, С. С., 2009. Язык(и) русин в онлайн-режиме. In: *Славянские языки современные средства массовой коммуникации*. (Международный научный симпозиум Славянские языки и культуры в современном мире) [онлайн]. Москва: МГУ, с. 318. [цит. 2017-03-27]. Доступне на интернеті: <http://www.philol.msu.ru/~slavmir2009/data/8.pdf>

48 СКОРВИД, С. С., 2009. Язык(и) русин в онлайн-режиме. In: *Славянские языки современные средства массовой коммуникации*. (Международный научный симпозиум Славянские языки и культуры в современном мире) [онлайн]. Москва: МГУ, с. 318. [цит. 2017-03-27]. Доступне на интернеті: <http://www.philol.msu.ru/~slavmir2009/data/8.pdf>

49 СКОРВИД, С. С. ed., 2017. *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии* [онлайн]. Москва: МИК, 272 с. [цит. 2017-03-26] Доступне на интернеті: http://inslav.ru/sites/default/files/editions/slavia_minor_2017_0.pdf

50 ФЕЙСА, М., 2017. Русинский как язык национального меньшинства в Сербии. In: С. С. СКОРВИД, ed. *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии* [онлайн]. Москва: МИК, с. 77-97. Доступне на интернеті: http://inslav.ru/sites/default/files/editions/slavia_minor_2017_0.pdf

Вашічек⁵¹). Меджі славистічними роботами російських славистів находиме і статю з року 2013, де ся ей автор Вячеслав Чарській займає проблемами і перспективами русинського языка. Автор ся серьёзно займає русиністіков, о чім свідчить факт, же в Москві в 2008 році обгаїв кандідатську дізертацію з назвов **Русинский язык Сербии и Хорватии в свете языковых контактов: Лингвогенетический аспект**. Як потребне видить досліджувати карпатські русинські варіанти языка не в рамках „довольно неясной категории славянских литературных микроязыков, в которую традиционно включают и кабинетные опыты отдельных энтузиастов типа западнополесского или лясского языка, а в одном ряду с другими близкими им по многим социолингвистическим показателям миноритарными европейскими языками: например, серболужицкими или ретороманскими“⁵².

Далшым російським славистом, який присвятив статю русинському языку, є Ю. Мусорін. Статя вышла в році 2007 в зборнику **Актуальные проблемы словообразования и лексикологии X**. У вступній часті статі автор конштатує, же русинський язык ся як четвертый меджі выходославянськими языками споминать дуже рідко. Далє уводить, же „значительной части лингвистической общественности даже неизвестно о самом факте существования этого языка“⁵³. В статі курто представляє історичний розвой русинського языка а потім подає характерістку уже в інтенціях назвы статі, т. зн. з погляду лексікології. Як характерный знак лексіки русинського языка Мусорін видить „наличие в её

51 ВАШИЧЕК, М., 2017. К проблеме принятия кодифицированного русинского языка носителями карпаторусинских диалектов в Словакии. In: С. С. СКОРВИД, ed. *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии* [онлайн]. Москва: МИК, с. 98-115. Доступне на інтернеті: http://inslav.ru/sites/default/files/editions/slavia_minor_2017_0.pdf

52 ЧАРСКИЙ, В. В., 2011. О проблемах и перспективах русинского языка / русинских языков [онлайн]. [цит. 2017-03-25]. Доступне на інтернеті: http://www.ruwega.com/news/o-problemakh-i-pjerspektivakh-rusinskogo-jazyka-rusinskikh-jazykov/?utm_source=copy&utm_medium=paste&utm_campaign=copypaste&utm_content=http%3A%2F%2Fwww.ruwega.com%2Fnews%2Fo-problemakh-i-pjerspektivakh-rusinskogo-jazyka-rusinskikh-jazykov-%2F

53 МУСОРИН, Ю., 2007. Из наблюдений над лексикой русинского языка. In: *Актуальные проблемы словообразования и лексикологии X*. [онлайн]. Новосибирск, с. 332-336. [цит. 2018-11-25]. Доступне на інтернеті: <http://www.philology.ru/linguistics3/musorin-06b.htm>

составе большого количества церковнославянизмов“ і „по этому признаку русинский язык сближается с русским и противопоставляется украинскому с белорусским: в последних двух церковнославянизмы практически отсутствуют“⁵⁴. В принципі в статі бадатель переважно пише о языковій інтерференції і переберанню слов з інших языків і в заключіню статі подає в п'ятих пунктах знаки, котры подля нього найвеце характеризують лексичну базу русинського языка.

Недавно, в році 2018, вышов в Японії під редакцієв А. Д. Дуліченка і Мотокі Номаті зборник *Славянская микрофилология*, котрый є спеціално присвячений славянським мікроязыкам і славянським мікролітературам. Тематика русинського языка і русинської літературы є ту представлена скоро в половині статей опублікованых у данім зборнику. Треба конштатовати, же є то визначный крок допереду про русиністіку, коли не самы русинськы учены, але світовы славісты пришли з ініціативов присвятити таку публікацію XVI. Меджінародному з'язду славістів і презентовати так в славістичнім світі славянськы мікроязыкы, враховано русинського. Визначна є тота публікація і тым, як редакторы самы пишуть, же „книга, таким образом, впервые представляет на XVI Международный съезд славистов в Белграде цельное повествование о славянской микрофилологии“⁵⁵.

Великий крок допереду про карпаторусиністку приносить нова сітуація, коли з ініціативов організувати научны конференції, видавати зборники і публікації розлічного характеру приходять не самы Русины, але учены, котры ся тематиков русинського языка, літературы, культуры ці історії заінтересовали. Як сьме могли видіти, доста популярнов темов ся русиністіка в сучасности стала главно в Росії. Інтерес слідовати русинський язык приходить і з боку світовых лінгвістів западной части світа. Главно в початках розвою русиністікы на Словакії а конкретно на языковых конгресах ся сходило много бадателів із розлічных

54 МУСОРИН, Ю., 2007. Из наблюдений над лексикой русинского языка. In: *Актуальные проблемы словообразования и лексикологии X*. [онлайн]. Новосибирск, с. 332-336. [цит. 2018-11-25]. Доступне на інтернеті: <http://www.philology.ru/linguistics3/musorin-06b.htm>

55 ДУЛИЧЕНКО, А. Д. а М. НОМАТИ, eds. 2018. *Славянская микрофилология: Slavica Tartuensia XI. – Slavic Eurasian Studies XXXIV*, Sapporo – Tartu, с. I.

сфер, котрых вопрос кодифікації нового славянського языка заінтересовав і хотіли быти при зроді такого мож повісти – главно про великы уже сформованы народы і языки – „феномену“.

То, же русинський язык ся поступно появлює в научных публікаціях як окремый славянський язык є добрым знаком, же стратегічны крокы, якы были в початках зроблены, і далша велика робота ученых і русинських культурных діятелів зроблена на полю карпаторусиністики дає свої результаты. Позітивне є, же ся дефініції русинського языка як окремого языка, або холем інформації о тім, же дакотры лінгвісты го выдїлюють як окремый язык, обявлюють у высокошкольських учебных текстах про студентів, будучіх науковців.

ЛІТЕРАТУРА:

DORULA, J., ed. (2000). *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, ISBN 80-967722-5-2, 390 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2014). *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Vydavateľstvo PU, ISBN 978-80-555-1229-7, 222 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015). *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia: Vysokoškolská učebnica*. Prešov: ÚRJK PU, ISBN 978-80-555-1294-5, 285 s.

GENZOR, J. (2015). *Jazyky sveta - história a súčasnosť*. Bratislava: Linnea, ISBN 978-80-8145-114-0, 686 s.

Język rusiński. In: *Wikipedia: Wolna encyklopedia*. [онлайн]. [цит. 2019-01-23]. Доступне на интернеті: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C4%99zyk_rusi%C5%84ski

Limba ruteană. In: *Wikipedia: Enciclopedia liberă* [онлайн]. [цит. 2019-01-23]. Доступне на интернеті: https://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_rutean%C4%83

MAGOCSI, P. R. Rusyn People. In: *Encyclopedia Britannica* [онлайн]. [цит. 2019-01-20]. Доступне на интернеті: <https://www.britannica.com/topic/Rusyn-people>

MAGOCSI, P. R., ed. (2004). *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* :

Русиньскый язык. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, доповнене видання з дакотрыма змянамі 2007, ISBN 83-86881-38-0, 485 с.

MRUŠKOVIČ, V. (2008). *Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia*. Martin: Matica slovenská, ISBN 978-80-7090-858-7, 517 s.

Rusyn language. In: *Wikipedia: The Free Encyclopedia* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://en.wikipedia.org/wiki/Rusyn_language

Rusyn language. In: *Wikipedia: The Free Encyclopedia* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://en.wikipedia.org/wiki/Rusyn_language

Rusyn. In: *Oxford Living Dictionary* [онлайн]. [ціт. 2019-01-20]. Доступне на інтернеті: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/rusyn>

Rusyn. In: *Wikipédie: L'encyclopédie libre* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Rusyn>

Ruszin nyelv. In: *Wikipédia: A szabad enciklopédia* [онлайн]. [ціт. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ruszin_nyelv

VEČERKA, R. (2009). *Jazyky v komparaci 2: Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Praha: Euroslavica, ISBN 978-80-85494-87-7, 148 s.

АЛЕКСАНДРОВ, В. А., ТИШКОВ, В. А., ШМЕЛЁВА, М. Н. (1999). Русские. In: В. А. ТИШКОВ, ed. *Народы и религии мира. Энциклопедия*. Москва: Научное издательство Большая Российская Энциклопедия, ISBN 5-85270-155-6, с. 449.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д., НОМАТИ, М. eds. (2018). *Славянская микрофилология: Slavica Tartuensia XI. – Slavic Eurasian Studies XXXIV*, Sapporo – Tartu, с. I, ISBN 978-4-938637-94-1, 438 с.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (2005). Малые славянские литературные языки (микроязыки). In: А. М. МОЛДОВАН, et al., eds. *Языки мира: Славянские языки*. Москва: Academia, ISBN 5-87444-216-2, с. 595-615.

ІСАЄВИЧ, Я. Д. (2012). Русини. In: В. А. СМОЛІЙ, et al., eds. *Енциклопедія історії України. 9. том – Прил–С*. Київ: Національ-

на академія наук України, с. 372. [онлайн] ISBN 978-966-00-1290-5. Доступне на інтернеті: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>

МАГОЧІЙ, П. Р., ДУЛИЧЕНКО, О. (2010). Мовне питання. In: П. Р. МАГОЧІЙ. – І. ПОП, eds. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, ISBN 978-966-387-044-1, с. 501 – 509.

МУСОРИН, Ю. (2007). Из наблюдений над лексикой русиньского языка. In: *Актуальные проблемы словообразования и лексикологии X*. [онлайн]. Новосибирск, с. 332-336. [цит. 2018-11-25]. Доступне на інтернеті: <http://www.philology.ru/linguistics3/musorin-06b.htm>

ПУЧКОВ, П. И. (2008). Народы индоевропейской языковой семьи. In: ТИШКОВ, В. А. - ЖУРАВСКИЙ, А. В. - КАЗЬМИНА, О. Е. (ед.), eds. *Народы России: Атлас культур и религий*. Москва: Российская академия наук, ISBN 978-5-287-00607-5. с. 48.

ПУЧКОВ, П. И. (2008). Этнический состав населения России. In: ТИШКОВ, В. А. - ЖУРАВСКИЙ, А. В. - КАЗЬМИНА, О. Е. (ед.), eds. *Народы России: Атлас культур и религий*. Москва: Российская академия наук, ISBN 978-5-287-00607-5, с. 16.

Русинский язык. In: *Википедия: Слободная энциклопедия* [онлайн]. [цит. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русинский_язык

Русинська мова. In: *Вікіпедія: Вільна енциклопедія* [онлайн]. [цит. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://uk.wikipedia.org/wiki/Русинська_мова

Русиньский язык. In: *Вікіпедія: Слободна енциклопедія* [онлайн]. [цит. 2019-01-23]. Доступне на інтернеті: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русиньский_язык

СКОРВИД, С. С. Русинский язык. In: *Большая российская энциклопедия* [онлайн]. [цит. 2019-01-20]. Доступне на інтернеті: <https://bigenc.ru/linguistics/text/3520873>

СКОРВИД, С. С. (1997). Малые славянские языки: в каком смысле? In: *Малые языки Евразии: Социолингвистический аспект. Сборник статей*. [онлайн] Москва: МГУ, с. 184. [цит. 2017-03-27]. Доступне

на интернеті: http://slavcenteur.ru/Proba/Skorvid/skorvid_small.pdf

СКОРВИД, С. С. (2009). Язык(и) русин в онлайн-режиме. In: *Славянские языки и современные средства массовой коммуникации*. (Международный научный симпозиум Славянские языки и культуры в современном мире) [онлайн]. Москва: МГУ, с. 318. [цит. 2017-03-27]. Доступне на интернеті: <http://www.philol.msu.ru/~slavmir2009/data/8.pdf>

СКОРВИД, С. С. ed. (2017). *Миноритарные и региональные языки и культуры Славии* [онлайн]. Москва: МИК, 272 с. [цит. 2017-03-26] Доступне на интернеті: http://inslav.ru/sites/default/files/editions/slavia_minor_2017_0.pdf

СТЕПАНОВ, В. В. (2009). Этносоциальная картина современной России. In: А. В. ЖУРАВСКИЙ, О. Е. КАЗЬМИНА а В. А. ТИШКОВ, eds. *Народы России: Атлас культур и религий. 2-е издание*. Москва: Российская академия наук, ISBN 978-5-287-00718-8, с. 59.

ЧАРСКИЙ, В. В. (2011). О проблемах и перспективах русинского языка / русинских языков [онлайн]. [цит. 2017-03-25]. Доступне на интернеті: http://www.ruwega.com/news/o-problemakh-i-pjerspjektivakh-rusinskogo-jazyka-rusinskikh-jazykov-/?utm_source=copy&utm_medium=paste&utm_campaign=copypaste&utm_content=http%3A%2F%2Fwww.ruwega.com%2Fnews%2Fo-problemakh-i-pjerspjektivakh-rusinskogo-jazyka-rusinskikh-jazykov-%2F

Mgr. Zdenka Citriaková, PhD.,
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU
17. novembra č. 15
080 01 Prešov
Slovakia

zdenkacitriakova@gmail.com

ВІРШЫ ДАНЬЄЛЫ КАПРАЛЁВОЙ З ПОГЛЯДУ ЕКОКРИТІКЫ

Міхал ПАВЛІЧ

Abstract

The article deals with the poetic work of Daniela Kapralová, which we interpret from the perspective of environmental criticism. In the first part of the article we present the ideas of environmental literary criticism (ecocriticism) and its main representatives, together with an overview of the perception of nature in human society over several historical periods. In the second part of the article we are interpreting the collection of poetry by Daniela Kapralová named *Srna v neraji*, in which we notice the depiction of nature, the rhetoric and language used in the poetry and the relationship between the lyrical subject and nature.

Key words: Ecocriticism, Environmental Imagination, Literary Imagination, Daniela Kapralová, Contemporary Rusyn Literature on Slovakia.

В рамках сучасной русиньской літаратуры на Словакіі по році 1989 ся можеме стрітнці векшынов з творчостёв авторів старшой генераціі. Мена як Юрко Харитун, Миколай Ксеняк, Штефан Смолей, Осиф Кудзей ці Штефан Сухый суть знамы нелем студентам русиньской літаратуры на Інштуті русиньского языка і культуры, але і многым чітателям часопісу *Русин*. Дакотры з тых авторів почас своёй пісательской карьеры перечеряли дакілько тем, жанрів і поступів. Платить то главні про Миколая Ксеняка, іншы авторы, як напр. Осиф Кудзей ся зась радше довгодобо тримлють жанру, з котрым ся їм подарило здобыти успіх.

Як сьме уж конштатовали, іде главні о літаратуру найстаршой генераціі русиньских авторів, з творчостёв молодшой генераціі або новых авторів ся можеме стрітнці главні дякуючі *Літературному конкурзу Марії Мальцовской*¹. Суть то напр. абсолвенты високошкольського штудія русиньского языка і літаратуры на Пряшівській універзіті в Пряшові, і то є але менше чісло, як бы

1 Літературный конкурс Марії Мальцовской на найліпшы творы в области поезіі, прозы, есеїв і драмы в літературнім русиньскім языку. Близшы інформаціі мож найти на: <http://rusynlit.sk/index.php/category/literaturnyj-konkurz-mm/>

было про розвой русиньской літературы хосенне, іх тексты патребують векшу редакчну управу і веце над нима попрацовати ай з умелецького боку. Наперек тому собі каждая нова выдана книжка од менше знамого ці новшого русиньского автора заручені здобуде позорность нелем чітателів, але і людей, котры ся заоберають русиньсков літературов з професіонального боку. Перед часом ся таков авторков стала Людміла Шандалова котра ся указала як жанрово флексібілна авторка літературы про діти і молодеж, выдала дві книжки поезіі (*Подъте діти, што вам повім (2013)*, *Ани бы съте не вірили (2018)*), дакілько сценаріів приповідок на школьску інсценацію, доконця і прозу про дорослого чітателя *Червеньый берег (2016)*. Окрім того пише ай інтімну поезію і таксамо набоженьську поезію (в року 2020 рихтує выдати зборник набоженьской поезіі про діти).

Думама собі, же можеме повісти, же далшов яснов, но притім релатівно незнамов звіздоз ся стала **ПаедДр. Даньєла Капралёва**. Ёй мала книжочка поезіі з назвов *Серна в нераю*² (2018) є інтересным твором, котрый собі заслужить позорность нелем шырокой групы русиньских чітателів, але і одборників, котры ся заоберають русиньсков літературов і можуть к тому тексту приступити з веце углів погляду. В рамках нашой статі хочеме представити авторчин поетічний зборник, на котрый съме спробовали назерати з помочов єдного із приступів сучасной літературной і культурной теорії – з помочов екокрітікы або екологічной крітікы.

Екокрітіка – екологічна крітіка

Екокрітіка (або екологічна крітіка, енвіроментална літературна крітіка, зелены штудії ці екопоетіка) представляє інтердїсціплінарный приступ при баданю літературы, при котрім позераєме на репрезентацію природы і країны в культурных текстах³,

2 КАПРАЛЁВА, Д. (2018). *Серна в нераю*. Пряшів: Обчаньске здружїня Колысочка – Kolíska, 148 с.

3 Культурны тексты суть знаковы сістемы, настрої і сімболы, котры суть схопны розповідати дію і котры заєдно тварують структуру сполчности. Мають культурне значїня, но выжадууть собі даякій ступїнь культурных знань на то, же бы їм мож было порозуміти. Суть вытваряны в конкретнім культурнім контексті і ставають ся репрезентами культуры і єй кваліт. Культурны тексты суть тоты объекты, акції ці способы справованя ся, котры выказують знакы культурного значїня. Напр. фотографія є рісунком, але єдночасно культурным текстом, образом з культурнов інформацієв. Веце інформації мож найти в капітолі *New Historicism and*

причём ся снажить дойти ку способам рiшiння сучасных енвiронменталных проблемiв.⁴ Ё заложена на предпокладi, же культурны (то значiть i лiтературны) тексти вытваряють конштрукцiї шпецiфiчных образiв або понятъ природы, котры ся наслiдно проявляють в мiмолiтературнiм матерiалнiм свiтi конкретныма практиками. Позорность ся обертають на постоi ку природi або животному окружiню i на реторiку (выбер слов, образы), котра ся поужывають, кедь ся о тых темах бiсiдуе i розповiдають. Примарнi ся не снажить о змiну цi заставлiня тых процесiв, дае собi але за задачу вiдiти i указати, же iнформоване чiтання культурных текстiв може помочи к звышованю одповiдности у звязи iз охранию животного окружiня, едночасно хоче вказати на способы розвоя сучасной сполочности i конштрукцiю образу „природы.“ Пiдчаркують ся постоi к природi в минулости, але едночасно ся назначають здроi на змiну думаня або цiлком нове думаня о екологiчних проблемах. Екокрiтiци беруть природу як центральный пункт, мають назор, же наш вывой як сполочности є завiслый i на природi. Зато рекомундують чiтати тексти сучасны i минулы iщi раз – наново – з тым, же ся буде назерати главнi на репрезентацiю природы в тых текстах.

Взник екологiчной теорiї бив подмiнений екзистенцiев капiталiзму без границь, з причiны надмiрного выужываня природных здроiв i проблематiчных дефiнiцiй „розвоя або напредованя“, в огрожiню животного окружiня. Екокрiтiка ся снажить перепойти штудii лiтературы i енвiронментальной актiвiты, гуманiтных i енвiронменталных наук, є в близкiм одношiню к фiлософiї, соцiологiї, екологiї цi фемiнiзму.⁵

Образ природы в думаню „западу“

Еднотливы репрезентацiї природы (лiтературны, вiзуалны або iншы) в текстах суть звязаны з добовыма назорами i нарабляньм з природов. Природа была спочатку описована як природа, котрiй владне чоловiк, нескорше vznikла iдея чоловiка як

Cultural Materialism: NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, p. 256-257.

4 MAMBROL, N. (2016). *Ecocriticism: An Essay*, <https://literariness.org/2016/11/27/ecocriticism/>, [online 19-10-30]

5 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 297-298.

справцю природи і ідея, же чоловік має повинність зліпшыти став природи. **Томас Гобс (Thomas Hobbs)**, англійський філософ сімнадцятого стороча, вірив, же початочна природа была примітивна і дика а аж людська сполочность вытворила чутя комфорту і безпечности. Далє **Джон Локе (John Locke)** мав назор, же люде бы мали мати свій постой к землі як к свому приватному маєтку, подля нєго мімолюдський світ дістане значіння аж акцієв людеи.

Нескоршы філософы мають к природі менше інструменталный приступ. В періоді європейского просвітительства, в початках модерного світа, vznikають думкы, же чоловік ся може здоконалити і зліпшыти через зліпшіня ставу природи – здрава і просперіта індівудала є звязана із просперітов і здравєм країны. **Жан Жак Руссо (Jean Jacques Rousseau)** як єден з першых критиків „прогресу“ гварив, же екзистенція в природі была найчистішов і найліпшов формов людської екзистенції. Природне было без вины, цивілізація была умела і скажена. В літературі романтизму была країна і природа глоріфікована і идеалізована, што было у протикладі к місту і промисловій виробі, к їх бруду, дыму і знечїщїню. Таким способом зображінєм природи ся підчаркує важность балансу одношіня чоловіка і животного окружїня.

У вісемнадцятім і нескорше девятнадцятім сторочу європейський колоніалізм і нескорше капіталізм відів природу як дашто, што має быти людми наповно выужыте к черпаню выгод. В рамках колоніалізму напр. vznikать репрезентація домородців як сучасти природи – суть дикы, примітивны, мали бы быти здоконалены або цивілізованы Европов. Таким способом vznikають образы природи, котра є барбарська і дика, має быти скрочена і має ей владнути чоловік.⁶

Обрат в западнім думаню в напрямі веце екологічного зеленого приступу ся вяже к двом авторам. Англїчан **Джон С. Мілл (J. S. Mill)** в есеї *Природа*⁷ гварить о тім, же людскы чїны або акції суть нераціональны, бо ся снажать змінити природный напрям природи. Мілл реагує на теорію економікы, подля котрой є конштатный став богатства, капіталу і популації віджений як негативный тип прогресу. Мілл але гварить, же спокійна статична економія, в котрій люде не все хотять лем і лем просперовати з

6 Тамже, s. 332-335.

7 MILL, J. S. (1874). Nature, In: BENNETT, J. (2017) *Nature*, <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

цілём прогресу (богатства, збераня здроїв), бы зробила векшый простор про зліпшіня і здоконаліня людського думаня. Важный є і постой **Джеремі Бентема (Jeremy Bentham)**, котрый резолутно повів, же не є акцептовательне быти крутым к звірятам.⁸

І дякуючі ним ся в двадцятім сторочу критічно назерать на ідею розвоа і позорность ся пересувать на проблематику мімо-людського світа природы. Ту можеме спомянути **Ентоні Гідденса (Anthony Giddens)**⁹, подля котрого бы ся мала сполочность реорганізувати і быти моралнішов. Ведно з модернізацієв сполочности суть чім дале, тым векшы части природного світа включно дикого світа під владов людей. Зато бы сьме ся мали веце старати о животне окружіня в духу ідеї о чоловікови як справцєви природы.¹⁰

Екокрітічны авторы

„Екокрітіка є критічний постой або мод, котрый назерать на репрезентацію природы і країны в культурных текстах, концентрує ся на постої к природі і на реторіку, котра ся поужывать, кедь ся о природі бісїдує. Ведно з екологічным активізмом і соціалнов теорієв екокрітіка має нazor, же реторіка культурных текстів рефлектує матеріалны практикы к животному окружіню, інформує о них, і одночасно ся снажить звекшыти усвідомлєваня тых процесів з помочов екологічных наук і приступів.“¹¹ К визначным журналам, котры ся заоберають перепойнєм темы животного окружіня і літературы, патрять періодікум *International studies in Literature and Environment*¹².

В зборнику *The Ecocriticism Reader*¹³ (1996) едіторів **Шеріл Глотфелті і Геролда Фромма (Cheryl Glotfelty, Harold Fromm)** была дефінована екокрітіка як штудованя одношіня меджі літературов і животным окружінєм. Нескорше ся в рамках екокрі-

8 DARDENNE, E. (2010). From Jeremy Bentham to Peter Singer. In: *Revue d'études benthamiennes* 7 [online], 2010, Roč. 4, č. 7, ISSN 1760-7507, <https://journals.openedition.org/etudes-benthamiennes/204>, [cit. 2010-10-30]

9 GIDDENS, A. (2009). *The Politics of Climate Change*. Cambridge: Polity, 256 s.

10 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 302.

11 Тамже, s. 330.

12 Періодікум *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* мож найти онлайн на: <https://www.asle.org/research-write/isle-journal/>, <https://academic.oup.com/isle>

13 GLOTFELTY, CH. – FROMM, H., eds. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens and London: University of Georgia Press, 415 s.

тікы зачав поужывати веце політiчний і інтердiсцiплiнарный пoстой к текстам. Визначнов публікацiєв є монографiя **Лоренса Буелла (Lawrence Buella)** *Енвіроментална імагінацiя*¹⁴, в котрій описав дакiлька знаків годночiня тексту, які му дають означiня енвіроменталный текст:

„1. Мімолюдське окружiня або дiмензiя не є притомна в текстi лем як рам про розповiданя дiї, але вкзаує на то, же людська і природна історiя суть перепоены і взаємнi впливають на себе.

2. Людськы інтересы не суть прiвілегованы над вшыткыма остатнiма інтересами.

3. Текст зображує людей як одповiдных за жывотне окружiня, є то часть етiчного і моралного плану тексту.

4. Жывотне окружiня є описане як процес, не як стабiлна і самозрозумiла конштанта.“¹⁵

Буелл дале гварить, же наймiцнiшов метафоров, котру мать сучасна енвіроментална імагінацiя к дiспозицiї, є праві апокаліпса. В рамках вытваряня таких образiв, можеме у авторiв ідентифіковати выядрєваня, котре ясно выдiлює, што є добре (природа, звiрята) і што плане (люде, технологiя), прiчим ся сiмулує можный сценарь – в інтересі вытворiня мiцнiшого усвідомлєваня екологічных проблемiв.

В рамках енвіронменталной критікы мiцно резонує термін *Deep Ecology* (можеме то переложыти як *Глубока екологiя*, хоць адекватнiше є говорити о *взаємнi перепоенiй екологiї*). Є то термін, котрый репрезентує думку перепоiня вшыткых жывотных форм і природных елементiв. Ідея *Deep Ecology* вiрить, же наше вниманя свiта, думаня, акцiї і реакцiї суть антропоцентрічны, то зн. людськоцентрічны. То нас але оддалило, одчуджiло од природного окружiня і способило то, же сьме зачали выужывати природу. Зато є потребне ся стати бiо- або екоцентрічныма.¹⁶ Як гварить **Арне Неец (Arne Næss)**¹⁷, є потребне, жебы сьме при рацiонално-інтелектуалных одношiнях і реакцiях к природі, мали

14 BUELL, L. (1996). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Harvard: Belknap Press, 600 s.

15 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 309-310.

16 DRENGSON, A. *Some Thought on the Deep Ecology Movement* [online]. [цiт. 19-10-30] Доступне з: <http://www.deepecology.org/deepecology.htm>

17 Арне Неец є автором визначных публікацiй як *Ecology, community and lifestyle (1989)* цi *Ecology of wisdom (2008)*.

вытворене і емоціоналне одношіня. Гварить, же і людський і мімолюдський живот має природны годноты, то зн. значіня мімолюдського живота не є залежне на тім, ці є або не є про людей ужыточный, але праві наспак. Наша людська екзістенція є залежна од живота мімолюдської природы, і є потребне вытворити сі респект про вшыткы животны формы, але і про розлічны елементы країны як рікы, горы і т. д.

Посліднім терміном, котрый хочеме спомянути, є *екофемінізм*, то зн. перепоїня думок екології і фемінізму. Подля того терміну значіня і назоры патріархалной сполочности дішли аж ку утиску жен і природы. То ся ілюструє на прикладі патріархалні вытвореного образу протиставліня природы і культуры. Природа є покладована за фемінімну, культура за маскулінну. Маскулінна культура є звязана з думанём, обектівітов, раціоналітов і публічностёв. Фемінімна природа є звязана з тілом, субектівітов, емоціоналітов і пріватностёв, інтімітов.¹⁸

Такым способом выник образ природы означованый як Мати (Матка) природа, і таким способом ся жена натуралізує і природа фемінізує. Взникать образ жен, котры суть порівнованы з природов з прічіны їх біології, зато і ей основна задача є привести на світ живот і выховати го. Тоты функції жены суть віджены про ню як природны, але тым ся ігнорує роль культуры і сполочности, котры женам дають тоты функції, приписують їм їх. А наспак, природа є матірєв, то значіть предпокладати, же задачов природы є утримовати живот і приношати вшытко потребне про людей. Выслідком того є так подля екофемінізму муж, котрый домінує женам і природі. Мужове конають і думають так, же жены і природа бы мали быти хлопами выужываны.¹⁹

Можеме повісти, же екокрітіка є літературнов екологієв. Аналізують ся тексты, котры пишуть о природі, назерать ся на роль простору (умелый, людський, природный) і на усвідомлёваня екології і екологічных проблемів в літературных текстах. Описують ся постой еднотливых періодів к мімолюдському животу, зображіня людського-мімолюдського одношіня, контекст літературных творів (як напр. антропоморфічны, патріархалны або

18 MAMBROL, N. (2017). *Ecofeminism* [online] [ціт. 2019-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2017/10/09/ecofeminism/>

19 NAYAR, P. K. (2009). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*, s. 306-309.

капіталістичны постої ку природі і країні), єдночасно ся вытваряють тексты, котрыма ся упозорнює на енвіроменталну сітуацію в сучасности. Тоты думкы мають о то векшу ціну в сучасности, коли ся заперать правда, люде ся навертають к ідеям о плохой землі, поперать ся факт, же ся минить кліма і же людство своїма акціями способлює екоціду.

Даньєла Капралёва: Серна в нераю

Єдным з найінтереснішых явів в русиньскій літературі на Словакії за послідні рокры є малый зборничок поезії **Даньєлы Капралёвой** в русиньскім і словацькім языку з назвов *Серна в нераю* (2018). Авторка штудовала одбор фотографія на Середній умелецькопромысловій школі в Кошіцях а нескорше на Катедрі вытварной выховы Універзіты П. Й. Шафарика в Пряшові. В минулости робила у Вігорлатьскім музею і Вігорлатьскій бібліотеці в Гуменнім, Музею модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях і в каштелю в Снині як кураторка. В році 2016 брала участь в Літературнім конкурзі Марії Мальцовской з віршами, котры одборну пороту натілько заінтересовали, же їх оцінили третім містом в данім рочнику. В році 2018 наслідно узріла світло світа книжка *Серна в нераю*, котру выдало Обчаньске здружіння Колысочка – Kolíska.

Поезія Даньєлы Капралёвой была характерізована словами літературного науковця *доц. ПгДр. Маріана Андрічіка, ПгД.: „Капралёву бы сьме тіпологічно могли зачленити меджі поетів особного жывота з выразным прямованём к спірітуалности. Ёй віршы суть переважно лірічнымі мініатурами, субтілным выповіджінём лірічного субекту о важных вопросах екзістенції...“ (Серна в нераю, с. 4).*

Тот малый зборничок мож в сучасній русиньскій поезії на Словакії прирівнати лем к творчости малоконого автора. Поеты русиньской літературы на Словакії пишуть довшы стишкы, їх віршы суть нераз простішы, бо їх значіння мож єднозначно ідентіфіковати. В Капралёвій віршах ся але наповно проявлює авторчина схопность выядрёвати поезієв комплексны думкы, чутя і налады на малім просторі, де выужывать концентрований язык повный штілістичных тропів як метафора ці метонімія. Авторка собі выстачить лем з дакількома віршами, котры суть поскладо-

ваны з образных выядрінь, часто іде о певно звязаный ланцок споінь слов, котре вытваряють конкретный образ або пописує чутя ці наладу. Віршы Капралёвой маюць высшы нарокы на чітателя, кедьже єдным з мотівів находячых ся у віршах є крїтіка конзумного приступу к світу і того, же сучасный чоловік хоче інстантне успокоїня без великой снагы, зато сі авторчина творчость жадаєть актївно думаючого і рефлексївного чітателя. Капралёвой віршы суть і на малім просторї словных споінь інтелектуално і емочно провокатївны, снажась ся свого прїімателя захопїти своєв шпоровлївостєв і неясностєв, назначїнями, котры собі жадаюць чітательску актївїту, концентрацію, час і енергїю.

Главнов темов зборника віршів *Серна в нераю* є крїтіка людской сполочности, котрой обжалованя стоїть на доказах. Капралёва їх менує єден за другим посередництвом метафоры. Мамону (гнаня ся за матеріалныма статкама), перетварку і клам, презентує во віршах: *líce je našou reklamou / rub našou pravdou* (Капралёва, с. 71), *radšej prvý v pekle / ako druhý v raji / zasyčal had / v tvojej tvári / blen v duši / strach duší / Božie mlyny zruší?* (с. 20-21). Дякуючі мотіву ніщїня природы Капралёва вказує на вшыткых тых, котры ся женуть лем за особным благом, причім сі усвідомлюють вшыткы наслідкы, котры але сперед очей властного сумлїня выганяють і ігнорують.

Стишки суть написаны в притомнім часї, чім ся підчаркує актївалность і налігавость, бо то вшытко ся робить правї теперь: *stromy zomierajú / role zarastajú / lúky trńejú / byliny chorejú / motýle hynú / potoky vysychajú / včely nelietajú / som plačka / ktorej ostré trávy reží chodidlá do krvi* (с. 70), *zrúbali horu / počut nárek oblohy / krematórium stromov / smútok malej slzy / túži / tvorit', milovať, snívať...* (с. 66). Дар од Бога є знеужываний, знасилнёваний і ніщений, жебы ся в ёго попїлю і праху вытваряв новый умелый світ перевернутый на голову, в котрїм зникать унікатность і індївалїта, в котрїм суть модлами Зїск і Конзум: *(chrátom konzumu / nedel'ný hlas kričí / „číslo 44 nech sa dostaví do skladu!“ / zatváram oči dokorán / pri stvorení Boh mená rozdával!* (с. 57). З прїчыны того вшыткого тыж зникать основа, есенція чоловіка, ёго споїня з реалнов, нефалшованов і правдивов природов. Тото споїня мать уж як єден з послїдніх, кедь не послїдній, лем лірїчний субект.

Тїтулна *Серна в нераю* ся не снажить заставїти то, што ся те-

перь діє, скорше є жалуючим свідком тых удалостей, о котрых бісїдує і інформує. Дасть ся повісти, же субект приїмать ролю і статус свідка, котрый є єдночасно заступцём – особов, котра бісїдує за тых, котры не можуть бісїдовати, котры ся не можуть бранити. Є бісїдуючим о неправости. Серна є описана як позорный індівідуал, думуючий і заєдно способный глубокой рефлексії. Позерать ся на світ очіма чоловіка, котрый є схопный відіти зазракы світа, котры другы не збачать, вказує на дашто, што іншы поважують за каждоденность. Субект є схопный ся заставити і глубоко внимати момент – докаже го комплексно перечути, переживати го, внимати го вшыткыма змыслами і описати як дашто унікатне і неповторне, як малый погыб крыл мотыля, котрый ту раз є і бігом секунды уж не є. Описаны замерзнуты моменты і змысел про деталл собі мож споїти і з авторчинов фотографічных едукацієв.

Интересным мотивом є тых веце раз спомянута нагота лірічного субекту. Шматя ці козметіка можуть быти прирівнанём ку неупрімности, поверхности і закритости, таксамо їх мож порозуміти як умелу барьеру вытворену людством, дашто непропустне меджі нами і реалныма зажитками і скушеностями: *кедь натреш воргы / малёватком / нігда не спознаш / некоту / спраस्कанога рота / од морозу / од сонця / од солених кліпаєк / живота* (с. 32). Серна ся зато не скривать шматём, але праві наспак, вна ся одгалює, жебы вказала на свою одкритость, упрімность і охоту навертати ся к природі: *obujte ma, trávy, rannými rosami / oblečte ma, motýle, lupeňmi kvetov / učešte ma, rieky, tichými vodami / zoberte ma, vtáci, belasými nebami* (с. 41), але таксамо зато, жебы знала вшыткыма змысловыма рецепторами включно скоры, што покривать ек тіло вшытко внимати: *ranný kúpel' tela / roztancuje sneh / nahotou slnko víta / vánok váhavý / mlčky pozdraví nevestu hôr* (Капралёва 2018, 27), *skrytá v jesennom listí / cíti vôňu dubákov / v lone bozky posledných motýlov / ručia jelene / padajú žalude* (с. 35), *rozpálená v lesnej kaluži / rozhojdávam hviezdy / krúžia po nahote tela / rozsvietia oči bieleho jeleňa* (с. 43).

Позиції і емоціоналне переживаня лірічного субекта Капралёва ілюструє на протиставліню міста і природного середовиска. Природны мотивы суть описаны через позітивны слова, в котрых ся підчаркує інтензивне змыслове переживаня і сімбіоза. Ёй лірічний субект ся в природі чує цалком природно і позітивно, є наповнений радостєв і енепрієв: *vlnenie štávnatej trávy / ornamenty*

našich kotrmelcov / jarné bozky modrých kosatcov / vitaj, rozkoš (с. 28), *kvapkami zelene liečím oči boľavé* (с. 63). З другого боку, вірши споминаючі містське середовище суть повны негативных емоцій. Капралёва поуживать мотивы тмы, смерти, холоду, самоты, занедбання ці умелости: *hlbočinou noci sa plazí monológ / nezaspateľ, nezaspateľ, nezaspateľ / zimnica neónovej lampy / havranie stromy v parku / mesiac na spovedi pre eutanáziu zeme / zaschnuté zvratky v nemocničnom okne / bolesť, bolesť, bolesť / slzy majú nárok na samotu* (с. 55). Лірічний субект Серны є в про ню хаотічним місті (ці меджі людми в общім змыслі) выстрашений: *smutná / bleďá / blúdim tmou / s temnotou / bojím sa / záblesku blesku / hromových krížov / čiarových kódov / utopenej búrky* (с. 31), *mám prsty posplietané v súmraku* (с. 41).

Лірічний субект Капралёвой собі не давать позор на язык, праві наспак, не тримле ся взад, але людську сполочность остро критизує, много раз і з поужытём експресивных слов: *сьме влада зла / смітя світа / винника не є / ходиме / по спуканій землі / слушаєме / чорных ангелів / падаєме / вылізаєме / тяжко / як скала із моря* (с. 42), *олігархія / смердяча харкля землі / яка то бідна біда / быти паном мертвых душ! / сійме правду / хоць в слызах / жати будеме / яс хліба* (с. 59). Серна преферує бісідовати о річах наголос, наповно і єднозначно правдиво, затоже фалощ, кламаня і запераня очей перед правдов вытваряють вшытко негативне, што ї трапить: *людська правда / то спектрум / з котрого не възйде світло* (с. 31), *svoj koberec z osudových nití tkáme / preprietame popletenosť sveta / vzory globalizácie / líce je našou reklamou / rub našou pravdou* (с. 71). За тых, што суть найвеце зодповідны, Серна поважує тых, што были пасивны і ігнорантьскы: *nie vrah / trápi moju myseľ / globálny pánmoc / lež milóny / zdvorilo sebeckých / lstivo opatrnických / zbabelo lenivých k pravde* (с. 46-47). Тоты негативны властности і річі (або пасівита і запераня очей) суть проявом моральной крізы сполочности, котрой бочным ефектом є тыж усвідомлёване ніщія поступно зникаючой природы. І кедь в дакотрых віршах як наприклад *люде, свойте ся / сердцём спойте ся / будьте богаты к Богу / худобны к мамону / знати не дайте / кедь помагаєте / долонями дыхайте* (с. 43), є людство вызыване к тому, жебы ся змінило, лірічний субект мать к тому скорше скептічний постой і думать собі, же уж быв досягнутый пункт, з котрого не є навернутя. Наконець, Серна не жадать од Бога поміч про цілу сполочность, але лем про себе, жебы могла

втечі з того світа: *зошмарь крыла, Боже, / вкаж пішник до неба / богатство од слова Бог* (с. 52).

Поетичний збірник Даньєлы Капралёвой є прикладом зрілої творчости з естетичнов сторінков на высокій уровни, і думає собі, же творіня літературы з подобныма властностями (векша концентрація на естетику літературного твору, грає ся із языком, із словами, дотримлєваня правил поетікы ці одклонїня ся од стереотіпу жывом тяжко скушаного русиньского чоловіка) є продуктівным напрямом у розвитку і формованю сучасной русиньской літературной творчости. Єдночасно така література дале нукать можности на баданя з боку сучасных інтердисціплінарных – може аж екзотічных – приступів, як є енвіронментална критіка.

ЛІТЕРАТУРА

КАПРАЛЁВА, Д. (2018). *Серна в нераю*. Пряшів: Обчаньске здружіня Колысочка – Koliska, ISBN 978-80-972115-6-1, 148 с.

NAYAR, P. K. (2010). *Contemporary Literary and Cultural Theory. From Structuralism to Ecocriticism*. India: Pearson Education, ISBN 978-8131791820, 333 s.

YOUNG, J. O. (1999). Representation in Literature. In: *Literature & Aesthetics* 9, 1999, Vol. 9, ISSN 2200-0437, s. 127-143.

Електронічны здрої:

DARDENNE, E. (2010). From Jeremy Bentham to Peter Singer [online]. In: *Revue d'études benthamiennes* 7 [online], [цит. 2010-10-30] 2010, роџ. 4, џ. 7, ISSN 1760-7507, Доступне із: <https://journals.openedition.org/etudes-benthamiennes/204>

DRENGSON, A. (2019). *Some Thought on the Deep Ecology Movement* [online] [цит. 2019-10-30], Доступне із: <http://www.deepecology.org/deepecology.htm>

MAMBROL, N. (2016a). *Ecocriticism: An Essay* [online] [цит. 2010-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2016/11/27/ecocriticism/>

MAMBROL, N. (2016b). *Feminism and Environmental Studies* [online] [цит. 2019-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2016/10/10/feminism-and-environmental-studies/>

MAMBROL, N. (2017). *Ecofeminism* [online] [цит. 2019-10-30], Доступне із: <https://literariness.org/2017/10/09/ecofeminism/>

MILL, J. S. (1874). *Nature*, In BENNETT, J. (2017) *Nature* [online] [цит. 2019-10-30], Доступне із: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/mill1873b.pdf>

Рекомендована література:

BUELL, L. (1996). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Harvard: Belknap Press, ISBN 978-0674258624, 600 s.

GIDDENS, A. (2009). *The Politics of Climate Change*. Cambridge: Polity, ISBN 978-0745646930, 256 s.

GLOTFELTY, CH. – FROMM, H., eds. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens and London: University of Georgia Press, ISBN 978-0820317816, 415 s.

NÆSS, A. (1998). *Ecology, community and lifestyle*. Cambridge: Cambridge University Press, ISBN 978-0521348737, 223 s.

NÆSS, A. (2010). *Ecology of wisdom*. Berkeley: Counterpoint, ISBN 978-1582435923, 352 s.

Mgr. Michal Pavlič, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17 novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

michal.pavlic.urjk@gmail.com

НЕЗНАТІ МІСТА У БІОГРАФІЇ АНАТОЛІЯ КРАЛИЦЬКОГО И ЁГО НАЦІОНАЛНО- -ЯЗЫКОВІ ОРЪЕНТАЦІЇ: (Опыт вшорителів выбратых творів літератора.)

Валерій ПАДЯК

Абстракт

Автор исследовал малоизвестные страницы из биографии и творческого пути подкарпаторусинского будителя, писателя и публициста, монаха Ордена св. Василия Великого, игумена Мукачевского монастыря Анатолия Кралицкого (12.02.1835–11.02.1894). Архивные материалы, обнаруженные в фондах Петербурга, Киева, Львова и г. Шаторальяуйхей в Венгрии, проливают свет на ранее неизвестные факты из биографии литератора, в т. ч. исследователь уточнил дату рождения писателя, установил город и гимназию, в которой тот учился, раскрыл один из его криптонимов, что позволяет по-новому оценить творческий потенциал писателя, его участие в русофильских изданиях Москвы, Петербурга и Киева. Этот опыт исследователь приобрёл в процессе подготовки к изданию книги избранных произведений А. Кралицкого, изданных в 2019 году в Пряшеве.

Ключевые слова: язык, национальное самосознание, карпаторусинская литература, русофильство, украинофильство.

На межі 2019 и 2020 років на пам'ять двох важних юбілеїв познатого зачинателя карпаторусинської прози Анатолія Кралицького (1835–1894) – 125-ої рочниці од дня смерті и 185-ої рочниці од дня його роження – у Пряшеві за підпоры Фонду про народностні меншини – Kultminor – вийшла книга його умельцької прози, але тыж перекладів, мемоарів, публіцистики и етнографічних изглядвань. «Твори»¹, а так ся называт тота нова книжка А. Кралицького, котру вшорили В. Падяк и М. Павліч и котра числит веце як 400 сторон, репрезентувут сочасному русинському читателю Анатолія Кралицького як унікатну

1 КРАЛИЦЬКЫЙ, А. Твори / Вшорили: В. Падяк, М. Павліч. – Пряшів: Видавельство Пряшівського універзітета, 2019.

особность русинської культури, літератури и історії доби будительства. Родак Лабірської долини, василіанський монах, він своєв енергієв творця, а тыж талантом літератора-романтика и своєв безграничнов фантазієв принутив читателя увіровати у то, што меже монастырськыма мурами, а то у Краснобродському, Маріяповчанському и Мукачевському на Чернечів горі монастырях, є то майліпшое и майблагословенное місто, де ся може провказовати и процвітати карпаторусинська література, де живі образы, припозерані у реалнім житю простого русина, акурат туй, у келії, яло бы, гы діамант, брусити, отточувучи характеры літературных тіпажів, и се акурат туй під изводами ёго монашой келії кипіли страсті, розбивали ся судьбы, выказовали ся любовні чувства, проливали ся слызы, звучав предсмертний гойк Лаборця и пораз весела, пораз смутна, тужлива новта сопілкы полонинського пастыря...

Инак повісти, життя Кралицького перебігало у трёх монастырях; и туй, у монастырськів келії, ёго серце не стало холодным ид духовным потребам свого народа и ушиткі силы своєї душі він поклав на олтарь карпаторусинської духовности. Як пригадовав ищи за життя писателя ёго сподвижник писатель Євгеній Фенцик, не было «алманаха, місяцослова ци даже єдного числа новинкы, ани єдного виданя у нас, де бы сьме ся не стрітили из имням Анатолія Кралицького... Кобы веце нам сяких Анатоліїв Кралицьких, угроруська література стояла бы не там, де вна днесь ся находит»².

Бібліографія А. Кралицького, вшорена у 1994 році в Ужгороді, набуодає скоро 400 ёго творів: повісті, оповіданя, історичні начеркы, етнографічні изглядованя, публицистичні статі, нравоучительні приповідкы, літургічні выясненя, церьковні проповіді, статистичні изгорненя, инакші публікації³.

Межи тым, А. Кралицький обставав доста скромнов персонов – він ся не змагав позберати стовкы своїх журналных и газетных публікацій до даякой зберькы ци, яло бы повісти, – до дакілко таких книжок. Видав, одкладав то до майліпшых часів – коли

2 ФЕНЦИКЪ, Е. Очеркъ Угро-русской письменности. In: *Листокъ*. – Унгварь, 1893, ч. 5, с. 55.

3 Позирай ёго бібліографію: ПАДЯК, В., ІЛЬЧЕНКО, Л. о. Анатолий Кралицький: Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1994, 112 с.

веце буде мати вольного часу, а, главно, фінансовых можностей. Умер А. Кралицький односно молодым – ани не дожив ся свого 60-літя. По ёго смерти и до днесь было лем дакілко провбци, ліпше повісти, попыток вшорити ёго творчость, але по тых зборниках так из обсягового бока, як из методичного и концептуального Кралицький обстав неизвістнов сочасному читателю літературнов и културнов особностёв своєї doby⁴.

Знаєме добрі, же пережі політичні режими на Підкарпатю никус ся не силовали ширити творы карпаторусинської літературы. Авадь тіражовали тоты творы у гет поукраиененому варіанті. Як то было у припадку А. Кралицького, тіражовали ся лем дакілко ёго майпознатых оповідань. Айбо далшых 90 % творів обставали некывані изгядователями ХХ-ХХІ столітій; то значит, послідный раз были напечатані за житя писателя – ищи до 1894 рока!

Днесь нам дуже хиблят тоті публікації. Час иде – маєме добрі ся розпорядити културным наслідством свого талантованого предходника. И сесе стало алфов и омегов изгядовательського інтереса про вшорителів сёгорочного пряшівського книжного проекта выбратых творів А. Кралицького.

Нові архівні одкрытя мінявут нашу представу за житя и творчость А. Кралицького, ёго ідейні гяданя, національні и языкові орьєнтації. Шкода, але и автобіографію свою він не лишив по собі, а метрика ся не всокотила. Зато днесь изгядователі творчости А. Кралицького фіксувут многі незнамі міста у ёго житю: коли ся родив, де ходив до закладной школы, ци скончив даяку гімназію, де скончив духовну семінарію, што майвеце повплывало на ёго національні и языкові орьєнтації? А то – десятки вопросів, на котрі изгядователі не мавуть ясный отвіт!

4 Главно иде за три публікації творчого наслідства А. Кралицького : 1) добір из 6 творів у зборнику під назвов «Хрестоматія нової закарпатської української літературы» (Bratislava, 1964), яку вшорили Ю. Бача и О. Рудловчак; 2) «Анатолій Кралицький: Розвідка і вибрані твори» (Пряшів, 1984), котрі выдала Й. Голенда у Словакії и 3) «Кому мила есть отчина» (Ужгород, 1998), котру вшорив В. Падык. У році 1989 році В. Падык вшорив на тот час майповне выдання творчости А. Кралицького; тотя книжка під назвов «Князь Лаборець» уж ся ладила у печать у ужгородськым выдавательстваві «Карпати». Айбо політичні трансформації, як то пад Советського Союза и далшой фінансовою искраховою штатного выдавательства «Карпати», стали причиною тому, же тот книжный проект выбратых творів А. Кралицького уж нигда ся не изреалізовав.

Зато у нашів статі мы ся убернеме, главно, на темні міста дітвацтва и юности Кралицького: коли и де ся родив А. Кралицький, коли го похрестили, ко были ёго отець и мати, кільки дітей вони мали, де ся учив А. Кралицький – и аж до вопросів: яку здобыв освіту, коли и де став ся монахом? Иде за рокы од 1835-го и до 1858-го. Иншак повісти, были то рокы становеня ёго характера, інтелектуального роста особности, формованя інтересів, а тыж національных и языковых орьентацій. Сесе є предметом нашого изглядованя.

Перву біографію А. Кралицького, и то доста курту, подав Євгеній Фенцик у 1893 році у свому великому історично-літературному изглядованю «Очерк Угро-русской письменности». Подав ї ищи за житя писателя Кралицького (котрого він добрі знав) – фактично за 11 місяців до ёго необчекованой смерти. Туй ниже подаєме без даяких покуртань тоті пар шориків Фенцикового текста, обы зримо мож было видіти, што ціле житя А. Кралицького умістило ся у даякі 7-8 шориків журнальной статі:

«Отець Анатолій родился въ Чебинномъ въ Земплинскомъ комитатѣ 12-го февраля 1835 года, рукоположен въ іеромонахи 1858-го года 25-го марта епископомъ Іосифомъ Ганцемъ въ Пряшевѣ, черезъ полгода опредѣленъ въ Марія Повчанскій монастырь, гдѣ состоялъ профессоромъ церк. исторіи и каноническаго права. 1863-го года избранъ модераторомъ новичковъ, а 1869-го года игуменомъ Мукачевскаго монастыря, въ которой должности и днесъ труждается для блага нашей церкви, монашества и нашего народа»⁵.

Як мож видіти из того текста, за діточі и юнацькі рокы біографія не уміщує докус ниякой інформації. Межи роками 1835 (коли ся родив) и 1858 (коли у віці 23 років став ся іеромонахом, то значит монахом, котрый тыж мав право вести службу божу) не пригадує ся ани єден факт из житя А. Кралицького.

Выдтак, може ся искласти ложна представа за Кралицького як за ищи ся несформовавшу особу. Межи тым, як то знаєме, уже за два рокы, у 1860 році, А. Кралицький доста успішно дебютовав у красному письменстві из оповіданям «Пастырь в полони-

5 ФЕНЦИКЪ, Е. Очеркъ Угро-русской письменности. In: *Листокъ*. – Унгварь, 1893, ч. 5, с. 55.

нах», у якому найдут ся и такі шорикы, в котрых він дає позір на общу дідузнину русинів и украинців:

«Зближитесь, сыны славной Руси, и станьте вокруг мене! Я рад бы зняти густую заслону, мов хмару, из небосклона древности, рад бы очам вашим представить любезных предков наших, которых возродили плодоносныи степы Подоля, погребла земля Угрії! <....>

В давное щастлившее время Угрії, коли под Людовиком Великим преділы царства того опирались о береги Балтійского, Адриатского и Чорного моря, одбылось найзнакомитшее, враз и посліднее переселеніе Русинов в Угрію. Новое населеніе росстелилось по широким полям под-Карпата и змішалось з родимцями, которыи уже з первыми Уграми, послі и под царями Арпадского племени, сюда вселились и засіли восточныи преділы нового царства.

Гей! Русин был тогда еще Русином в полном смыслі имени того; он горделиво знал почитати народность свою, был вірный любитель святого своего обряда!».

А. Кралицькый дебютовав из оповіданям «Пастырь в полонинах» у львівському алманаху «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.»⁶. Туй яло бы зазначити, же тот алманах не був даякым рядным виданям. Быв то первый знак народного избуженя у галицкых русинів-руських. И се тыж явный знак изближеня ушиткых русинів – галицкых, підкарпатських, лемківських – про общее національное двиганя. Як лем 23 марта 1860 р. на митрополита Галицккого був утверженный Григорій Яхимович, за котрого А. Духнович в оді на ёго честь у сесь час уповів, же є то «в Галичині первеньствующій Русин» и «Русской жизни защитник и хранитель»⁷, такой нараз из той нагоды редактор Богдан Дідицькый у Львові выдав алманах «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.». На 560 сторонах алманаха уміщені статі, поезія и проза од многих (52-ох!) авторів из Галичины, Лемковины и

6 Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860. / Выдав Б. А. Дідицькый. – Львов: Типом Института Ставропигійського, 1860, 560 с.; Твір А. Кралицького напечатанный на стор. 528-540.

7 ДУХНОВИЧ, Олександр. Твори. В 4-х тт. Т.1 / Упоряд. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1968, с. 701.

Підкарпатської Русі. Суть то твори галицьких авторів, як то Ніколая Устияновича, Богдана Дідицького, Іоана Гушалевича, Івана Наумовича, Іоана Озаркевича (вітця), Іоана Озаркевича (сына), Володимира Шашкевича, Іоана Глібовицького, Емиліана Огоновського, Якова Головацького, Івана Головацького, Павла Леонтовича и др. Суть то тыж твори лемківських авторів, як то Алексія Торонського («Русины-Лемки») и Клавдії Алексович («Пѣсня Ольдины», під псевдо «К. Алексевичевна»), але тыж туй представлена творчость підкарпатських русинів – А. Духновича, А. Павловича, Андрея В. Поповича («Сила служебнаго языка») и, наконець, єдною оповіданя А. Кралицького.

Репрезентувучи в алманаху «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» творчость підкарпатських русинів ведно из майзнамов у славянськѣм свѣтѣ підкарпатськов будительськов елитов первой генерації, 25-літній А. Кралицький потвердив, же готовым писателѣм єсть. Выдтак, своѣма творами, што їх печатали часописы Відня и Львова, своєв участєв у сяких проектах, підпорєв ідейных концепцій редакцій сяких новинок, до конца языком своѣх творів декларовав політичні ідеї будительства, національні орьєнтації русинської інтелігенції русофілського напрямѣ и нахыленость майскорѣ до російського, чим українського языка у процесѣ вытворєня підкарпатського літературно-писемного стандарта.

У сѣму контекстѣ изгядователям літературного процесѣ у русинів вартує мати веце інформацій за дѣтство и юность, роки ошколованя А. Кралицького, котрі мавут нехотьякоє значєня.

Скоро по смерти писателя факты из єго біографіі поволи стали ся забывати. Прийшло ид тому, же и рік роженя писателя (1835-й) забыв ся. Євгеній Перфецький у статі «Обзор Угроской исторіографіи», котру він написав у 1913 році у Відню, вказав рік роженя як 1834-й и додав: «Эти біографическія даные о Кралицкомъ любезно мнѣ были сообщены его племянникомъ – Мефодіємъ Кралицкимъ⁸, игуменомъ Мстичевскаго монастыря»⁹. Штоправда, ищи до Перфецького, у 1893 році, тоту

8 о. Мефодій Кралицький (1863–1945). Умер и похоронений на цвынтарю Мукачевського монастыря на Чернечів горі.

9 ПЕРФЕЦКІЙ, Е. Ю. Обзоръ Угроской исторіографіи. In: *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи наукъ.* – Т. XIX, Книга 1-я. –

хыбну інфармацію за рік, коли ся родив Кралицькый, а то значит він пише за 1834-ый рік, подав Євменій Сабов у своїв важнів публікації – первів хрестоматії карпаторусинської літературы¹⁰. Але первым, видав, пустив ся хыбы Шематизм на 1873 рік, хотяй иде туй лем за печатну хыбу¹¹.

Неправдива інфармація за день и рік роженя А. Кралицького, намішана правдивов, од зачатку ХХ столітя скоро ся поширила по многих домашніх и заграничных выданнях – так русофільських и украинофільських, як русинофільських. Напримір, В. Бірчак у 1921¹² и П. Федор у 1929¹³ році, а анонімный публікатор оповідання Кралицького «Князь Лаборець» у 1925¹⁴ році приставали на то, же прозаїк ся родив у 1934 році (день и місяць вни не вточняли). На другім боці, чеськый літературознатель Франтішек Тіхі писав, же монах Кралицькый ся родив 13.02.1835 рока¹⁵. А историк літературы Є. Недзельскый у 1932 році¹⁶ и автор анонімной сінтезы «Исторія подкарпаторуськой літературы» у 1942 році¹⁷ придержовали ся 1935-го рока роженя (день и місяць вни тыж не вточняли).

По Другів світовів войні нич ся не поміяло – изглядователі творчости А. Кралицького приставали на єдну авадь другу дату, авадь уточняли, же суть дві дати роженя писателя.

Як то мож видіти, до послідного часу не знали сьме набізувно рік роженя А. Кралицького, выдтак ани день и місяць роженя.

Сп-6, 1914, с. 313.

10 САБОВЪ, Е. Очеркъ литературной дѣятельности и образования карпаторосовъ. In: *Хрестоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ* / Сост. Е. Сабовъ. – Унгваръ, 1893, с. 204.

11 Шематизм русскаго иночествующаго духовенства въ Угрии на 1873 годъ. – Унгваръ, Типографія вдовы Карла Іегера, 1872, с. 5.

12 БИРЧАК, В. Литературнѣ стремлѣня Подкарпатскоѣ Руси. – Ужгород, 1921, с. 75.

13 ФЕДОР, П. Очерки Карпаторусской литературы со второй половины XIX столѣтїя. – Ужгородъ, 1929, с. 66.

14 Анатолій Кралицкій. In: *Князь Лаборець: Исторична повѣсть из IX вѣка Анатолія Кралицкого* / Выдавництво Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. – Ужгород, 1925, с.4.

15 ТУСНÝ, Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze* / řidi K. Chotek. – Praha, 1936, s. 355.

16 НЕДЗЬЛЬСКЫЙ, Е. Очеркъ карпаторусской литературы. – Ужгородъ, 1932, с. 198.

17 Исторія подкарпаторуськой литературы. – Унгвар, 1942, с. 46.

Не знали, де був покрещений, ци наравду був крещений як Александер, бо Анатолій – то монашое ёго имня, котрое носив лем по року 1858!

Не так давно – у 2006 році – мали сьме серенчу однайти копію той метрики¹⁸. Однайшли ї там, де и мала бы быти, – в архіві Земплинської жупы у вароші Шаторальяуйгей (днесь жупанія Боршод-Абауй-Земплин у Мадярщині). Земплинський архів (Zemplén Levéltára) має копії метрик и иншакі адміністративні документи XVIII–XIX столітій цілою Земплинської жупы, котра днесь є частёв Словакії, хотяй варош Шаторальяуйгей (майюжна часть той жупы) по Первів світовів войні обстав у складі Мадярщины.

У так называній «Книзі архівных копій конфесійных записів Земплинського комітата за 1821–1895 року» є тыж розділ інформацій Чабинської парохії. Помеже метричні записы Чабинської парохії акурат за 1835 рік находиме відомости за крещеня у церкви с. Чабины А. Кралицького¹⁹: 13 фебруара 1835 рока у церкви с. Чабины (Csebinu) чабинський парох Михаил Якович покрестив дїтвака на імня Александер (Alexander) од родителей: кантора чабинської церкви Федора Кралицького (Theod. Kralicky kantor Csebenie) и Анни Конч (Anna Koncs). Тримали дїтвака у церкви нанашко – містный житель Иван Маркович и нанашка – Анна Якович, дочка чабинського пароха.

Архівна інформація Земплинського архіва не лишає ани цяткы про даякой сомніваня – Александер Кралицький ся родив 12 фебруара 1835 рока, а на другый день був покрещений! Сесю правдиву інформацію током далшых років мы активно поширєвали, публікувучи статі за житя и творчость Кралицького; сочасні научники, котрі ся заоберавут творчостёв А. Кралицького, можут ся исперти на наше одкрытя.

Копія метричного записа говорит за місто бываня родины Кралицьких, а тыж выясняє соціальный статус вітця – «кантор

18 ПАДЯК, В. Нижній Земплин – русинська terra incognita-2: Міжнародна наукова конференція пам'яті письменника та історика, ігумена мукачівського монастиря А. Кралицького завершилась... сенсацією. In: *Старий Замок Паланок*, 6-12 квітня, 2006.

19 Zemplén Levéltára: Zemplén vármegyei felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye. 1821–1895.– Fond 4, 1420, old. 73.

чабинської церкви». Відомости за родичів будущего славного писателя доста курті. Знає ся, же Федор прийшов из Галичины – од вароша Стрый; у Чабинах, што на Лабірцині, був за дяка. Мати – дівоче имня Анна Конч – походить из с. Светлиці (стара назва села – Вілагы), округ Гуменне.

Набізувно, любов до просвіты малому Александру прискіпив отець. Бо був то вошколований чоловік. Видав, дома, при вітцєви старший сын научив ся читати и писати. Была то многодітна фамелія. Не знати из якого рока походить рітмований текст «На памятку», котрый А. Кралицькый исклав ищи слабов (діточов? неопытнов?) руков – печатныма буквами. Ниже подаєме сесь текст:

На памятку

Мой отець рускій дякъ
и матирь мні мили
Въ Вишнихъ Чабинахъ
Хрестити велѣли.

Перша Юла, друга Терка
Третій емъ бувъ я самъ,
Антін, Маня, Мишо, Зуска
Стефанъ аѣ Анна.

Там бо суть ті чесни люде
Рускы-українци,
Котри въ той чесности мене
На дальше учили.

О, е девять вельке число
Въ худобной родинѣ
Ой, вера насъ только было
Въ нашей фамеліи.

Достав мено Александеръ
Третій емъ бувъ въ рядѣ.
Не забуду ани теперь
Шість дѣвчат, три хлопци.

Кралицькі мали девятеро діточок. Александер (будущий о. Анатолій) прийшов на світ як третій дітвак у родині. А то значит, што сеся селська родина, за котру сам Кралицькый писав, же є то «худобна родина») не мала можность дати своїм дітєм добру світську освіту. Мусиме признати, путь писателя у літературу была доста комплікована; до днесь не маєме точной інформації, де, што и як штудіровав Кралицькый.

Примарное ошколованя А. Кралицького повязаное из Чабинами и дале – из сосідным селом Красный Брід, де из давніх да-

вен був монастирь. Краснобрідський монастирь – еден из май-старших русинських духовных центрів; при монастирю была и школа.

Писательські наклонності у Кралицького ся провказали доста скоро. Десь при концю 1840-х років він ся познакомив из каноником пряшевськым, вызначным писателём А. Духновичом, котрый часто навщивляв Краснобрідський монастирь и котрый, годно быти, вплынув на ёго далшу путь – вступити у Чин св. Василия Великого (ЧСВВ). Выдтак, Духнович проявив самое діятельное участие у долі молодого кандідата у василіаны, а через роки, у 1858 році, він ся постарав, жебы А. Кралицького высвятив акурат епископ Пряшівської епархії Йосиф Гаганець. У научнів літературі тыж ціркулувут тверження изгядователів, же Духнович угледів в ученикови талант до краснописаня, до літературы, а зато, аби красно му стелила ся творчеська путь, посиловав го взяти ся за перо и помістив у 1847 році ци не перву ёго повістину – «Образ жизни» – у свою «Книжицю читалную для начинающих»²⁰. Мож ся до того тверження однести скептически... Але кедь то наравду так (хотяй прямых доказів раз не є!), такый скорый зачаток творчеськой карьеры – у 12 років – факт феноменальный!

По року 1858 изгядователі легко ся орьентувут у біографії А. Кралицького – є доста фактів, котрі позволявут пописати ёго житя, и то у деталях: у 1858–1863 рр. служив у Маріаповчанськым монастирю; од рока 1863 перебував у Мукачевськым монастирю – раз як «модератор новіціатів» (наставник кандідатів у монахы), «ігуменський тайник» (секретарь ігумена), а из рока 1869 (до смерти) як ігумен атсёго монастыря.

Але до року 1858 суть темні міста у ёго житёпису. П. Феерчак, наприклад, твердив, же А. Кралицький був «самоучка»²¹. Ф. Тіхі – же ся учив у Галичині²². Як писав о. Атанасій Пекарь – авторі-

20 о. ПЕКАР, А., КАВ, Глен. Духнович і Висиліяни. In: *Олександр Духнович і наша сучасність: Міжнародна наук. конф., присяч. 200-літтю від дня народж. О. Духновича / 20-21 черв. 2003 р.: Тези доповідей / Упоряд. М.Мушинка.* – Пряшів: Додаток до газ. «Нове життя», 2003, с.13.

21 ФЕЕРЧАК, П. Очеркь литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. Одесса, 1888, 42 с.

22 ТУСНҮ, Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika:*

тетный історик ЧСВВ на Підкарпатю, – Кралицький наступив на богословські студії Ужгородської єпархіальної семінарії, котру успішно скончив. А скоро по ужгородських студіях призначили го до Краснобрідського монастиря учителём катехизма про тамошні вошколаші. Автор першого монографічного изглядованя за А. Кралицького Олена Голенда пише, же він ся учив у Пряшові (!?) и в Ужгородськiв духовнiв семінарії²³. Межи тым, тверження научників нияк ся не потвержувут архiвными документами.

Нарубы, Кралицький в єднiв своiв публікації писав, же учив ся у Кошицькiй гімназії. До днесь ни хто из научників-історикiв не убернув увагу на сесь факт! Иде за статю «Словаки и Русскіе в статистике Венгрии», котру він загнав до С.-Петербурга и котра там была опублікована у 1875 році під псевдонімом «NN» (соавтор: Иван Сильвай). У примітках опротив статістичных відомостей, што подавут число ошколашiв Кошицькiй гімназії у 1860-х роках (главно – ошколашiв мадярськiй народности), из котрых дає ся видіти, же у Кошицях не є ани єдного ошколаша-русина, він додав сяке:

«Пишущій эти строки учился въ 50-хъ годахъ въ Кошицкой гимназии; тогда было Русскихъ 70 чел. и они пѣли хоромъ въ Русской церкви»²⁴.

Тоту статю тяжко мож было атрибутовати як публікацію А. Кралицького из двох причин: 1) до днесь криптонім «NN» (про статі А. Кралицького и И. Сильвая, написані у соавторстві) обстає нерозкрытый; 2) статя написана акурат про російське книжне виданя, выйшла у Петербургу, была малодоступнов про літературознателі; домашні читателі и излядователі ї не знали, зато вона выпала из поля їх інтереса. Штоправда, уже у XX столітiу російськi карпатознателі русофiльськiй орьєнтації провбовали уганути, хто ся скрыв під криптонімом «NN». Євгеній

Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze / řídí K. Chotek . – Praha, 1936, s. 360.

23 ГОЛЕНДА, Й. Анатолій Кралицький: Розвідка і вибрані твори. – Пряшiв, 1984, с. 13.

24 NN. Словаки и Русскіе в статистике Венгрии. In: *Славянскій сборникъ*. Том первый. – С.-Петербургъ: Издание Петербургскаго отдѣла Славянскаго комитета, 1875, с. 621-625.

Недзельський категорично твердив, же иде за Ивана Сільвай²⁵. Федор Аристов твердив, же був то А. Кралицький²⁶. Чеський літературознаватель Франтішек Тіхі тьж ся хылив ид тому, же «NN» – то криптонім А. Кралицького²⁷.

Отвіт на сесь вопрос – хто ся скрыв під криптонімом «NN» – давуть письма А. Кралицького до Ніколая Страхова, котрі нам ся подарило однайти у Києві.

Ніколай Страхов (1828–1896) – російський публіциста, літературный критик, філософ. Скончив Главный педагогічний інститут у С.-Петербургу (1851), по тому даякый час робив учителём 2-ой гімназії в Одесі и др. містах, дале – у С. Петербургу. Од рока 1873 – бібліотекарь юридичного одділа Публічної бібліотеки у С.Петербургу. Од рока 1889 – член-кореспондент Петербургської академії наук.

Письмо Кралицького датованое 19 февраля 1874 рока. Адресант одправив го из Мукачева. Він пише:

Ваше Превосходительство, Милостивый Государь!²⁸

Вследствие приглашения проф. Антона Будиловича²⁹, чтоб взять посильное участие в издаться имеющем через С. Петербургское отделение славянского благотворительного Коми-

25 НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е. Иван Антонович Сильвай (Уриил Метеор). In: *И. А. Сильвай (Уриил Метеор): Избранные произведения*. – Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957. С. 44.

26 АРИСТОВЪ, Ф. Ф. Хронологический перечень печатныхъ сочинений А. Ф. Кралицького. 1850–1893. In: *Карпаторусский сборник*. – Ужгород, 1930, с. 75.

27 ТУСНÝ, Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze / řídí K. Chotek*. – Praha, 1936, s. 360.

28 Неє стоперцентной увірености, же Кралицький тото письмо написав акурат М. Страхову. Копертка ся не всокотила, иншаких формальных доказів тьж неє. Пристаеме на то, же иде за Страхова, лем зато, бо: а) письмо однайшли сьме помежи папіра М. Страхова в одділі рукописів Національной бібліотеки В. Вернадського НАН України у Києві; б) в інвентарнів книзі одділа рукописів тьж є позначка, же адресат письма М. Страхов. Позирай: Інвентарна книга III (№№ 11130—28202); № 17378.

29 Будилович Антон Семенович (1846–1908) – російський філолог, славист, публіцист славянофілського направеня. Од рока 1870 був преподавателём Петербургського історично-філологічного інститута. Од рока 1881 – професор и ректор (1890–1892) Варшавського університета. Од рока 1892 – ректор Юрьевського університета (днесь – Тартуський університет, Естонія). Активный член петербургського одділа Славянських комітетів у Росії. Зять Адолфа Добрянського.

тета «Славянском сборнике»³⁰, мы вместе с Ив. Сильваем составили для этого Сл.[авянского] сборника статью под загл. [авием] «О нынешнем положении русских в Венгрии»³¹ и тут же с концем января послали в С. Петербург на Ваше имя.

Письмо доказує, же про петербургський «Славянській сборник» Сільвай и Кралицький написали дакілко статей у соавторстві під кріптонімом «NN». Доконця, у сѣму изборнику (первый том) дві їх статі, написані у соавторстві, были напечатані. Иде за «О современномъ положеніи Русскихъ въ Угріи» (с. 44-54) и «Словаки и Русскіе въ статистикѣ Венгріи» (с. 621-625); а тыж у зборнику ся появила статя И. Сілвая – «Положеніе Угорскихъ под управленіемъ С. Панковича».

Не знати, ци скончив А. Кралицький Кошицьку гімназію (сесе ся провкаже, як ся (и кедь ся) однайдут архівні документи из Кошицького архіва), але мож твердити, же Кралицький освіту здобывав у Кошицькв гімназії. Ёго ученя припало на перву половку 1850 років (1850-1854?). У 1854 році даякий час житя Кралицького было повязаное из Маріяповчанським монастирѣм; там бо він штудірує теологію. Логічно, же дале він мав виходити Ужгородську епархіалну семінарію. Як пише о. Атанасій Пекар, ЧСВВ, семінарію він успішно скончив, дале го «дочасно» назначили до монастирської школы у Красному Броді. Як за то пише о. Йосафат В. Тімкович у своїй книзі «Letopis Krásnobrodského monastiera» (1995), Кралицький прийшов до Красного Брода у 1856 році («mních Anatolij Kralickij»)³².

Годно быти, же на зачатку 1858 рока Кралицький усе ищи ся находив у Краснобрідському монастирю, айбо на ярь 1858 рока (март місяць) Кралицький постриг ся у монахы ЧСВВ и взяв собі монашое имня Анатолій. Обряд постриженя провів у Пряшові пряшівський єпископ Йосиф Гаганець. О тім ся постарав наставник Кралицького А. Духнович як довірений помощник и секретарь єпископа. У тім самім році (на осінь 1858 р.) молодой

30 Иде за выдана: Славянскій сборникъ. Том первый. – С.-Петербургъ: Издание Петербургскаго отдѣла Славянскаго комитета, 1875.

31 Статя была напечатана у первому томі выдана «Славянскій сборникъ» під назвов: «О современномъ положеніи Русскихъ въ Угріи» (с. 44-54) и підписана кріптонімом «NN».

32 TIMKOVIČ, J. Letopis Krásnobrodského monastiera. – Presov, 1995, s. 121.

монах дістає призначення до Маріяповчанського монастиря, де стає учителем церковної історії і канонічного права.

У 1863 році Анатолія Кралицького оприділили служити до Мукачевського монастиря, із котрим буде пов'язане ушито-ке його далше життя. За круг своїх монашеских повинностей сам Кралицький у сесь час пише атсяк: «ч[ина] с[вятого] Василя протоігуменски тайникъ, наставникъ первоначальныхъ и совѣтникъ», што значит: секретарь протоігумена і модератор (наставник-учитель) новіціата, амадь кандидатів у ченці. Од року 1869 (до своєї смерті) А. Кралицький служить у монастирі ігуменом.

Як мож видіти із житєписа А. Кралицького, убстояня його вихову, система освіти, вплив будительської інтелігенції, монашій життя привели ід тому, же А. Кралицький поступно выбрав про себе русофілські орьєнтації.

У языковых орьєнтаціях він тыж ся додержовав общой русофілської позиції. У статі «Языкъ и словесность», котру писатель опубліковав у 1888 році в ужгородській новинці «Листокъ», він писав:

«Но обширна страна, занятая народомъ русскимъ, много въ ней разныхъ мѣстностей, а по различію м мѣстностей появились и различія въ языкѣ мѣстностей, которымъ говорили **Русские** той или другой местности.

Впрочемъ эти различія не были уже особенно рѣзки, а потому русскій языкъ и распался **не на особые языки**, а только на особые виды (idioma) одного и того же языка, или, какъ называютъ, нарѣчія (**діалекты**, tájszó). Ихъ у насъ (не взирая на географ. границы) три: **велико-, бѣло- и мало-русское**; къ послѣднему принадлежимъ и мы **Угро-россы**. На обособленіе нарѣчій, кромѣ мѣстности, имѣетъ вліяніе также и сосѣдній съ тою мѣстностью языкъ.

Каждое изъ русскихъ нарѣчій въ свою очередь распалось на еще менѣе рознящіеся, (но все-таки рознящіеся) между собою виды нарѣчій, или говоры. Люди, соединенные между собою однимъ говоромъ, еще не составляютъ одного народа, еще не составляютъ его и люди, соединенные между собою особымъ нарѣчием.

Только люди, рѣзко отличающіеся отъ другихъ своимъ языкомъ, составляютъ особый народъ съ свойственнымъ ему характеромъ»³³.

Подля концепції А. Кралицького, иде за єден общеруський, авадь «русскій» язык. Сесь язык, подля Кралицького, має під собов три діалекты: великоруський, білоруський и малоруський. Частєв малоруського діалекта суть «угрорусские» говоры.

Свою концепцію А. Кралицький веце раз провказовав у своїх умелецьких оповіданях а тыж у научных публікаціях. Про счасных изглядователів вона має стати тым важным інструментарієм, из котрым мож ся брати до аналізу творчого наслідства талантованого літератора.

ЛІТЕРАТУРА

АРИСТОВЪ, Ф. Ф. (1930). Хронологическій перечень печатныхъ сочиненій А. Ф. Кралицького. 1850–1893. In: *Карпаторусскій сборник*. – Ужгород, с. 72–78.

БИРЧАК, В. (1921). Литературнѣ стремлѣня Подкарпатскоѣ Руси. – Ужгород.

ГОЛЕНДА, Й. (1984). Анатолій Кралицький: Розвідка і вибрані твори. – Пряшів.

ДУХНОВИЧ, О. (1968). Твори. В 4-х тт. Т.1 / Упоряд. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві.

Зоря галицкая яко альбумъ на годъ 1860. / Выдав Б. А. Дідицький. – Львов: Типо Института Ставропигійського, 1860, 560 с.

Исторія подкарпаторуськой литературы. – Унгвар, 1942.

КРАЛИЦКИЙ, А. (1925). Князь Лаборець: Исторична повѣсть из IX вѣка / Выдавництво Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. – Ужгород.

НЕДЗЪЛЬСКИЙ, Е. (1932). Очеркъ карпаторусской литературы. – Ужгородъ, 1932;

НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е. (1957). Иван Антонович Сильвай (Уриил Мете-

33 И. В. [Кралицький А.]. Языкъ и словесность. In: *Листокъ*. – Унгваръ, 1888, ч. 19, с. 290.

ор). In: *И. А. Сильвай (Уриил Метеор): Избранные произведения.* – Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry с. 13-76.

ПАДЯК, В.(2006). Нижній Земплин – русинська terra інкогніта-2: Міжнародна наукова конференція пам'яті письменника та історика, ігумена мукачівського монастиря А. Кралицького завершилась... сенсацією. In: *Старий Замок Паланок*, 6-12 квітня, 2006.

ПАДЯК, В. – ІЛЬЧЕНКО Л. (1994). о. Анатолій Кралицький: Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1994. – 112 с.

о. ПЕКАР, А. – КАВ, Глен (2003). Духнович і Висиліяни/ In: *Олександр Духнович і наша сучасність: Міжнародна наук. конф., присяч. 200-літтю від дня народж. О.Духновича/ 20-21 черв. 2003 р.:* Тези доповідей/ Упоряд. М.Мушинка.- Пряшів: Додаток до газ. «Нове життя».

ПЕРФЕЦКІЙ, Е. Ю. (1914). Обзоръ Угрорусской исторіографіи/ In: *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности императорской Академіи наукъ.* – Т. XIX, Книга 1-я. – Сп-б.

САБОВЪ, Е. (1893). Очеркъ литературной дѣятельности и образованія карпатороссовъ. In: *Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ /Сост. Е. Сабовъ.* – Унгваръ, с. 183-210.

ТИМКОВІČ, J. (1995). Letopis Krásnobrodského monastiera.– Prešov, s. 121.

ТУЧНÝ F. (1936). Anatolij Kralickij (Přispěvky k studiu jeho života i díla). In: *Carpatika: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském Ústavu v Praze / řídí K. Chotek.* – Praha, с. 355-371.

ФЕДОР, П. (1929). Очерки Карпаторусской литературы со второй половины XIX столѣтія. – Ужгородъ, 1929.

ФЕЕРЧАК, П. (1888). Очеркъ литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. Одесса, 42 с.

ФЕНЦИКЪ, Е. (1893). Очеркъ Угро-русской письменности. In: *Листокъ.* – Унгваръ, ч. 5.

Шематизм русскаго иночествующаго духовенства въ Угріи на 1873 годъ. – Унгваръ, Типографія вдовы Карла Іегера, 1872.

Mgr. Valerij Paď'ak, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra č. 15
080 01 Prešov
Slovakia

padiak.valeri@gmail.com

ОСНОВНЫ ИНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧІХ

Проф. ПгДр. Марта Соучкова, ПгД.

Літераторка, літературна критичка,
высошкольска učiteľка.

Датум і місце народжіння

1. януара 1963, Бойніці (Словакія)

Штудіі

Марта Соучкова по скончіню ОШ в Осянах наступила на гімназіалны штудіі до Пръевідзі. Наслїдно вышту-довала словацкый язык і літературу в комбинації з англїцкым языком і лі-тературов на Філозофічній факултї Універзіты Коменського у Братїславі (1981 – 1986).

Професіонална карьера

По скончіню штудій – в році 1986 наступила до выдавательства Смена у Братїславі, в році 1988 робила як языкова редакторка денника Смена. Од року 1990 є ей живот звязаный з Пряшовом і Пряшівсков універзітов (наперед – до року 1997 з Філозофічнов факултов Універзіты Павла Йозефа Шафаріка у Пряшові). Ту наступила як одборна асістентка на катедру Словацкого языка і літературы. В році 2000 обгаїла дізертачну роботу на тему: „*Modelovanie personálnej témy v prozaickom texte*“. Марта Соучкова ся у свой професіоналній карьері замірює окрем словацкый літературы по році 1989 ай на словацку меджівойнову літературу, літературну критіку, літературу і медіі. Веде таксамо лекції і семінары з молодыма авторамі – тзв. твориве писаня, котры ся тішать великому інтересу меджі штудентами нелем в рамках Пряшівской універзіты, але ай на іншых універзітах (напр.: на Універзітї в Новім Садї, ці на Карловій універзітї У Празї, у Кракові, або на лїтніх воркшопах). Попри тім, в році 2005 ся габілітовала на доцентку в одборі Теорія і історія словацкый літературы (габілітачна работа: „*Podoby slovenskej*

prózy po roku 1989“). В році 2012 была інавгурована на професорку із спеціалізацієв на теорію і історію конкретных народных літератур. В тім контексті ся професорка Соучкова венує ай русиньській прозі по році 1989.

Професорка Соучкова є таксамо членков редакчных рад, модераторков, лекторков воркшопів.

- Членка редакчной рады часопису *Literatura i kultura popularna* (выходить у Польщі);
- Членка редакчной рады часопису *Pamiętnik Słowiański* (выходить у Польщі);
- Редакторка часопису *Fraktát* (од року 2018);
- Членка редакчного кругу часопису *Kapitál* (од року 2017);
- Лекторка воркшопів творивого писання дома і за границями;
- Модераторка і діскутерка ютубовой релації *Literárny kvocient*;
- Едіторка многих умелецьких і одборных рукописів.

Публікації

Марта Соучкова є авторков двох монографій: *Personálna téma v prozaickom texte* (2001); *P(r)ózy po roku 1989* (2009); книжного выбору із своїх веце як 500 рецензій, котрый вышов під назвов: *Do poslednej bodky* (2015), едіторков выбору з творчости Й. Цігера Гронского (*Prózy*, 2008) і Міла Урбана (*Prózy*, 2013) і веце як пятнадцятєх зборників з меджінародных конференцій о словацькій літературі по році 1989 і 2000. Професорка Соучкова сполупрацовала таксамо на колектівнім проєкті: *Slovník slovenských spisovateľov* (ed. V. Mikula, 1999, 2005).

Оцініня

- Ціна декана ФФ ПУ за рік 2010;
- Ціна декана ФФ ПУ за рік 2013.

Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД.

Одборна асистентка ІРЯК – ПУ із замірянём на русиньскый язык (соціолінгвістіку і діалектологію).

Датум і місце народжіння

19. юна 1990, Гуменне (Словакія)

Штудії

По скончіню ОШ у Снині, штудовала на Середній одборній школі в Снині, де в році 2009 зматуровала. Походжінём Русинка, високошкольскы штудії абсолвовала на Пряшівській універзиті (учітельство вытварного уменя в комбінації з русиньскым языком і літературов) в році 2014. Наслідно наступила на докторантскы штудії. В році 2017 абсолвовала семестралну докторантську стаж на Філозофічній факулті – Інштїтуті середнєевропскых штудій Карловой універзиты у Празі. Під веджінём доценткы Анны Плішковой в році 2014 обгаїла магістерську роботу заміряну на трансформацію (генерачну) языка в русиньскых діалектах (*Русиньскый діалект улїчско-убляньской долины на зачатку 21. стороча*). В році 2019 скончіла докторантскы штудії обгаёбов дізертачной работы, заміряной на соціолінгвістїчний аспект, під назвов *Літературный язык карпатьскых Русинів по році 1989*.

Професіонална карьера

По обгаёбі дізертачной работы (написаной під менторством доц. ПгДр. Анны Плішковой, ПгД.) зачала Мгр. Зденка Цітрякова, ПгД. робити як одборна асистентка на Інштїтуті русиньского языка і културы. Іщі в часі штудій сполупрацовала з русиньскыма організаціями на дакількох проєктах. Як редакторка робила в интернетовім радію Русин.фм, де приправлєвала справодайску і языкову релацию під назвов Радіобукварь. Як член редакчно-

го колективу приправлєвала матеріали до русиньського дїтячого часопису *Колысочка*. Як лекторка русиньського языка вела семінары про учітелькы в рамках Вечерніх школ русиньського языка.

Публікації

ЦІТРЯКОВА, З. (2018). Языкова зміна як соціолінгвістичный феномен на фоні русиньського языка. In: *20 років високошкольської русиністики на Словакії: зборник рефератів з меджінародной науочної конференції* (с. 347-357). К. КОПОРОВА (Ред.) Пряшів: ІРЯК ПУ.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2017). Русиньско-словацькый білінгвізм на фоні сучасного русиньського языка. In: *Русинистични студії = Ruthenian studies*, 1(1), с. 35-53.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2017). Русиньський літературный язык у концепціях ученых і стратегіях конгресів. In: *Русин*, 48(2), с. 99-125.

ЦІТРЯКОВА, З. – ЯБУР, В. (2016). К шпеціфічным знакам діалектного ареалу Сниньського окресу на выход од рікы Цірохы. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3.- 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasil'a Jabura, CSc a 20 výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU* (с. 245-254). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). К білінгвізму Русинів в контексті Словацької републікы. In: *Річник Руської бурсы, 2015*, с. 79-85.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2014). Русиньський діалект улїсько-убляньской долины на зачатку 21. стороча (1). In: *РУСИН : культурно-хрістіанський часопис*, 24(5), с. 10-11.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2014). Русиньський діалект улїсько-убляньской долины на зачатку 21. стороча (2). In: *РУСИН : культурно-хрістіанський часопис*, 24(6), с. 8-13.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русиньський діалект улїсько-убляньской долины на зачатку 21. стороча (3). In: *РУ-*

СИН : культурно-христiанський часопис, 25(1), с. 17-20.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русинський діалект улiсько-убляньської долини на зачатку 21. стороча (4) In: *РУ-СИН* : культурно-христiанський часопис, 25(2), с. 7-8.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русинський діалект улiсько-убляньської долини на зачатку 21. стороча (5). In: *РУ-СИН* : культурно-христiанський часопис, 25(3), с. 15-17.

ЦІТРЯКОВА, З. – ПЛІШКОВА, А. (2015). Русинський діалект улiсько-убляньської долини на зачатку 21. стороча (6). In: *РУ-СИН* : культурно-христiанський часопис, 25(4), с. 17-19.

Мгр. Міхал Павліч, ПгД.

Одборный асістент ІРЯК – ПУ із замірянём на теорію літаратуры і сучасну русиньску літаратуру.

Датум і місце народжіння

27. юла 1989, Пряшів (Словакія)

Штудіі

Высошкольскы штудіі абсолвовав на Пряшівскій універзітэ (учітельство словацкаго языка і літаратуры в комбинаціі із русиньскым языком і літаратуров) в році 2014. Наслідно наступив на докторантскы штудіі. В році 2017, в рамках тых штудій абсолвовав семестралну докторантську стаж на Філозофічній факултэ – Інштэтутэ середнеевропскых штудій Карловой універзіты у Празі. Докторантскы штудіі скончэв в році 2018 обгаёбов дэзэртачнай работы пд назвов: *Русиньска ідэнтэта як літаратурна праблема (Погляды на русиньску літаратуру на Словакіі по році 1989)*.

Профэсіонална карьера

Обгаёбов дэзэртачнай работы (напісаной пд менторством проф. ПгДр. Петра Кашы, к. н., одборного гаранта штудійнаго програму Славістіка – русиньскый язык і літаратура на ПУ) Мгр. Міхал Павліч, ПгД. зачав у році 2018 робіты як одборный асістэнт на Інштэтутэ русиньскаго языка і културы, котрый є од 1. дэцэбра 2015 сучастэв Центра языків і култур народностных меншын ПУ у Пряшові.

Публікаціі

Міхал Павліч є автором бакаларьскай работы *Поэтика сміху в творчэстэ Осифа Кудзэя (2012)*, ёго дэпламова работа *Шпэціфічны знакы сучаснай русиньскай прозы на Словакіі (2014)* была замірыана на русиньску прозу по році 1989.

Вынятковость обгаёбы дiзертачной работы Мiхала Павлiча не є лем у тiм, же ся реалiзовала в роцi, коли високошкольска русинiстика на Словакii славить свою 20. рочницю, котру сi ПРЯК ПУ припомянув посередництвом меджинародной научной конференцii 18. – 19. октября 2018, але ай в тiм, же Мiхал Павлiч є iсторично першым абсолвентом вшитых трёх високошкольских програмiв замiряных на русиньский язык i лiтературу – бакалярского (2009 – 2012), магiстерьского (2012 – 2014) i докторантьского (2014 – 2018). Вдяка успiшному абсолвованю 10-рочного контiнуалного штудiя русиньского языка i лiтературы на Пряшiвской унiверзитi словацька русинiстика мае першого молодого шпециалисту в области русиньской лiтературы, який выдав слiдуючи публiкацii:

ПАВЛIЧ, М. (2012). *Поетика смiху в творчости Осифа Кудзея: бакалярска робота*. ПРЯШIВ: ПУ.

ПАВЛIЧ, М. (2014). *Шпецифiчны знакы сучасной русиньской прозы на Словакii: магiстерьска робота*. ПРЯШIВ: ПУ.

ПАВЛIЧ, М. (2015). З книжков пiд заголовком. In: *Русин : Культурно-христiаньский часопис*, XXV, 4, с. 13-14.

ПАВЛIЧ, М. (2016). Петра Семанцёва i ей Россыпаны рядкы. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2016 : Штудii з карпаторусинiстики 8*. Ед. К. Копорова. Пряшiв: Пряшiвска унiверзита – Центр языкiв i культур народностных меншын – Инштiтут русиньского языка i культуры, с. 15 – 21.

ПАВЛIЧ, М. (2016). Тематизация народной iдентиты в поезii Миколая Ксеняка. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 3.-4. novembra 2016, pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasilá Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU*. Ed. К. Копорова. Prešov: Vydavateľstvo PU, с. 234 – 244.

ПАВЛIЧ, М. (2017). Лiтературна рефлексия войны в оповiданях Людмiлы Шандаловой. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2017 : Штудii з карпаторусинiстики 9*. Ед. К. Копорова. Prešov: Vydavateľstvo PU, с. 14 – 19.

ПАВЛIЧ, М. (2017). *Резонанцii на книжкы i подii*. In: *Русин: Культурно-христiаньский часопис*, XXVII, 3, с. 17 – 18.

ПАВЛІЧ, М. (2018). Русинська народна ідентита як літературна проблема в творчості Марії Мальцовской. In: *Studium CarpatoRuthenorum 2018 : Штудії з карпаторусиністики 10*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівська універзіта – Центр языків і культур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і культуры, с. 62 – 73.

ПАВЛІЧ, М. (2018). Творчость Юрка Харитуня як приклад вырвінованя ся з травматічнов скушеностев. In: *20 років высокошкольської русиністики на Словакїї : зборник рефератів з мєджінародной научной конференції Пряшівська універзіта, 17. – 19. 10. 2018*. Ед. К. Копорова. Пряшів: Пряшівська універзіта – Центр языків і культур народностных меншын – Інштїтут русиньского языка і культуры, с. 358 – 366.

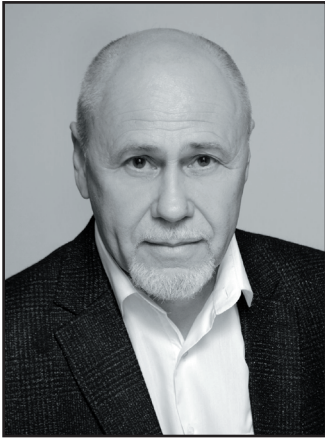
ПАВЛІЧ, М. (2018). Юрко Харитун: Дякую, мамко! In: *Русин : Одборный і літературный часопис, XXVIII, 4*, с. 14.

ПАВЛІЧ, М. (2018). Русинська ідентита як літературна проблема (Погляды на русиньску літературу на Словакїї по році 1989): дізертачна робота. Пряшів: ПУ.

ПАВЛІЧ, М. (2019). Новы книжки Академії русиньской культуры в Словацькій републіці. In: *Русин : Одборный і літературный часопис, XXIX, 3*, с. 30-32.

ПАВЛІЧ, М. (2019). Вышла пята тогорочна книжка АРК в СР – З нами Бог. In: *Русин : Одборный і літературный часопис, XXIV, 5*, с. 29.

Мгр. Валерій Падяк, к. н.

Одборный асистент ІРЯК – ПУ із замірянём на старшу русиньску літературу, народно-будительску літературу, меджівойнову літературу і карпаторусиньску літературу у США і Канаді.

Датум і місце народжіння:

13. юна 1959, Ужгород (Україна)

Штудії

В році 1976 скончив Ужгородську середню школу „Номер 11“. В роках 1977 – 1982 ся учів на російскім одділїню Філологічної факулты Ужгородської штатной універзіты. В роках 1983–1990 быв в аспірантурі (екстерна форма) при Інштїтуті літературы Т. Г. Шевченка Академії наук Україньской ССР в Києві під веджїнём доктора наук В. Микитася, знамого фахмана із старшой літературы Підкарпатьской Руси.

Професїонална карьера

По скончїню універзіты, в роках 1982 – 1986, быв учїтелём російского языка і літературы в Ужгородській середній школі „Номер 7“ в роках 1986 – 1992 ся став редактором школьских учебників у Закарпатьській філії кїевского видавательства „Радянська школа“. В тім часі скончив роботу над своєм дізертацієм на тему *Русская классика в литературном процессе Закарпатской Украины (вторая пол. XIX – нач. XX веков)* а в р. 1990 обгаїв научный тітул: кандїдат філологічных наук на інштїтуті літературы Т. Г. Шевченка академії наук Україньской ССР в Києві. В новій сітуації – по розпадї ССРР і взнику незалежной України (1991) – в р. 2000 в Ужгороді заложыв свою властну фірму – „Видавництво Валерія Падяка“. За скоро двадцять років ёго екзїстенції выдав понад 300 книжок, якы ся в сучасности розшырюють нелем на Україні, але і в сусїдніх країнах. Попри тім не перестає робити

у сфері карпаторусиністики, причім ёго роботи суть заміряны на історію літаратуры, культуры, фолклору і етнографіі карпаськой Руси. Як скушений выдаватэль, учены, педагог і культурный дятель В. Падыак збогатив русинський культурный рух на Украіні і за ёй граніцамі. Ё актывным членом Світовай акадэміі русиньскай культуры (з центром в Канаді) і частым участніком меджынародных русиністичных навучных канферэнцый. Ё тыж прэседом ужгородскага ааства А. Духновіча, котрэ арганізуе многа культурных акцый. В роках 2003–2015 В. Падыак выужывав свай педагогічны скушеносты, а то пры рэалізацый Програму русиньскых недільных школ, котрый досяг 40 клас по цільній тэрыторыі Закарпатя.

Од року 2010 наступив Валерій Падыак на Інштут русиньскага языка і культуры ПУ як адборный асістэнт із замірянем на старшу русиньску літаратуру, будзельску літаратуру, меджывойнову літаратуру. Валерій Падыак ё міморядно плодным бадателём. В рамках свай робочых актывіт на ПУ ся заміряв на развой карапторусиньскай літаратуры і драматургій. Выслідком той великай работы ё высокашкольскый учебнік: *Нарис історій карапторусиньскай літаратуры (Торонто, 2016)* і найновшый высокашкольскый учебнік: *Історія карапторусиньскага нацйональнага тэатра і драматургій (2018)*.

Членство в навучных і адборных ааганах, выборах, комісіях, радах, сполочностях і под.

- Член Комісії про мікроязыкы пры Меджынароднім комітэці славістів (2008-);
- Член редакцной рады рецензованого навучнага зборніка *Studium Carpatho-Ruthenorum/ Штудій з карапторусиністыкі* (2011-);
- Член прыправного выбору ІІІ. Міджынародного кангрэсу русиньскага языка в Кракові (2007);
- Член прыправного выбору ІV. Міджынародного кангрэсу русиньскага языка в Пряшові (2015);
- Лектор Меджынародной літнэй школы русиньскага языка в Пряшові – *Studium Carpatho-Ruthenorum*“ (од р. 2010 -);

- Член Світової академії русиньської культури з центром в Торонті, Канада (2009-);
- Председа виконного вибору Закарпатської обласної на-дації „Русинська школа“(2005-);
- Председа виконного вибору Общества А. Духновича в Ужгороді (2005 – 2014);
- Член ради позорователів при Закарпатській обласній штатній адміністрації (2011 – 2013);
- Закладатель і директор Выскупного центра карпатістики в Ужгороді (2000-).

Публікації

Валерій Падяк є автором веце як двох десятков книжных выдань (монографій, школьских і високошкольских учебників, бібліографічних указовачів, літературных зборників) і понад 200 научных і научно-популярных статей з области історії, літературы, культуры, театра, палеографії, і видавательской работы карпатських Русинів. На свої статі, публікованы дома і за границями дістає много реакцій, што доказує актуальность научных проблемів, котры суть в центрї баданя В. Падяка. Слїдуючий список є лем фрагментом з ёго найвызначнішых работ.

ПАДЯК, В. (2003). *З історії відкриття в Ужгороді пам'ятника президенту Т. Масарику: Формування громадської думки (1992–2002)*. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 52 с.

ПАДЯК, В. (2006). *Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ» (1871–1872): Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис*. Закарпат. універс. наук. б-ка, Дослідний центр карпато-знавства при Вид-ві В. Падяка; Бібліогр. ред. Л. Ільченко. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 172 с.

ПАДЯК, В. (2010). *Нарис історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть*. Ужгород, 204 с.

ПАДЯК, В. (2012). *Нарис історії карпаторусиньської літературы XVI. – XXI. стороча*. Пряшів : Сполук русиньских писателів Словенська, 140 с.

ПАДЯК, В. (2012). *Літературний кошечок : Читанка : 2.-3. цвіт: про русинські школи п'ятирічної системи народної освіти*. Ужгород, 112 с.

ПАДЯК, В. (2013). *Русинська школа: відродження народної освіти : [Текст] : нарис / Дослідний центр карпатознавства при Вид-ві В. Падяка, ЗОБФ "Русинська школа"; фото В. Падяка*. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 64 с.

ПАДЯК, В. (2015). *Історія карпаторусинської літератури і культури: драматургія і національний театр на Підкарпатській Русі (1848 – 1989) : високошкольський учебник*. Пряшів: Пряшівська універзіта у Пряшові, Інштiтут русинського язика і культури, 186 с.

ПАДЯК, В. (2018). *Історія карпаторусинського національного театра і драматургії. Високошкольський учебник*. Пряшів: Видавельство Пряшівської універзіти, 344 с.

ПАДЯК, В. (2006). Видавнича справа та кириличний друк на Підкарпатській (Угорській) Русі за часів австрійської влади Габсбургів // *Carpatho-Rusyns and Their Neighbors: Essays in Honor of Paul Robert Magocsi*. – Fairfax, VA [USA]: Eastern Christian Publications, с. 307-347.

ПАДЯК, В. (2006). Закарпатье (Подкарпатская Русь): проблемы и особенности функционирования русинского литературного языка в контексте национального возрождения. In : *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты : Материалы междунаро. конф., организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Междунаро. Комитете славистов*. Тарту, 15-17 сентября 2005 г.; под ред. А. Д. Дуличенко, С. Густавссона. – Тарту, с. 265-284.

PAĐJAK, V. (2006). Historie přemístění kostela sv. Paraskevy z Nižního Seliště na Podkarpatské Rusi do Blanska na Moravě. In : *Roubeně skvosty z Podkarpatské Rusi a východního Slovenska: Sborník referátů ze semináře 21.–22.11.2005*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, s. 9-27.

ПАДЯК, В. (2007). Языкова ситуація на Підкарпатській Русі : проблеми і перспективи. In : *Языková kultura a jazyková norma*

v rusínskom jazyku / зоставителька: А. Плішкова. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove – Ustav regionálnych a národnostných štúdií, s. 73-84.

ПАДЯК, В. (2011). Неизвістні кириличні уббіжники Андрія Бачинського. In : *Memoriam István Udvari (1950–2005) : Материалы конференции памяти Иштвана Удвари* (Ниредьхаза, 25-26 мая 2010 г.) = А 2010. május 25-26-i nyíregyházi emlékkonferencia anyaga / под ред. А. Золтана = szerkesztette Z. András. – Nyíregyháza, s. 305-326.

ПАДАК, В. (2012). Zníženie statusu rusínskeho jazyka na úroveň dialektu ukrajinčiny ako základ jazykovej politiky ZSSR na území Podkarpatskej Rusi (Zakarpatska). In : *Rusíni na Slovensku: Súčasné postavenie a historické kontexty vývinu*. – Bratislava – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, s. 58-64.

Оцінїня

- Честне узнання Закарпатської обласної ради (2010);
- Плакета св. Кірила і Мефодія за розвой русинського языка (2012);
- Премія св. Кірила і Мефодія за розвой русинського языка (2015).

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

PRVKY MAGICKO-LIEČEBNÝCH PRAKTÍK U RUSÍNOV

Katarína NÁDASKÁ

Abstract

According to ethnological research at the beginning of the 21st century, relics of magical-power healing processes, using traditional techniques, persist in the studied Rusyn regions of North-Eastern Slovakia. The use of magic has been used in the community with the aim of bringing one back to their health, removing the effects of the so-called 'evil eye', etc.

Key words: Magical-power healing techniques. Evil eye. Evil eye removal. Black magic.

Výskumný materiál použitý v tejto štúdií pochádza z výskumných lokalít severovýchodného Slovenska, z oblastí osídlených Rusínmi.

Musíme konštatovať, že pôvod mágie je nejasný. Viacerí bádateľia spájajú mágiu s najstaršími náboženskými systémami, v ktorých do popredia vystupuje viera v existenciu ambivalentnej sily prestupujúcej rôzne objekty. Danú silu je možné vhodnými úkonmi si nakloniť, alebo naopak znepriatelieť. Odborná literatúra pre vyššie zmienenú silu používa melanésky termín „mana“ (Codrington, R. 1891).

Podľa Vladimíra Scheuflera mágia je viera v ambivalentnú moc, ktorú môžu zasvätení jedinci, teda mágovia určitými špecifickými úkonmi (či už slovnými, alebo inými) ovládať ako silu smerujúcu k dobru (biela mágia), alebo k zlu (čierna mágia).

Mágia sa často prelína s psychotronickými úkonmi a pomerne často dochádza k zámene jedného s druhým. Mág v odbornom zmysle slova nemá zvláštny talent ako psychotronic, ani zvláštnu moc ako čarodejník (ktorý je určitým druhom psychotronika), ale mág dokáže svoju moc využívať vo svoj prospech a v prospech svojich klientov. S mágiou úzko súvisia aj tzv. čarodejnícke knihy, ktoré sa vydávajú aj v súčasnosti¹.

1 SCHEUFLER, V.: Pověry. In: *Národopisní revue* 4/96, s. 185. V texte sa používa termín skúmané lokality. Ide o obce východného Slovenska, kde v priebehu rokov 1995 - 1999 robila výskum etnologička Katka Zajicová. Boli to obce a mestečká Jarabina, Stará Ľubovňa, Litmanová, Vyšné Ružbachy, Sulín, Malý Lipník. V roku 2002 robila terénny

Mágiu v tradičnej duchovnej kultúre môžeme všeobecne definovať ako predstavu, že: „každý objekt má isté charakteristické vlastnosti, ktoré možno podľa určitých princípov preniesť na iný objekt“.²

V tradičnej ľudovej mágii môžeme nájsť základné magické princípy ako napríklad zákon podobnosti, či zákon dotyku. Pri magických činnostiach sa využívalo aj veľké množstvo magických prostriedkov. Pomerne častým javom bolo využívanie predstáv o mágii slova, čísel, využívala sa mágia pohybu, gesta, mimiky. V hojnej miere sa využívala mágia začiatku, času, priestoru a pod.

Magické prostriedky slúžili na umocnenie a posilnenie účinku samotných magických obradov, praktík a úkonov. Uplatnenie magických princípov nájdeme najmä v obyčajoch výročného, ako aj rodinného cyklu, ale tiež výraznou mierou zasahujú do oblasti tradičnej etnomedicíny. Aplikácia princípov mágie mohla, podľa tradičných predstáv, prinavrátiť nielen poškodené zdravie, ale i ochraňovať pred chorobou, ba dokonca samotnú chorobu zapríčiniť.³

Predstavy o magických príčinách chorôb sú dôležité najmä z hľadiska zvoleného spôsobu liečenia a prijatia ochranných opatrení zameraných najmä na prevenciu. Poverové predstavy dotýkajúce sa príčin ochorenia vychádzajú z nerešpektovania určitého zákazu, čo malo za následok privolanie choroby. Ďalej sa predstavy o príčine určitej choroby dotýkali viery v možnosť privolania choroby prostredníctvom ľudí ovládajúcich čiernu mágiu (strigy, strigôni).

V tomto prípade išlo najmä o magické postupy ako bolo morenie, prekliatie, porobenie, urieknutie. Išlo teda o postupy, ktorými sa zapríčinilo poškodenie zdravia danej osoby (upadnutie do choroby), alebo až privodenie smrti. Spoločným menovateľom slúžiacim na vykonávanie deštruktívnych magických praktík boli pokrivené medziľudské vzťahy a dôvody k nim vedúce (najmä závisť, žiarlivosť, chamtivosť a nenávisť).

Schopnosti presahujúce bežnú úroveň poznania mali tzv. služobníci diabla (bosorky, strigy, bosoráci, strigôni).

výskum v obciach Stebník, Smilno, Mikulášová Katarína BABČÁKOVÁ ako prípravu na svoju diplomovú prácu.

2 TELÚCH, P.: *Amulety a talismany*. Bratislava, 1998, s. 5.

3 TELÚCH, P.: *Amulety a talismany*. Bratislava: 1998, s. 6.

Od 13. storočia keď bola prakticky jedinou uznávanou formou katolíckej teológie scholastika nachádzame v nej aj učenie o incubus a succubus teda ide o vieru v paktovanie s diablom a styky s ním. Myšlienkové koncepty vtedajších učencov naväzujúcich na učenie sv. Augustína a neskôr na sv. Tomáša Akvinského viedli k tomu, že sa démonológia dostáva do ľudovej viery. Treba podotknúť, že obvinenia z tzv. kúzelníctva sa v kresťanstve objavujú už oveľa skôr ako v spomínanom 13. storočí, ale išlo skôr o útoky voči jednotlivcom než o vieru v sprisahanie čarodejníc a čarodejníkov ako tomu bolo už v spomínanom 13. storočí a v ďalších storočiach. Všeobecne povedané, prvé hony na čarodejnice začínajú v 14. storočí, vtedy však bolo vynesení len málo rozsudkov smrti a v Európe hystéria spojená s obvineniami s čarodejníctva končí v 18. storočí.

V Uhorsku sa správy o tzv. božích súdoch (ordáliách) - skúšky rozžeraveným železom v záležitostiach „maleficia“ a „veneficia“ objavujú v prvej polovici 13. storočia. Ide o 12 prípadov.

Ďalšou veľkou aférou, v čele ktorej stálo obvinenie z čarodejníctva sa viaže k uhorským aristokratickým kruhom, keď bola neplodnosť Beatrix – manželky uhorského kráľa Mateja Korvína pripisovaná jej očarovaniu. V 17. storočí v Trnave vychádza reedícia diela lipského démonológa B. Carpzoa *Praxis Criminalis* a dielo bolo pripojené k uhorskému *Corpus iuris* pričom hlavným cieľom bolo osobám podozrivým z bosoráctva dokázať ich spojenectvo s diablom. Hoci toto dielo v Uhorsku nenadobudlo právne pôsobenie vyvolalo nárast procesov s bosorkami.

V 16. storočí bolo „diabolizáciou“ v Uhorsku postihnuté aj tradičné ľudové liečenie. Ešte v 18. storočí, nehovoriac už o predchádzajúcich obdobiach do kategórie zavrhnutiahodných ľudí patrili liečitelia, pôrodné babice, bylinkárky a vôbec tí, ktorí neskrývajú svoju magicú moc, práve naopak, chvália sa ňou⁴.

Služobníkmi diabla boli označovaní ľudia (muži aj ženy) o ktorých sa verilo, že majú schopnosť disponovať nadprirodzenou mocou. Prostredníctvom tejto moci mohli ovplyvňovať napríklad úrodu na poliach, privolať jej zničenie cez živelné pohromy (sucho, alebo naopak búrky a krupobitie), ale tiež mohli pričarovať choroby

4 MUCHEMBLEND, R.: *Magie a čarodějníctví v Evropě*. Praha: 1997, 672 s.

na ľudí i dobytok. Nadprirodzené vlastnosti bolo možné získať, alebo boli vrodené.

Vo výskumných lokalitách východného Slovenska boli známe vrodené vlastnosti ženy - bosorky, či jej mužského pendantu - bosoráka, alebo v druhom prípade získané nadprirodzené schopnosti od bosorky, ktorá si dotýčnú osobu vyvolí a to najmä pred svojou smrťou (ba často až na smrteľnej posteli), pretože by inak nemohla zomrieť. Vyvolenou osobou pokračovateľkou v „bosoráckom remese“ boli častejšie ženy ako muži. Boli to najmä staré dievky, bezdetné vdovy, alebo aj vlastné dcéry⁵.

Hoci obvineniu z bosoráctva čelili tak muži ako aj ženy predsa určitému stereotypu čarodejnice sa nevyhli najmä ženy, podľa P. Dinzelbachera tu mohli zohrávať určitú rolu aj úkony pri narodení, (funkcia pôrodných báb - prvý kúpeľ dieťaťa) liečenie chorôb, detí aj dospelých), účasť žien pri zomierajúcom (a prvé úkony po skone človeka - umytie a oblečenie mŕtveho). Všetky spomínané oblasti boli často sprevádzané magickými rituálmi a prevažne ich vykonávali ženy. Podobne, práve ženy majú zjavne väčšie dispozície k produkcii paranormálnych javov (náboženské zjavenia). Aj preto boli a sú ženám priznávané magické schopnosti vo väčšej miere ako mužom.

V nami skúmaných lokalitách väčšina respondentov uvádza, že ženy, ktoré boli vo všeobecnosti v prvej polovici 20-teho storočia označované majoritou ako bosorky pochádzali z vidieka z pomerne skromných sociálnych pomerov. Išlo o ženy zaoberajúce sa zažehňávaním chorôb, alebo ich zariekaním, respektíve o kombináciu oboch spôsobov, niekedy aj v súčinnosti s tzv. naprávaním kostí. Práve preto sa liečiteľská funkcia často dedila, aby sa určitý druh zárobku udržal v rodine a tiež svoju rolu zohrala aj viera, že ak sa s pravidlami zažehňávania, alebo s umením zariekavania oboznámia nesprávni ľudia

5 „...jedna žena od Kurova to hutorela, že vlastna matka ceru viučila jak bosorku. Bo to tak bulo že še trimali take veci no lem mezi šebu v rod'iňe.“ (Z rozprávania respondentky z Malého Lipníka). Väčšinu respondentov tvorili ženy. Muži sa stavali k tejto problematike zdržanlivejšie a najmä na margo súčasných magických praktík skepticky konštatovali ich komerčnú podstatu. Naopak ženy, a to aj v strednom veku pripúšťali tak v minulosti ako aj v súčasnosti existenciu bosoriek, ktoré dokážu porobiť či iným spôsobom uškodiť. K tomu pozri aj: BABČÁKOVÁ, K.: *Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska. Diplomová práca*. Bratislava: FF UK, 2002, s. 10.

dotyčná osoba stratí svoju moc liečiť. V povedomí ľudí v skúmaných lokalitách medzi najobávanejšiu a najznámejšiu negatívnu činnosť bosoriek patrilo tzv. „odoberanie mlieka“ kravám a „porobenie“ – urieknutie. Zo skúmaného terénu sú známe aj predstavy o možnosti prevteľovania sa do niektorých zvierat najčastejšie do mačky, žaby, alebo do nehmotných podôb (hmla, para), čo umožňovalo bosorke ľahší prístup k obeti. Stretávame sa aj s predstavou o možnosti identifikácie strigy prostredníctvom predmetov zhotovených a použitých v určitom čase vhodnom na spomínanú činnosť tzv. „lucii stolček“, či cedidlo. Ďalšou indíciou svedčiacou že sa môže jednať o bosorku bolo tzv. bosorácke znamenie („punctum“, „stigma diabolicum“), ktoré mali na sebe tak muži ako aj ženy. Jednalo sa o nepravidelnosti kože, materské znamienka, respektíve iné dermatologické poruchy. Zaujímavosťou je, že na dané znamenie bosorky sa verí v skúmaných lokalitách Slovenska doteraz⁶.

Ako ochrana proti bosorkám sa využíval najmä cesnak a mal plniacu funkciu magických ochranných rastlín, ale tiež v chráme posvätené ochranné predmety - kríž, respektíve magický kruh robený posvätenou kriedou, či používanie svätenej vody, alebo vody z pútnych miest⁷.

Pri odoberaní mlieka kravám uvádzali respondenti možnosť a schopnosť odoberať mlieko tak u mužov ako i žien, pričom nie vždy išlo o bosorákov a bosorky, na túto činnosť stačil aj zlý úmysel dotyčnej osoby uškodiť druhým, čo v praxi znamenalo, že čarovať sa nepokúšali len tí muži a ženy ktorých majorita označovala za čarodejníkov, alebo sa tak označovali oni sami, ale aj mnoho bežných ľudí, pre ktorých boli predstavy o čarovaní pomerne všednou súčasťou života⁸.

Tradičným ochranným prostriedkom proti odoberaniu mlieka bolo nevpustenie žien aj susediek do maštale v určitý deň, keď sa

6 Respondenti uvádzali ako jedno z poznávacích znamení bosorky (ktorá mohla nielen škodiť praktizovaním čiernej mágie napríklad porobiť, ale napríklad mohla aj odrábať tomu, komu sama porobila a pod.) malý výčnelok na kostrči tzv. „chvostík“, „plutvičku“, „palček“. Išlo o tukový výrastok, ktorý sa mohol zväčšovať s pribúdajúcim vekom „bosorky“. K tomu porovnaj aj MÁCHAL, H.: *Nákres bájesloví slovanského*, s 172.

7 „...ta mi totu vodu z Litmanovej užívame, mame ju vždickaj po ruke, bo ma taki učinek jak svecena voda.“ (Z rozprávania respondentky Š. Z. zo Starej Ľubovne).

8 DINZELBACHER, P.: *Světice nebo čarodějky*. Praha: Vyšehrad 2003, s 175.

predpokladala zvýšená miera schopnosti uškodiť, napríklad na Nový rok, v predvečer sviatku sv. Jána alebo počas splnu mesiaca a pod. Bosorka sa snažila získať predmet z maštale, alebo aj domu, kde chcela škodiť. Stačil kúsok hlíny z podlahy, trieska dreva, kvapka mlieka a podľa princípu similárnej i parciálnej mágie mohla bosorka škodiť. Často pritom išlo o priamu obyvateľku obce. Na prinavrátanie mlieka kravám sa volali liečitelia najmä bačovia, vedmy, bylinkárky baby, v niektorých lokalitách si „odrábali mlieko“ aj sami domáci. Využívali pritom princíp similárnej (homeopatickej) mágie, že bosorka, či bosorák pocíti na svojom tele všetko to, čo sa bude robiť s počarovaným mliekom. Preto sa do hrnca s mliekom vhadzovali klince, špendlíky, nožnice, nôž - skrátka ostré predmety, ktoré mali dotýčného pôvodcu počarovania pichať, rezať, prosto robiť mu bolesť⁹. Podobne to bolo aj s teriomorfnou podobou žaby, ktorú si mohla bosorka na seba vziať. Ak ju gazda vystriehol, keď vychádzala z maštale a ublížil jej, zranenia sa objavili aj na tele bosorky. Rôzne formy porobenia a urieknutia, ktoré ohrozovali zdravie ľudí, boli často iniciované objednávatelom za stanovenú finančnú čiastku. Na Slovensku jestvovali oblasti, kam ľudia chodili za účelom dať „pobosorovať“, „porobiť“ nepriateľovi. Medzi pomerne známe regióny patrili Kysuce či Starý Hrozenkov. V spomínaných výskumných lokalitách to bola najmä slovensko-poľská pohraničná oblasť, ale niektorí respondenti spomínali aj slovensko-ukrajinské pohraničné oblasti. Pri vážnom podozrení na „porobenie“ sa vyhľadávali špecialisti, ktorí dokázali eliminovať a neutralizovať kúzlo. Negatívne účinky čiernej mágie sa neutralizovali najmä prostredníctvom modlitieb.

Praktiky tzv. bielej mágie sa zvykli označovať pojmom „bosorčenie“. Venovali sa mu najmä staršie ženy, ktoré sa označovali termínom bosorka¹⁰. Často mohlo ísť o jednu a tú istú osobu - bosorku, ktorá

9 Ako ďalšie spôsoby respondenti udávali ponorenie do mlieka žeravých uhlíkov, či železného predmetu rozpáleného do žerava. Uvádzal sa aj prípad ponorenia šípkového kra s trňami do mlieka. Respondentka zo Sulína popisuje prípad odoberania mlieka z 50-tych rokov 20. storočia. „*Išol sušed rano tak das o trecej hodziňe na cmiter a do fertucha lapal rosu i hvarel: Zberam sebe užitek, ale ñe šicek, servatku zochabim. ... no i tak on odebral sušedom v calej uliči mľeko.*“ K tomu porovnaj SPESZ, A.: *Psychológia slovenských ľudových povier*. Trnava: SSV, 1944, s. 95.

10 „Od účinku čarodějnic pomáhajú ve vých. Moravě a na Slovensku od nepaměti bož-

za určitý finančný obnos prichystala „porobisko“ na dotyčnú osobu a zároveň postihnutému, ak prejavil záujem a ponúkol finančný obnos, pomohla eliminovaním svojho vlastného kúzla.

Znamená to, že primárne bosorky fungovali ako liečiteľky, aj keď príležitostne sa venovali škodiacim kúzlam, najmä porobeniu. Niektoré druhy ochorenia sa tiež pripisovali „porobeniu“ (“porobisku”). Išlo najmä o kožné ochorenia, rôzne exémy, ktorých liečenie bolo zdĺhavé a pôvod nejasný. V takom prípade sa kombinovalo profesionálne liečenie - u lekára s návštevou liečiteľky, pretože profesionálna liečba a magické liečebné praktiky mali v ponímaní ľudí rovnaký význam a hodnotu a navzájom sa doľňali. Ich kumuláciou dochádzalo k väčšej pravdepodobnosti uzdravenia. „Urieknutie“ („z očí“, „vreknuť“, „porobyty“) a „odrábanie“.

Viera v možnosť urieknutia je považovaná za jednu z najstarších a najrozšírenejších magických predstáv a dodnes je súčasťou magických kultov a okultných praktík. Vo veľkej časti európskych aj indo-európskych jazykov existuje špeciálny pojem označujúci jav urieknutia spôsobeného pohľadom vrhnutým na niekoho so zlým úmyslom (mauvais oeil, mal occhio, boser Blick.)¹¹.

Urieknutie bolo pokladané za pomerne časté ochorenie, ktoré postihovalo najmä deti, dospievajúce dievčatá, ale i dospelých, zrejme senzitívnejších jedincov tak mužov ako i ženy. Spôsoboval ho upretý (duchovne nečistý) pohľad druhej osoby a jej zlý úmysel. Stačilo, aby si taká osoba v myšlienkach priala pre dotyčného niečo zlé, hoci navonok hovorila práve opak (napríklad vychvaľovala krásu dievčaťa či pôvab dieťaťa) a dotyčná osoba v krátkom čase dostala zimnicu s horúčkou, alebo bolenie hlavy, malátnosť, nevoľnosť, vo vážnejších prípadoch hrozila strata vedomia. U malých detí mohol tento stav vyústiť až do smrti dieťaťa, najmä ak bolo pred krstom. Dieťaťu sa preto do dovŕšenia jedného roku života dávala červená stužka, nitka na ruku, alebo do kočíka, prípadne sa mu obliekla košielka naruby.

ci, bohoni, bohyne s boží pomoci, jsou to dobří vědomci, lékaři, věštcí i zaklínači v jedné osobě. Lid se k nim utíká v každé chorobě a dobře jim platí - bojí se jich, že by mu mohli porobit“ (ČEČETKA, F.: *Pověrečné léčení*, s 141).

11 GALIOVÁ, Z.: *Tradičné poverové predstavy s dôrazom na ľudovú démonológiu. Diplomová práca*. Bratislava: FF UK, 2001, s 73.

Ako prevencia sa používal aj úročník (*Silene vulgaris*), kúsky ktorého pokropili svätenou vodou, nechali vyschnúť a vložili do vrecúška. To potom dali dieťaťu do kočíka, alebo zašili do šiat na rubovú stranu (najmä ženám po pôrode a pred vádzkou). Okrem úmyselného škodenia formou „zlého oka“ existovalo aj neúmyselné (mimovoľné) urieknutie, v prípade upreného pohľadu na danú osobu (silnejšie oko). Zlé oko znamenalo závistlivý pohľad a ten sa mohol vzťahovať prakticky na všetky živé objekty (deti, dievčatá, mužov, ženy, ale i dobytok), ktoré boli objektami závidosti zo strany druhých ľudí¹².

Ešte aj v druhej polovici 20. storočia respondenti pripisovali náhle ochorenie, alebo inú zdravotnú ujmu práve urieknutiu. Najmä náhla zimnica s horúčkou, bolesti hlavy či žalúdočná nevoľnosť je pripisovaná ako dôsledok urieknutia. Väčšina respondentiek z menších skúmaných lokalít aj v strednom veku (30 – 45 rokov) priznáva, že si najmä pri návšteve mesta oblečie kus odevu (spodničku) naruby a deťom zvyknú „odrábať“. Zrakový kontakt s množstvom neznámych ľudí, s ktorými človek v cudzom prostredí prichádza do styku, je totiž považovaný za možný zdroj urieknutia¹³.

Porobenie („počarovanie“) znamenalo využitie kontagiózných aj similárnych magických úkonov zameraných na uskutočnenie daného cieľa.

V etnografickej spisbe sa porobením označuje cieľavedomá činnosť vychádzajúca z mágie, ktorou chce subjekt negatívne pôsobiť na objekt, najmä vyvolať chorobu, ba až smrť. Časté pritom je porobenie prostredníctvom magicky účinnej látky, tzv. porobiska. Porobiskom môže byť odvar zo slepých psov a kostí umrlca vyliaty na ceste, pričom po jeho prekročení ma človek začať „schnúť“¹⁴. V teréne sa objavovali údaje o porobeninách súvisiacich s ľúbostnou mágiou. Ich vykonávateľmi boli buď osobne zainteresovaní aktéri, rešpektíve ľudia z príbuzenstva, alebo tzv. profesionálni porábači. Porobe-

12 Pri podozrení na urieknutie pri malých deťoch treba okamžite použiť formulku spojenú so splutím (po stretnutí s podozrivou osobou, ktorá dieťa veľmi vychvaľuje treba 3x napľuť na chrbát ruky a utrieť dieťaťu oči a čelo s formulkou: „*tfuj, tfuj, tfuj jakyj jes' brytkyj.*“ (podľa rozpráv. respondentky M. P. z obce Litmanová).

13 BABČÁKOVÁ, K.: *Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska. Diplomová práca.* FF UK Bratislava, 2002, s 62.

14 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti.* Bratislava: YMY, 2001; s 7.

nia smerovali alebo na získanie si lásky danej osoby, alebo naopak smerovali na zneškodnenie soka či sokyne v láske. Odstavenie soka (sokyne) znamenalo umiestnenie predmetu „nabitého“ negatívnou energiou spôsobujúcou danej osobe, proti ktorej bol predmet namierený, zdravotné problémy, či nevysvetliteľné ochladnutie citov zo strany partnera. Prostriedkami porobenia môžu byť predmety bežného použitia, s ktorými prichádza dotyčná osoba denne do styku a je na ňu každodenne „vylievaná“ negatívna energia naprogramovaná v danom predmete. Medzi pomerne rozšírené predmety využívajúce princíp kontagióznej mágie patrili pierka alebo drobné úlomky kostí zašitých vo vankúši, voda vyliata pod prah či pred dvere. Tieto predmety alebo ich vyrobené kombinácie mohli byť aj úmyselne a dômyselne umiestnené na nenápadnom mieste, z ktorého mohli neustále ohrozovať protivníka. Veľmi často sa na tento účel používala cesta od domu, prah domu, perina, vankúš („...*jak už išli na šľub. A jak prechodyli pres vodu, ta že toto poroblenisko, ta už jej nechcel vid'ity. Aňi na svad'bi, aňi nijak. A sa rozyš'li. Lem povidali že mal porobeno.*“¹⁵)

Okrem lúbstnej mágie, kedy sa mal pár rozísť, alebo naopak priložiť si lásku danej osoby, sa porobenie využívalo aj v prípadoch pomsty, zlých susedských vzťahov, závidi a podobne. Jeden z príkladov uvádza aj J. L. Holuby: „Do nového hrnca sa dá z hrobu hlina, znak z človeka (vlas, oškrabky od holenia brady, alebo čokoľvek iné) a kvasnice. To sa zmieša a s hrncom zakope do „trasidla“, kde to všetko kysnutím sa duje a tak aj ten očarovaný človek sa oduje, až sa pukne a mäso z neho opadá.“¹⁶ Porobeného predmetu (pokiaľ sa zistilo, o aký predmet ide, niekedy bol voľne umiestnený - hodený do dvora napr. z čiernych spletených nitiek bol upletený malý hadík - k tomu to porobenisku sa priznala suseda v jednej zo skúmaných lokalít) sa nesmeli dotýkať priamo rukami. Porobenisko sa likvidovalo spálením, pričom ho nemala spaľovať osoba, proti ktorej bolo namierené. „Jedna žena na dedine zbadala, že sa jej do dvora z ulice kotúľla guľa z peria. Tak to čudo nevzala do ruky, ale na lopatu a snažila sa guľu vložiť do nejakej nádoby, čo nebolo také jednoduché, lebo guľa sa ne-

15 BABČÁKOVÁ, K.: od s. 53.

16 HOLUBY, L. J.: *Rastlinné domáce lieky a povery slovenské, Národopisný věstník československý*. Ročník XV/ 1922, č.1, s 86.

dala ľahko chytiť akoby ju vietor odháňal od lopaty, hoci bolo bezvetrie. Nakoniec bola guľa v nádobe, ktorú tá žena zanesla k neďalekému liečiteľovi. Ten bez rozmýšľania siahol na tú guľu s peria, ani si predtým nevytvoril ochranu navyše. Dostal ranu a ruka mu na pár dní ochabla. Guľu spálil, ale to mu už bezprostredne nepomohlo, musel si, svoje odtrpieť.¹⁷ Porobenie sa rovnako ako ľudí dotýkalo aj domácich zvierat, najmä bežne chovaných úžitkových zvierat ako sú sliepky, králiky, kone, kravy. Porobenie zvieratám malo za následok ich chradnutie až smrť.

Za pôvodcov chorôb dobytka boli považované najmä známe ženy z dediny, ktoré boli lokálnou societou považované za nebezpečné a všeobecne prevládal názor, že sú bosorky. Boli to osamelé ženy (staré dievky, vdovy), bylinkárky - liečiteľky, najmä tie, ktoré sa už niekoľko generácií venovali liečeniu.

Hlavnými škodcami svojich blížnych boli čarodejnice. Oni sú v spojení s diablom, vedia tajné veci a nadprirodzeným spôsobom škodia ľuďom na zdraví a majetku¹⁸.

V skúmanom prostredí prevládal u staršej generácie názor a predstava o vzniku choroby či inej ujmy pôsobením závistlivých alebo žiarlivých ľudí, ktorí používajú magické praktiky so škodiacim úmyslom, alebo si za finančný obnos zjednávajú takého praktiky u bosoriek. Využíval sa psychosomatický proces indukovanej autosugescie pri ktorom obeť vie o tom, že je očarovaná čo často spôsobilo reálne prejavy choroby, ba až smrť¹⁹.

„Odrábanie“ bolo liečenie urieknutia - postihnutú osobu bolo potrebné čo najskôr liečiť tradičnými a osvedčenými postupmi, medzi ktoré patrilo napríklad umývanie odvarom z čistca (*Stachys recta*), utieraním odevom obráteným naruby, používali sa najmä časti bielizne spodná košeľa, kombiné.

Medzi ďalšie pomerne rozšírené postupy patrilo „meranie vody“, hádzanie istého počtu uhlíkov do vody kombinovaného s odriekaním základných modlitieb (Otčenáš, Zdravas Mária) vylízaním očí, splu-

17 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 53 - 54.

18 HOFLE, M.: *Volkmedizin und Aberglaube in Oberbazern*. 1888, s. 20.

19 K tomu porovnaj KOSOVÁ, M.: Magické usmrcovanie protivníka na diaľku. In: *Slovenský Národopis* 21, 1973, s. 513.

tím, okurovaním, utieraním handry namočenej v moči postihnutého a pod. Bežnými magickými praktikami pri liečbe urieknutia ale i iných chorôb spôsobených „zlými silami“ boli tie, ktoré mali za cieľ preniesť toto ochorenie - silu na iného človeka, najčastejšie na samotného iniciátora.²⁰ („...bolo mi žle i mi hvarela Marča abi som šebe z oči popľula na ruku i poscerala i povidala: “Ot koho-s’ prišlo i tam še vrac“, i tak jem sobi popľula i poscerala oči i čelo a odrucila jem to od sebe - naj to idze na toho kto mi to poslal “²¹).

Zvláštna chorobnosť (malátnosť) sa pripisovala ako urieknutie mladých dievčat, ktorým dávajú „porobiť“ často ohrdnutí mládenci a jeden zo spôsobov odrábania bol aj na brieždení íst’ pod čerešňu, striasť na postihnuté dievča rosu zo stromu a tak ho zbaviť porobenia.

Ďalšou technikou odrábania bolo aj hádzanie uhlíkov do vody. Kumulácia purifikačných funkcií vody a ohňa vzniká, keď voda prechádza varom, alebo sa do nej hádžu uhlíky (v prípade núdze ich môžu nahradiť zapálené zápalky). Najčastejšie sa používa počet 3 a 9 uhlíkov, ktoré boli vybraté z pece. Uhlíky sa hádžu do vody a pritom sa počíta odzadu, teda ak je uhlíkov 9 kusov, začína sa odratúvať v poradí: deväť, osem, sedem atď. Aj tu sa formou zariekania zisťuje kto je pôvodcom urieknutia, či ide o ženu, muža, dievča apod. Úrek sa v prípade urieknutia dievčaťom posielala pod vrkoč, v prípade urieknutia mužom sa posielala pod klobúk, v prípade urieknutia ženou pod čepiec. Ide tu o magickú praktiku vyhánania choroby, ktorá sa má preniesť na dotyčného, ktorý urieknutie spôsobil a identifikuje sa symbolicky podľa statusových znakov muža, ženy, dievky. Princíp orákula sa pri identifikácii pôvodcu urieknutia vzťahoval na pohyb uhlíkov vo vode a zvuk, ktorý vydávali po vrhnutí do nej. Uhlík, pri hádzaní ktorého sa spomenul skutočný pôvodca úreku, intenzívne syčal, voda začala vriieť a uhlík zostal plávať na hladine. „Uhlíkovou vodou“ bolo potrebné sa nakoniec umyť, respektíve sa z nej napiť a urobiť si ňou na čele tri krížiky. Tým sa očistná moc uhlíkovej vody dostáva do kontaktu s postihnutým a purifikačný proces začínal pôsobiť²². Namiesto uhlí-

20 BELKO, D.: Magické predstavy, opatrenia a praktiky v humánnej etnomedicíne. In: *Slovenský Národopis* 44, 1996, č. 3, s. 302 – 318.

21 Z rozprávania respondentky Š. Z. zo Starej Ľubovne.

22 BABČÁKOVÁ, K.: cd. s 88.

kov sa zvykli používať aj kamienky z potoka a potočná (tečúca) voda. Na princípe mágie podobnosti voda zmýva urieknutie z človeka, tak ako umýva nečistotu z kamienkov.

Ďalšou liečebnou praktikou „odrábania“ zaznamenanou v skúmaných obciach bolo umývanie postihnutého vodou (najlepšie svätenou, alebo vodou z pútneho miesta). Používala sa aj voda v ktorej sa vylúhovali liečivé bylinky. V prípade núdze stačí aj bežne používaná voda (ktorá sa pred samotným aktom posvätila znamením kríža). Na vodu sa podľa princípu kontagiózneho mágie prenáša urieknutie a jej objem sa tým zväčšuje napríklad z 3 na 5 lyžíc (tzv. „meranie vody“). Do pohára sa namerali tri lyžičky vody. Pohár si postihnutý priložil pod pazuchu a potom sa opäť merala lyžičkou voda z pohárika do druhej nádoby. Urieknutie sa prejavilo tým, že sa objem vody zväčšil na štyri, až päť lyžičiek. Tvár postihnutého sa umyla, na čelo sa urobilo z vody znamenie kríža. Úkon bolo potrebné opakovať trikrát a voda sa vyliala do vopred pripravenej jamky, čím sa urieknutie prenieslo do zeme. Keď sa používala svätená voda, bolo osožné, aby sa z nej postihnutý aj napil. Pri ťažších prípadoch urieknutia sa verilo, že postihnutý môže následky urieknutia pociťovať tri alebo až deväť dní a to vo forme ospalosti, malátnosti, nevoľnosti, bolesti hlavy.

V skúmaných obciach existujú dva základné varianty verbálnych prejavov používaných pri odriekaní. Prvým variantom je identifikačná zaklínacia formulka, ktorej odriekanie sprevádza hádzanie uhlíkov do vody, pričom sa na základe otázok zisťuje, kto je pôvodcom úreku. Urieknutie je potom vyhánané a prenášané na jeho pôvodcu v symbolickom verbálnom vyjadrení „dievčaťu pod vrkoč, mužovi pod klobúk, žene pod čepiec“. Druhým variantom je formulka slúžiaca na zariekanie vody. Voda je vyzývaná, aby svojou purifikačnou mocou eliminovala úrek a iné choroby z tela postihnutého, tak ako voda umýva a očisťuje kamene v potoku. Obe verbálne formuly sú doplnené základnými modlitbami (Otčenáš, Zdravas Mária a znamenie kríža - prežehnanie sa).

Urieknutie patrilo k bežným javom, s ktorým sa väčšina respondentov stretla a vedela ho aj odstrániť. Liečením urieknutia sa zaoberajú v prevažnej miere ženy, a to takmer v každej rodine.

Znalosti odrábania sa tradujú v rodinách z matky na dcéru, prípad-

ne zo svokry na nevestu a spôsoby odrábania sa spolu s verbálnymi formulkami často i zapisujú, najmä preto, že magické zariekanie a zaklínanie musí byť prednášané plynule a bez jedinej chyby, pretože by sa stratil jeho pozitívny účinok, ba dokonca by sa mohlo postihnutému ešte pritážiť. Niektoré, najmä vekom staršie ženy sú lokálnymi odborníčkami na odrábanie a ich pomoc vyhľadávajú aj v súčasnosti napríklad mladé matky pri podozrení, že sa na ich deťoch prejavujú príznaky urieknutia. Staršie ženy často samé odovzdávajú svoje skúsenosti s liečením urieknutia mladším. Urieknutie bolo vyvolané druhou osobou a to buď zámerné alebo mimovoľne.

Medzi najzachovalejšie predstavy na Slovensku patrí rozprávanie o bosorkách a ich negatívnej činnosti (poškodzovanie zdravia u ľudí i zvierat - tzv. „odoberanie“ mlieka), častá je viera v schopnosti bosoriek „urieknuť“ dieťa i dospelého a v schopnosť bosorky „porobiť“ druhej osobe.

Na Slovensku medzi najrozšírenejšie postupy patrilo utieranie chorého bankovkou (respektíve kúskom plátna do ktorého zabalili mincu), ktorú potom hodili na cestu, aby sa okoloídúci človek na peniaze ulakomil a tak preniesol chorobu na seba. Časté bolo aj utieranie chorých miest liečenej osoby chlebom, ktorý potom darovali žobrákovi. Z hľadiska tradičných ideí bolo porobenie osvedčeným spôsobom na efektívne poškodzovanie zdravia či života svojich protivníkov. Je to oblasť mágie, v našom kultúrnom regióne pravdepodobne najpoužívanější a môže byť nebezpečná pre ňou postihnutých jedincov²³.

Na činnosť porobenia je možné a zrejme aj časté najímať si profesionálov. Nosičmi deštrukcie sú energoinformačné formy prírodných materiálov, ako sú kosti ľudí, zvierat, perie, niektoré vybrané druhy sušených rastlín, hlina z hrobu, sušené časti zvierat s príslušnou povestou k ľudovej mágii (ropuchy, netopiere, hady, niektoré druhy chrobákov). Zmes týchto materiálov sa balí do obalu prírodného pôvodu (plátno, koža, mechúr) a po príslušnom rituálnom naprogramovaní zla sa uloží na skryté miesta v blízkosti domu, alebo priamo v dome obeť²⁴.

23 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 8 - 9.

24 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 10.

Prostriedkami, ktorými bolo možné človeku porobiť bolo mnoho a označovali sa ako porobenina, porobisko, porobenisko, vraženie.

Porobeninou mohli byť najmä predmety, ktoré istým spôsobom súviseli s mŕtvym človekom (voda, ktorou umyli mŕtveho, hrebeň ktorým ho česali, klince z truhly, hlina z hrobu). Zhubný účinok však mohli mať aj predmety (minca, bankovka, plátno, kúsky odevu, vreckovka) na ktoré bola prenesená choroba (na princípe mágie dotyku) v rámci liečebnej praxe. Ako porobenina mohli slúžiť i ostré predmety (vretená, nože, ihly), a iné. Porobenina sa zakopávala do zeme, alebo sa v prípade vody vyliala na miesto, ktorým mala dotyčná osoba prejsť. Preto aj najčastejšou formou styku s porobeninou bolo prekročenie zakopaného, pohodeného či preliateho škodiaceho prostriedku²⁵.

Postihnuté osoby navštevujú veštkyne aj liečiteľov, pastierov (bačov), poprípade zažehnávačky (zariekačky), aby odhalili dotyčnú osobu snažiacu sa o poškodenie zdravia a majetku v danej komunite, ale tiež preto, aby „zlomili porobenisko“ a odvrátili tak jeho negatívny účinok. Ďalším spôsobom, ktorý sa pomerne často využíva, je pokropenie domu, ba aj jeho okolia (hospodárske budovy, záhrada) vodou z pútného miesta napríklad z Litmanovej.

Na anulovanie porobenania sa využíva aj vkladanie posvätených obrázkov z Litmanovej, respektíve ich zamurovanie do základov domu („...a tota Maňa ňevičeča v Litmanovej, každý raz ide i z mužom, no a ona jej povída: *“Marienko, tu maš na Matku Božu, volaňe, žebi ci Matka Boža pomohla, no kto toto furt klade? Ta ľem pošviačaj i modľi ša.“* No i Maňa z Litmanovej priňesla obrázky a moj muž ich potom tam ukladal i tam su zamurovane, no zavakuvane, tote obrazečky.“²⁶)

Respondenti uvádzali svoje predstavy o bosorke ako o žene, ktorá mohla mať nadprirodzené schopnosti dané do vienka, alebo mohla byť v spojení so zlým duchom a prostredníctvom jeho prepožičanej sily využívala na svoje nekalé úmysly viaceré magické praktiky. Všeobecne boli známe aj praktiky brániace negatívnym silám, a to najmä svätenie príbytkov, ochrana malých detí červenými stužkami, spôsoby, ktorými sa „odrábalo“. Pri ťažších prípadoch sa tak v minu-

25 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 49 - 50.

26 BABČÁKOVÁ, K.: cd. s. 157.

losti ako aj v súčasnosti využívajú schopnosti niektorých žien, ktoré podobne ako bosorky hlbšie ovládali magické praktiky, ktorými ľuďom pomáhali. O týchto ženách sa hovorilo, že pomáhajú prostredníctvom Boha, modlitieb a Ducha Svätého. Svoje zariekania končili slovami: „*k tomu mi dopomáhaj boh otec, boh syn, boh duch svätý*“. Aj v súčasnosti sa pri podozrení z pôsobenia negatívnej nadprirodzenej sily vyhľadáva pomoc kňaza, ktorý má oficiálne cirkevné povolenie vykonávať exorcizmus. Duchovná osoba má moc vyhnať nečistú silu z príbytku najmä prostredníctvom určitých špeciálnych modlitieb spojených s vysvätením domu, prípadne s odsľúžením omše za postihnutú osobu. Kňaz vykropí svätenou vodou kúty domu, okná a dvere, ktoré sú potencionálnym vstupným miestom nečistých síl, a urobí na ne znamenie kríža.

Široká škála magických predstáv a praktík v sebe zahŕňa prvky predkresťanské, kresťanské i synkretické a jej súčasťou sú i novodobé praktiky a predstavy. Vo vedomí respondentov táto diferenciácia nejstvue, jednotlivé magické predstavy a praktiky sa spájajú, doľňajú a tvoria celok, v ktorom sa hľadá príčina jednotlivých javov a zároveň snaha privolať ich, alebo odstrániť.

Aj keď niektoré spomínané javy je ešte možné zachytiť priamo v teréne, zrejme v priebehu krátkeho obdobia môže prísť k ich miznutiu z povedomia ľudí, prípadne sa transformujú do iných podôb.

LITERATÚRA

BABČÁKOVÁ, K. (2002). *Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, 157 s.

BEDNÁRIK, R. (1955). *Príspevok o náboženských prežitkoch na Slovensku*. Bratislava: Rektorát UK pre FF UK, 143 s.

BELKO, D. (1996). Magické predstavy, opatrenia a praktiky v humánnej medicíne. In: *Slovenský Národopis* 44, 1996, (s. 302 -318).

BELKO, D. (2001). *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 274 s.

BUDIL, I. (1990). *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 149 s.

- CAVENDISH, R. (1994). *Dějiny magie*. Praha: Odeon, 321 s
- CZERWINSKI, M. (1973). *Magia, mit i fikcja*. Warszawa, 178 s.
- DINZELLBACHER, P. (2003). *Světice nebo čarodějky*. Praha : Vyšehrad, 264 s.
- HOFLER, M. (1888). *Volksmedizin und Aberglaube in Oberbazern*. 1888, 268 s.
- HOLUBY, J. L. (2005). *Národopisné práce*. Martin : Matica Slovenská, 462 s.
- GALIOVÁ, Z. (2001). *Tradičné predstavy s dôrazom na ľudovú demonológiu. Diplomová práca*. Bratislava: FF UK, 163 s.
- HORVÁTHOVÁ, E. (1987). K vývoju etnomedicíny na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca* 16. Bratislava, 151 - 165 s.
- HORVÁTHOVÁ-ČAJÁNKOVÁ, E. (1959). Liečebné praktiky čarodejníc na severozápadnom Slovensku v prvej polovici 18. storočia. In: *Slovenský Národopis* 7, Bratislava, 433 - 445 s.
- MÁCHAL, H. (1994). *Nákres bájesloví slovanského*. Praha, 295 s.
- MUŠINKA, M. (1962). Zdravotné pomery v niektorých severozápadných obciach Bardejovského okresu. In: *Nové obzory* 4. Košice, 12 - 20 s.
- MUCHEMBLED, R. (1997). *Magie a čarodějnictví v Evropě*. Praha, 672 s.
- SPEŠZ, A. (1944). *Psychológia slovenských ľudových povier*. SSV Trnava, 321 s.
- STRÍŽENEC, M. (1996). *Psychológia náboženství*. Veda, Bratislava, 179 s.
- ŠMAJDA, M. (1971). Poverčivé spôsoby liečenia a zaklínania v ukrajinských obciach severovýchodného Slovenska. In: *Nové obzory* 13, Košice, 5 - 14 s.
- VYKOUKAL, F. (1894). *Domáci lékařství našeho lidu*. Praha, 139 s.

Mgr. Katarína Zajicová-Nádaská, PhD.

Divadelný ústav

Bratislava

katka.nadaska@gmail.com

ОСЛАБЛІНЯ ПОЗИЦІЇ ВОКАЛУ [И] В РУСИНЬСЬКІМ ЯЗЫКУ НА СЛОВАКІЇ (Одраз у правописі і висловности.)

Кветослава КОПОРОВА

Abstract

In Rusyn dialects in Slovakia, a long-term phenomenon of weakening the vocalic sound [и] in favour of [i] has been noticed. This poses the question whether the vocalic sound [и] should, in Rusyn, be considered a self-contained phoneme, as it is merely a variant of the phoneme [i]. This is due to the fact that the vowel [и] is absent in Old Russian. The vowel [i] in Rusyn dialects is, however, not only a substitution of the original Old Russian (Eastern Slavonic) [и]; rather, in individual words its origin varies, or, one could say, originates in all Old Russian (Eastern Slavonic) vowels and semi-vowels. As will be shown using examples, in almost all the words specified for this research, a substitution of the vocalic sound [и] is observed in certain positions. These are, to a great extent, examples of words in which, in Ukrainian (as the closest neighbouring Eastern Slavonic language where the vocalic sound [и] is part of the phonological system), the vocalic sound [и] is present in the orthography (as well as pronunciation). The paper strives to answer the question whether, in Rusyn, the vocalic sounds [и] and [i] will merge.

Key words: Substitution of Eastern Slavonic vocalic sounds. Carpathian variety of Church Slavonic. The phonemes [i] and [и] in Rusyn used in Slovakia.

I. Вступны позначкы

В русиньських діалектах на Словакії позоруєме довгодобый яв ослаблїня позіції вокалу [и] в проспіх первістного вокалу [i], што выкликує вопрос, ці вокал [и] треба в русиньскім норматівнім языку поважовати за самостатну фонему, або є лем варіантом фонемы [i]. Як знаєме, вокал [и] в староруськім (выходославянськім) языку абсентує. Поставме собі вопрос, яким способом прохидив розвой сучасного русиньского вокалу [i] і з котрых гласных ся розвинув? Змінив ся выходославянський (староруський) вокал И (I) в русиньскім языку лем на сучасне [i], або суть ай

позиції, де він переходить в сучасне [и]? Як збачіме, відповідь на тот вопрос є намного шырша, як бы ся на першый погляд віділо.

Вокал [i] в русиньскых діалектах є але нелем рефлексом за поводне староруське (выходославянське) И (I), але ёго походжіня в єднотливых словах є з розлічных, респ. із ушыткых староруськых (выходославянських) вокалів. Як вкажеме на прикладах, скоро во вшыткых нами вышпеціфікованых словах реґструе-ме в істых позиціях рефлекс – вокал [i], котрый є рефлексом за розлічны староруськы вокалы, то значіть, нелем за староруське И (I). Суть то у значній мірі позиції, де в українськым языку (як в найблизшым сусіднім выходославянськым языку, у котрім вокал [и] є сучастёв вокалічної фонологічної сістемы) реґструе-ме у правописі (але ай во высловности) вокал [и]).

II. Позиції в котрых староруськы (выходославянськы) вокалы переходять в русинськым языку в рефлекс [i]

Жебы сьме порозуміли проблематіку высловности (але ай правопису) вокалу [i] в русинськым норматівнім языку на Словакїї, мусиме ся вернути до історії языка.

Сучасный вокал [i], представлять дость пестрый образ што до походжіня. Можеме конштатовати, же він выступлять на місті ушыткых вокалів в істых фонетічных позиціях. В споїню з історічным походжінем того вокалу, находиме го в русинськым языку (респ. в русиньскых діалектах) в слідуочіх позиціях:

1. На місті выходославянського (староруського) И (I):

- перед поводні мягкым согласным – С', Ё' в корію слова, напр.: *письмо, пиявка, пияк, пиятыка* [*пісмо/ піјавка/ піјак/ піјатыка*],¹ таксамо перед С, Т напр.: *епіскоп, повісмо, вітати, ...* (порівнай українське: *письмо, пиявка, пияк, епископ, вита-ти...*)

- по поводні мягкых шыплячіх афрікатах – ДЖ', Ч', Щ' (у высловности: Ш'+Ч') і мягкого Ё' в корію слова, в суфіксах і флексіях, напр.: *чий, чістый, чітати, чісло, щіт, воціна, рыджік, убочі, колачі, плаці, хряці, кліці, віцій, піщок, піщалка, меджі,*

1 Норматівный язык респектуе лем у ортоепії. В ортографії: *письмо, пиявка, пияк, пиятыка...*

саджі, щіпати, учитель, причіна, крічати, причня, кочік, стачіти, чістити, дзѣбачік, пачіти ся, волочіти, мочіти[ч'іj/ч'істыj/ч'і-таті/ч'ісло/шч'іт/вѡш'ч'іна/рыдж'ік/убѡч'і/кѡлач'і/плаш'ч'і/хряш'ч'і/кл'іш'ч'і/віш'ч'іj/піш'ч'ок/піш'ч'алка/мѣдж'і/садж'і/ш'ч'іпаті/учітел' / прич'іна/кріч'аті/пріч'н'а/кѡч'ік/стач'іті/ч'іститі/дз'обач'ік/пач'іті с'а/ волоч'іті/моч'іті]² (порівнай укр.: *чий, чистий, читати, число, пицати, пищавка, учитель, причина, кричати...*) і т. д. Дотыкаться то ай містоназываетника **ніч**, де -і- ся находить на місті выходославянського (староруського – ни-чьто, псл. *пн-сь,) в містоназываетнику *ніч* (*нічого, нічому, нічим*), (порівнай попередні правила, де было зафіксоване – *нич, ничего, ничому, ничім*)

- в суфіксі **-іч, -ік** > ИЧ, ИК, напр.: *Поповіч, Духновіч, Павліч, Цураніч, родіч* (порівнай укр.: *Попович, Духнович, Павлич, родич...*), аналогічно додаємо ай приклади правопису новых слов, напр. новых назв професій: *тавіч, куріч, брусіч, голіч, історік, графік ...*

- в суфіксі **-іць** < -иць- (перед первістно мягким ц'), напр.: *служніця, боровіця, куніця, парадніця, саміця, кендеріця, яшніця, положніця, павіця, дябліця* [служніц'а/бѡрѡвіц'а/ куніц'а/парадніц'а/саміц'а/кендеріц'а/яшніц'а/положніц'а/павіц'а/д'абліц'а]... Аналогічно ай слова: *паліця, границя, яліця, кобіця, заушніця* [паліц'а/границ'а/яліц'а/кѡбіц'а/заушніц'а] (порівнай укр.: [служниц'а/јаешниц'а/самиц'а/молочниц'а] ...

- в суфіксі **-ічк-** < -ич'- к перед первістним мягким Ч', напр.: *герлічка, палічка, голубічка, яічко, бабічка, телічка, козічка, водічка, панічка, синічка, молодічка* [герліч'ка/паліч'ка/голубіч'ка/јајіч'ко/бабіч'ка/теліч'ка/кѡзіч'ка/вѡдіч'ка/пан'іч'ка/синіч'ка/молодіч'ка]... (порівнай укр.: [водичка/молодичка]) ... Аналогічно додаємо ай новоутворены слова тіпу: *леднічка, морознічка, хірургічка, біологічка, палеонтологічка* [ледніч'ка/морозніч'ка/хірургіч'ка/біологіч'ка/палеонтологіч'ка]...

- в суфіксі **-ічн-** < -ич'н- (при творіню придавників од называетників) перед первістно мягким Ч' в адъєктивіах, напр.: *станічний, публічний, історічний, граничний* [станіч'ный/ публіч'ный/

2 В североспішских і южноспішских русинських діалектах, де **дж і ч** суть тверды, позад них в уведженых словах наслідуює -ы-, напр.: *чыстыый, чытаті, колачы, віщый, меджы, кочык, чытати, мочыті, дз'обачык, пачыті ш'а, волочыті...*

історич'ній/граніч'ній]... (порівнай укр.: [*історичний/ граничний]*...)...

- в суфіксах **-іча, -іня, -івля** (при творіню громадних назывників), напр.: *малиніча, ягодніча, бандурчїня, фасолїня, пиловіня, камїня, конарївля, копачївля* [*малиніч'а/ жагодніч'а/бандурч'ін'а/ фасол'ін'а/пиловін'а/камін'а/конар'івл'а/ копач'івл'а*]...

- в суфіксах **-іцк-, -іньк-** (котрыма ся творять демінутївы якостныхпридавників/присловників), напр.: *добріцкый-добріцко, білицкый-білицко, маціцкый-маціцко* [*добріцкый/добріцко/білицкый/білицко/маціцкый/маціцко*] (од: *добрий, білий, малый*), *тихонїнькый-тихонїнько, маленїнькый-маленїнько* [*тихонін'кый/тихонін'ко/малинін'кый/малинін'ко*] (од: *тихий, малый*)...

- в суфіксах **-іч-езн-, -інь-** котрый vznikать при ступнїваню адъєктївів, або при словотворїню : *великий – веліч – велічезный* [*веліч/велічезный*], *шырокий – шырочїнь, [шыроч'ін']*, *высокий – высочїнь* [*высоч'ін'*] *грубий – грубїнь* [*грубін'*](напр.: *то была веліч дївка, то грубїнь хлоп, была то шырока шырочїнь*)...

-в суфіксі **-іцьк-** (за помочі котрого ся творять придавники од назывників), напр.: *урядник – урядніцькый, правник – правніцькый, путник – путніцькый баник – баніцькый* [*ур'адніц'кый/правніц'кый/путніц'кый/баниц'кый*] (*але: Америка – америцькый, Африка – Африцькый*)...

- у суфіксі **-ік** (котрым ся творять демінутївы), перед котрым є мягкий согласный -ч-, напр.: *копачік, палчік, мачік, ключік, перстінчік, хлопчік, хробачік* [*коч'ік/пал'ч'ік/ мач'ік/ кл'уч'ік/ перстін'ч'ік/ хлопч'ік/ хробач'ік*] (порівнай укр.: [*хлопчик/пал'чик/ кл'учик*]...)

- у суфіксі **-іще** [*іш'ч'е*], (котрым ся творять главні збішени назвы), напр.: *ручіще, ножіще, головіще, бабіще, хлопіще* [*руч'іш'ч'е/ножіш'ч'е/головіш'ч'е/бабіш'ч'е/хлопіш'ч'е*] ...

- в суфіксі **-ів, -ачій** (котрым ся творять присвойны придавники мужского роду) напр.: *няньків, дїдів, вуїків, стрыків, качачій, рыбацій, пулячій* [*н'ан'кіў /д'ідіў/вуїкіў/стрыкіў/кач'ач'їў/рыб'яч'їў/ пул'ач'їў*]...

- в суфіксі **-чій, -чі** (котрым ся творять часопридавники/часоприсловники), напр.: *діскутуючій, сидячій, сплячій, зачінаючій,*

співавчі, пискавчі, ховавчі ся, клячачі, колінкуючі [діскутујуч'ї/сид'ач'ї/ спл'ач'ї/ зач'інајуч'ї/співаўч'ї/пискаўч'ї/ховаўч'ї с'а/кл'ач'ач'ї/ кол'інкујуч'ї]...

- в суфіксі **-іня** (котрым ся творять назывники од часослов), напр.: саджіня, печіня, сушіня, куріня, пашіня, вожіня, ношіня [сажін'а/печін'а/сушін'а/курін'а/пашін'а/вожін'а/ношін'а]....

- в суфіксі **-іна**, котрым твориме громадны назвы попівціна, померціна, панціна, драціна, пияціна [попіўш'ч'іна/померш'ч'ї-/панш'ч'іна/драч'іна/піац'іна]...

- у флективній морфемі інфінітиву часослов –ТІ < ТИ, напр.: бабрати, бубновати, варити, грати, гонити, даровати, зимовати, косити, носити, просити [бабраті/ бубноваті/вариті/ граті/гониті/дароваті/даваті/зимоваті/коситі/носиті/проситі] (порівнай укр.: [варити/грати/дарувати/косити/носити/просити])...

- у флективній морфемі інфінітиву часослов – (Ч)І < *ГТИ, *КТИ напр.: лячі, печі, січі, мочі, стрічі, стечі ся [л'ач'ї/печ'ї/с'їч'ї/моч'ї/стріч'ї/стеч'ї с'а]... (порівнай укр.: [легти/пекти/сікти/могти])...

- на місті виходославянського (староруського) И (І) (але не систематічно) в коріню слова перед складом із змягчующім І, напр.: вісіти [віс'іті] (але сид'іти), відіти, біліти, сініти, ніщіти, причіна, [від'іті/біл'іті/сін'іті/ніш'ч'іті/пріч'іна] (порівнай укр.: [висіти/причина])...

- на місті виходославянського (староруського) И (І) (але не систематічно) в коріню слова перед мягкыма согласныма Л', Ч', Щ', ДЖ', напр.: хвіля, крічати, кликати – клічу, піщати, тріщати, віджу [хвіл'а/кріч'аті/клічу/ піш'ч'аті/ тріш'ч'аті/ віж' у (але: сиджу), (порівнай укр.: [хвил'а/кричати])...

Переход звука /и / до /і/ у высшеспомянутых позиціях єднозначно свідчить о тенденції звужованя позиції И в русиньскім языку, або, інакше повіджено, зновунавертаня ід виходославянському (староруському) И (І);

2. Вокал І як рефлекс за виходославянське (староруське) Ъ:

- в позиції на місті виходославянського (староруського) Ъ (кедь з даякых іншых причін ся не змінило на інакшый звук,

напр.: *біжти, біда, білы, бік, вітор, повітря, вістря світ, чоловік, звізда, звірь, гніздо, дійти, дідо, зіля, коліно, лівый, літо, сліпы, сніг, гріх, ріка, сїчі, бісїда, сїно, стїна, тїло* [біжти/біда/білы]/бік/вітор/півітр'а/вістр'а/ світ/чолдвік/звізда/звір'/гн'іздо/дійти/д'ідо/з'іл'а/кол'іно/л'івый/л'іто/сл'іпы/с'н'іх/ гр'іх/р'іка/с'іч'і/біс'іда/с'іно/с'т'іна/т'іло]....

Позначка: Звук І < Ъ є єдиним гласним звуком (і фонемов), котрый сїгнализує мягкость передстоячого парного по твердості і мягкості согласного³. Вокал І, а таксамо далшы вокалы – Е, О, У, И котры суть іншого походжїня (не з Ъ) таку способность не мають.

3. Вокал І на місті виходославянського (староруського) О:

- на місті первістного О, находячого ся в новозапертых складах, котре vznikло по випаджїню редукованых гласных (ъ, ь), кедь в дослїдку аналогїї не настало вирівнованя складів, напр.: *біб, віз, вість, гіркый, міст, рік, рій, стїл, стїй, поміч, покій, повісти, поміст, кїнь, ніс, віз, стїл, дїм ніч* [бїп/вїс/вїс'т'/гїркый]/міст/рїк/рїй/стїл/стїй/пдмїч'/пдкїй/пдвїсті/пдвїст'/пдміст/кїн'/ніс/стїл/дїм/ніч]⁴, *паробок - парїбка, коза – кїз, нога – нїг*⁵....

- на місті первістного О в отвореных складах в дослїдку аналогїї, напр.: *ніхоть* [н'іхот']⁶ (по аналогїї: *ніхтї* [н'іхт'ї]), *од кїз* (по аналогїї: *кїзїй* [кїз'їй]), *кїл* (по аналогїї: *кїлок*), і дакотры далшы.

4. Вокал І на місті виходославянського (староруського) Е:

- на місті первістного Е в новозапертых складах по випаджї-

3 Позерай: In: ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: Літературный язык : Пряшівска Русь. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, доповнене виданя з даякыма змінями 2007, с. 154.

4 Русиньскы діалекты суть єдины із родини виходославянських діалектів, котры акцептують у ортоепїї двояке походжїня І (1. Із виходославянського Ъ. Тото І помягшує попередній парний по твердості і мягкості консонант; 2. З іншых вокалів – таке І не помягшує попередній консонант. Такыма суть приклады І, котре походить із вокалу О, напр.: *ніс, стїл, дїм, ніч* (старорусь.: *носъ, столъ, домъ, ночь*)...

5 Далшы приклады позерай: КОПОРОВА, К.: К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім языку на Словакїї. In: *20 rokov výsokoškolskej rusynistiky na Slovensku: Zborník referatů z medzinarodnej naukovej konferenciji. Prjašivska univerzita, 17.-19.10.2018*. Ed. K. Koporová. Prešov: CJKNM – ÚRK PU, с. 122-138.

6 Нормативне: *нохоть*, позерай: Ябур, В. – Плїшкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексїка на основї змін у правилах русиньского языка*, с. 159.

ню редукованих гласних (ъ, ь), напр.: *пiк, тiк, шiсть, гребiнь, ремiнь, поломiнь* [пiк/т'iк/шiст'/грѣбiн'/рѣмiн'/пѡлѡмiн']...

- в отворених складах в дослiдку аналогiї, напр.: *ремiнь – ремiнець* [рѣмiн'/рѣмiнець'], *гребiнь – од гребiня* [грѣбiн'/од грѣбiн'а], *камiнь – камiня* [камiн'/камiн'а], *перстiнь – до перстiня* [пѣрстiн'/до пѣрстiн'а]...

5. Вокал І на мiстi виходославянського (староруського) У:

- во вербалних формах презенсу часослов iз суфiксом **-ова/-ѣва**, напр.: *будовати – будiю*[будовати/будiю], *вандровати – вандрiю* [вандровати/вандрiю], *торговати – торгiю* [торговати/торгiю], *малѣвати – малiю* [мал'овати/мал'iю]⁷...

- в обмеженiм множинi слiв по м'яких согланих, напр.: *брiх, клiч, челiсть, полiденюк, хомiт* [бр'ix] (i бр'ух), [кл'ич]⁸ (i кл'уч), [чел'ic't']⁹ (i чел'ус't'), [пѡл'иденюк] (i полуденюк¹⁰), *хѡмiт* (i хѡмут)¹¹...

6. Вокал І на мiстi виходославянського (староруського) Ъ (м'якого єр):

- в корiню слова, напр.: *дiра, тiсяч, дiравити* [д'iра/тiс'ач'/д'iравитi]....

7. Вокал І находиме в русиньскiм язyку ай на мiстi розлiчних чужiх гласних в чужiх i перевзятих словах, напр.: *бiзовнi* [бiзѡўн'i] (i: бiзѡўно), *бiцiгель, бiт, вiла, дiнерка, мiзерный, лeгiнь, сeгiнь, цiтовати, цитат, дiскусiя, дiсциплiна, дiзайн, дiпломат, дiск, дiдактика, дiнамiчний, дiктафон, кодiфiкацiя, кандiдатура, колектив, дiсграфiя, дiсгармонiя, полiтика, терiторiя, рeпублика, унiверзiта, iнститут, пpинцезна, пpинцип, пpиватный, пiжама* [бiцiгeл'/бiт/вiла/дiнерка/мiзерный/лeгiн'/сeгiн'/цiтовати/цитат/дiскусiя/дiсциплiна/дiзайн/дiпломат/дiск/дiдактика/

7 Тота змiна не була пpията за норму з доводу тзв. векшынового пpинципу (нормативноє форма, яка є жива у векшыны говорiв) – [будују/торгују/довгују]....

8 Нормативне: *ключ*, позерай: Ябур, В. – Плiшкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексика на основi змiн у правилах русиньського язyка*, с. 166.

9 Нормативне: *челюсть*, позерай: Ябур, В. – Плiшкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексика на основi змiн у правилах русиньського язyка*, с. 336.

10 Нормативне: *полiденюк*, позерай: Ябур, В. – Плiшкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексика на основi змiн у правилах русиньського язyка*, с. 226.

11 Нормативне: *хомут*, позерай: Ябур, В. – Плiшкова, А. – Копорова, К. (2007) *Русиньска лексика на основi змiн у правилах русиньського язyка*, с. 331.

динамічний/ диктафон/ кодифікація/ кандидатура/ колектів/ дісграфія/ дісгармонія/ політика/ територія/ республіка/ універзіта/ інштїтут/ принцезна/ принцип/ приватный/ піжама)... (порівнай укр.: цитувати, цитата, дискусія, дисциплїна, дизайн, дипломат, диск, дидактика, динамічний, диктафон, кодифікація, кандидатура, колектив, принцеса, принцип, приватний...)

8. Вокал І находиме у назвах міст, сел, областей, гор, рік: *Галїч, Галїчіна, Шарїш, Спїш, Вашїнгтон, Парїж, Кошіці, Рїм, Братїслава, Фїляково...* (*Галїчан, Шарїшан, Спїшан і Спїшак, Парїжан, Кошічан, Рїмлян*), *Торїса, Бескїды, Маковіця...* Не тыкать ся то тых властных назв міст і сел, в котрых жые переважно жытельство русиньской народности і має зафіксовану назву з -и- (переважно на території виходных русиньских діалектів), напр.: *Снина, Пчолїне, Паризівці, Старїна, Містїско, Прїтуляны...* (*але: Біловежа, Свідник, Стацін, Гостовїці...*).

9. В часословных основах І ся черять з **А**, причїм ся але не вытваряють видовы пары, напр.: *досягати – досїгати* [*дос'агати – дос'їгати*], *запрягати – запрїгати* [*запр'агати/запр'їгати*], *лягати – лїгати* [*л'агати/л'їгати*], *сягати – сїгати* [*с'агати/с'їгати*], *тягати – тїгати* [*т'агати/т'їгати*]¹²...

III. Вокал Ы на місті староруського Ы в русиньскім языку

Ослаблїня позїції вокалу [и] настає ай в проспїх далшого із трїці вокалів (и, ы, і), а то вокалу [ы] (із староруського Ы). Можемо го слїдовати в:

- корїню слов (позад твердых согласных) *бык, звык, пыск, рык, кый, шыло, машына, дыня, выти, быти, жыти, шыти, гынуги, бы, як кобы, жебы...* (порів. укр.: *звичай, шило, дїня, жити, шити, гынуги, аби, нїби...*).

- в номінатїві і акузатїві плуралу назывників мужского роду з оснований на твердый согласный, напр.: *столы, домы, дубы, носы, колы, возы, павузы, шпаргеты...* (порівнай укр.: *столи, дуби, носи, вози...*)

- в Ген. єдн. ч., в ном. і акуз. множ. ч. назывників женьского р. на -а: *жены, ногы, дївкы, рыбы, ниткы, мухы, душы, нанашкы,*

12 За норматївну поважуєме першу форму.

хыжы, мышы... (порів. укр.: *жони, ноги, риби, мухи, душі, миші...*)

- в падових флексіях придавників, числівників, містоназівників: *добрый – добры – добрых – добрым – добрыма, сліпый – сліпы – сліпых – сліпым – сліпыма, молодой – молоды – молодых – молодым – молодыма, желізный – желізны – желізных – желізным – желізныма, сестрин – сестриных – сестриным – сестриныма, братів – братовых – братовым – братовыма... шестый – шестым, четвертый – четвертыма, пятый – пятыма, мы, ты, вы, такой...* (порівнай укр.: *добрий – добрі – добрих – добрим – добримы, шостий, четвертими, ми, ви, такий...*)

- у префіксі *вы-* при творінню завершеного виду часослов од незавершеного, напр.: *писати – выписати, спати – выспати, мыти – вымыти, жыти – выжыти, тратити – вытратити, рвати – вырвати, сыпати – высыпати...*

IV. Заключіня

Факт, же в значнім чіслі позицій в русиньскім языку на місті староруського *И* ся находить вокал *І* нам вказує, же міра фреквенції вживаня вокалу [**и**] в русиньскім языку на Словакії є намного низша, як в сусіднім – українськім языку. Єднов з причін є фонологічна характеристика консонантів – [**ч**] і [**дж**], котры суть в русиньскім языку все мнягкы, як ай споїня консонатів – [**ш**] і [**ч**], котре у нам у высловности (під впливом асімілації по мнягкости) дає мнягке [**ш'ч'**]. Якраз перед і позад тых фонем у найвекшій мірі мож позоровати высловность вокалу [*і*], а не [*и*], як то є в українськім норматівнім языку. Но і наперек тому конштатуєме, же вокал [**и**] є сучастєв фонологічної сістемы русиньского языка на Словакії. Мож то легко доказати на опозиціях тіпу: *питу – піти, біла – біла, пив – пів, сила – сіла...* Він ся находить на місті староруського *И* в розлічных позиціях, найчастіше меджі твердыма согласныма в словах напр.: *вилы, дикый, миска, лишка, зима, колиба, малины, нихто, просити, молити ся, писати, пискати, вискати...*, находиме го таксамо у парадігмі, напр.: *дїдови, псови, теляти, дївчати, о стрыкови, попи – з попами, хлопи – з хлопами, з бабами, з вівцями, о них, з нима, з кіньми/конями, дїти – з дїтми...*, але таксамо в дакотрых далшых позиціях.

ЛІТЕРАТУРА

- БРОХЪ, О. (1900). *Угорорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата)*. Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ.
- VAŇKO, J. (2000). *The Language of Slovakia's Rusyns / Jazyk slovenských Rusínov*. New York: Columbia University Press, 2000.
- VEČERKA, R. (1987). *Základy slavistiky a rusistiky*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. (1894). *Говор Замішанців. Записки Наукового товариства імені Шевченка III*. Львів: 1894.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. (1899). *Знадоби для пізнання угорско-руських говорів. Записки Наукового товариства імені Шевченка, XXVII, 1*. Львів: 1899, XL, 2, 1901, 280 с.
- ВЕРХРАТСЬКИЙ, І. (1902) *Про говор галицьких лемків. Збірник фільольогічної секції Наукового товариства імені Шевченка, т. V*. Львів: 1902.
- ГАНУДЕЛЬ, З. (1981 – 1989). *Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини, 3 томи*. Братислава – Пряшів: СПВ ВУЛ, 1981 – 1989; Prešov: Exco, 2001.
- GEROVSKIJ, G. (1934) *Jazyk Podkarpatské Rusi. Československá vlastivěda, díl III. Jazyk*. Praha: 1934.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015). *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia : Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015.
- JABUR, V. (1996). К некторым вопросам характеристики норіем русінського јазыка на Slovensku. In: MAGOCSI, P. R. (ed.): *A New Slavic Language Is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia*. New York: Columbia University Press, 1996, с. 41-53.
- КОПОРОВА, К. (2015). *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho јазыка / Фонетика, фонологія і акцентологія русинського јазыка : Высокошкольскый учебник*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho јазыка a kultúry, 2015, 119 с., ISBN 978-80-555-1277-8.
- КОПОРОВА, К. (2018). К вопросу алтернацій і повноголося в русиньскім нормативнім јазыку на Словакії / К вопросу алтернацій і повноголося в русынскім нормативнім јазыку на Словакії. In: *20 rokov výsokoškolskej rusynistiky na Slovakiaji : Zbornyk referativ z medzi-*

narodnoj naučnej konferenciji. Prjašivska univerzta, 17.-19.10.2018.
Ed. K. Koporová. Prešov: CJKNM – ÚRJK PU, ISBN 978-80-555-2081-0.
ЛАТТА, В. (1991). *Атлас українських говорів Східної Словаччини.*
Братислава – Пряшів: СПВ.

ЛАТТА, В. (1964). К вопросу диспалатализации согласных перед етимологическими *e, i* в украинских говорах Восточной Словакии. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského : Philologica XVI.* Bratislava: FF UK, 1964, с. 141-146.

ЛАТТА, В. (1979 – 1981). Рефлексы общеслав. **ě* и изменение *i* > *i* в украинских говорах Восточной Словакии. In: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9.* Пряшів: КСУТ, с. 85 – 89.

ПЛІШКОВА, А. (2011). Найфреквентованішы словотворны поступы субстантивних дериватів. In: БЕНЬКОВА, М. (ед.): *Літературна творчість М. Мальцовської в контексті сучасної русиньської літератури : Зборник рефератів з Міжнародного літературного семінара к недожытым 60-ым народенинам авторкы, 2. децембра 2011.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштїтут русиньского языка і културы, 2011, с. 68-80.

PLIŠKOVÁ, A. (2015). *Lexikológia a slovtvorba rusínskeho jazyka / Лексікологія і словотворіння русиньского языка : Высокошкольський учебник.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 2015.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2007). *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы, 348 с. ISBN 80-88769-69-8.

ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. (2019). Русиньський язык: Комплексный опис языковой системы в контексті кодифікації. Prešov: CJKNM – ÚRJK PU, 476 с., ISBN 978-80-555-2243-2.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov, Slovakia

kvetoslava.koporova@unipo.sk

АЛЕКСАНДЕР ПАВЛОВІЧ – БОЇВНИК ЗА ДУХОВНУ ІДЕНТИТУ КАРПАТЬСЬКИХ РУСИНІВ

(200 років од народження „маковіцького солов'я“)

Петро САВЧАК

Abstract

The article deals with the essence of spiritual identity of Carpathian Rusins and talks about the struggle of Alexander Pavlovich, a Rusin national movement representative, for its preservation. It points out to what Pavlovich, as a Rusin nationalist, advocated for in Church life, but also what he disagreed with, in spite of losing certain personal privileges. The article analyzes his view towards intellectuals, and also speaks about the issues that plagued the nation, and steers the reader's attention towards preserving azbuka, as well. The article also deals with his personal life, in social, political, and Church context.

Key words: Alexander Pavlovich, identity, nation, Church, azbuka alphabet.

„Кедь хочеш скуточні прильнути к народу (=своім людём), можеш то зробити лем через Бога, котрый є Творцём і Господарём народа. Кедь не войдеш через тому брану, потім будеш перескаковати ограду і прийдеш к народу як вовк, а не як пастырь – подля слова Христового. Бо народ Божый є Божов нивов, Божым властництвом. Народ то знать, тым познанём і жыє а через тото познаня і оцінює приятеля і неприятеля,¹ - тото суть слова великого сербского народовця і визначного христіаньского святого – св. Николая Веліміровіча – єпископа жічского, котры подля мого нагляду в повности выстигують і нашого народного будителя Александра Павловіча. Кедь ся будеме снажити посиленвати і скрашлєвати лем „народне тіло“, кедь лем тото будеме одівати до красного кроя наших старых традицій, кедь лем оно буде оздоблене вшиткым тым красным, што наша народна прошлость мала і кедь лем оно буде смотрити к будучім вызвам, без того,

1 ВЛАДЫКА НИКОЛАЙ (2013) *Српска душа*. Нови Сад, стр. 84. ISBN 86-83887-20-0.

жебы сьме оживлёвали, пробуждали і старали ся ай о душу народа, може ся стати, же будеме лем при красній, выздобленій макеті. Но кедь оживиме, повзбудиме і зміцниме душу народа, жебы душа мала дяку жыти, потім легко за собов потягне і народне тіло. Найкрасшыи Русин не є тот, котрый стоїть во вітрині музея, але тот, котрый дыхатъ, думатъ і жыє „покойный і богабойный во своїх Карпатах.“² А што было, є і буде душов каждого народа, а передушыткым нас Славян? Є то наша віра, котра Славян а главні нас – Карпаторусинів формовала; наш візантійско-славянський обряд, котрый тоту віру выядрёвав; старе славянське писмо і язык, котрым ся тота віра звістовала і записовала; календарь в котрім была надчасова віра споєна з нашим поземским часом; іконографія; архітектура і много, много далшого, што ся в наших краях „под горами, под лісами“ заховало од час богабойных князів Растіслава, Владіміра, Лаборця, Корятовіча і других, аж до наших часів. А праві того вшытко плекала і охрәнёвала Церьков, котра была заєдно наднародна і народна, котра учіла любити всяке племя і язык, але при тым была „наша“ де:

*Бородаты попы наши
По русски дыхают,
знают русскы Отченаши
свой народ кохают.*³

Тота Церьков на розділ „од той на Западї“ свої діти охрәнёвала, виховлёвала, кормила ай проливала за них свою кров. Не было в ній міста про інквізіцію ани одпущаня гріхів за пінязі, не было ту клеру, котрый бы ся заобышов без Божого народа, не было ту ани насилности над слободным рішінём священників ці ся женити або ні, не было ділемы, ці давати святе Причащеніє під „обоїм“ способом, так як то встановив Хрістос, або го огранічити лем про елітну групу посвященных. Праві наспак, і тот найбідніший ту нашов своє богатство, найгрішніший своє одпущіня без пінязей, найпростіший найвекшу ученость а найбогатшыи скромну простоту. Про нас – Русинів была Церьков іщі овелё веце. Ай кедь як народ сьме не мали свій штат, ані своїх пановників, Церьков

2 ДУХНОВИЧ, А. (1847) *Книжица читалная для начинающих*. Будиин Град, стр. 98.

3 ДИДИЦКИЙ, 1863. *Галичанин*, книга I., выпуск III – IV. стр. 38 – 39.

ту зограла свою незаступну роль. Зато Карпаторусины зо своєв Церьковлєв так зросли, же єдно од другого не мож было одділити. Народный живот, живот каждого села і міста, але і живот каждого Русина ся рядив церьковным календарєм, народный язык був во великій мірі овпливнений языком церьковным, а церьковне усвідомлїня было спяте з усвідомлїнем і совістєв своїх вірників. Зато каждый, хто хотїв нарушити, або собі підманити ідентіту людей під Карпатами, ці управити, або zdeформовати ю на „свій“ образ, в першім ряді сягав, нарушовав, деформовав і подманєвав собі ідентіту єго Церькви, котра была все – в часах добрых ай злых зо своім народом. Знали то не лем нашы неприятелі, але і нашы народовці, прото за тоту духовну ідентіту нашого народа твердо боєвали. А праві єдным з таких боєвників був ай отець Александер Павлович, котрый як ученый і світа скушений чоловік барз добрі знав выходну і западну духовну ідентіту, а може ай зато ся так одгодлані, одважні і за ціну властных жертв поставив на охрану той першой.

Кедь ся позорні зачітаме до єго животопису і до єго творів, такой збачіме, як ся ставляв протів чужім елментам в духовнім і церьковнім животі Славян. Объясню то на прикладі богослужєб, котры ся в западній церькви зачали допроваджати музичными інштрументами. Выходный візантійско-славянський обряд тото нїгда не прияв. На кождей святій Літургії священник – в нашім припаді ай Александер Павлович в єй централній части высловлєвав слова: „Твоя от Твоих, Тебї прїносяще...“⁴ просто повіджено то значіть, же на Службі Божій Богу приносиме то, чім нас Він сам обдаровав, в першім ряді хлїбом і вином, котре Він зародив; через воду, воск і квіты, котры суть тыж єго вытвором; аж по живый людський голос, котрый э таксамо Ёго даром чоловіку. Выходна Церьков ся так снажила выядрєвати вдячность за тоты дары а выгнути ся при службі Жывому Богу вшыткому умелому. Найкрасшым і найвзацнішым інштрументом про нашого Господа є самотный людський голос, котрый выядрює тото взнешене, чім є наповнене сердце чоловіка, што є істым способом таксамо выядрене во выходній Літургії словами – „Єдиними усты і єдиным

4 Литургия иже въ святых отца нашего Иоанна Златоустаго. Львов. 1899, стр. 32.

сердцем... славіти і воспівати...⁵ Павловіч того як священник барз добрі знав, зато на єднім боці критізовав обычай римской церкви, котру єзуїты протискали і меджі Славян, а на другім боці выздвиговав стародавну традицію Церкви на Выході. Єднозначні то описовав і во своїх творах, де ся можеме дочітати же:

*„Русь козацка свою Церков
Свой язык любила,
Мертвыми звуками Рима
Польша костел наполнила.
Русь искони молилася
Народа звуками,
Польский костел Рим одарил
Трубами, бубнами.
В нашей церкви мы нашими
Людми управлялись
А до польского костела
Єзуиты вкрались.*

При єзуїтох іщі кус зістанеме. Павловіч в них відів небезпеченство не лем про свою „Русску церков“ але і причіну нещястя Поляків, а таксамо неприятелиства меджі славянськыма народами. А правом! Їх реакчна „римска політика“ і страшне гесло – „účel svätí prostriedku“ – суть в історії добрі знамы. Зато і „маковіцкый соловей“ во своїх творах з терьпкостєв конштатує:

*Єзуитскими мечтами
Польшу Рим питает
А два братнии народы
Мечта розрывает.*

Або:

*Вот ожесточили Польшу
Отцы єзуиты,
Ты мотыли осквернили
Польской жизни цвиты*

Овелє ліпшый погляд не мав ани на підписаня самотной церковной унії з Римом. Хоць і сам був членом греко-католицького духовенства, в часописі „Слово“ в року 1862 конштатує, же „угро-русскый люд, коли прінял унію, стратил свою народну сло-

5 Литургия иже въ святых отца нашего Иоанна Златоустаго. Львов. 1899, стр. 36.

боду, упал до ярма католицізму.”⁶ Ай при публічній оцінці своїх церковних представителів був критичний. В тым істім часописі Слово в року 1871 называють єпископа-мадярона Стефана Панковіча „отвореным неприятелём нашой народности.”⁷ Так істо негативный погляд мав к замірам Николая Товта, з котрым ся дістав аж до отвореного конфлікту. Было то через наоко неважну причіну, конкретно за нарядіня про священство, жебы собі оголили борода. Тот замір котрый собі клав за ціль веце приближыти містне священство к латиньскому клеру і одлишыти го и по вонкашній стороні од руських батюшків і других выходных „схізматиків”, був уж выголошений в часах єпископа Тарковіча. Но тот і сам носив бороду, а ани по повторію того наряджіня в році 1862 єпископ Іосиф Гаганець ёго выконаня не вымагав.

Но цалком інша ситуація настала почас єпископской службы Николая Товта. Выядрінем народа на тот латінізуючій приказ были жартовны стишки: „а то трудно, а то чудно: полюбити попа – хлопа без бороды.” Но патріотічно настроєне духовенство реаговало овелё серьєзніше, а із помочов Адолфа Добрянського адресовали – „*Ответ угро-русского духовенства Пряшевской епархии своему епископу*”, під котрый ся підписали бородаты і безбородаты священници, а на першім місці був підпис Александра Павловіча. Ай кедь сам бороду не носив (мусив ю оголити при наступі на Теологічну академію в Тырnavі, хоць до того часу ю гордо носив), принципіално ся заставав того стародавнього знаку мужности і священства. А був прото охотный жертвовати і свою функцію благочінного (декана). Добовы свідкове твердят, же ся меджі ним і єпископом, котрый Павловіча называв „панславом” одограла остріша бісїда, при котрій го єпископ нутив, жебы собі остриг довгы волосы. Павловіч му одповів, же кедь му в Тырnavі оголили бороду, зохабили му холем довгы волосы, прото они не будуть прекажков в ёго службі; „а кидь ся волосы Ёго Екселенції нелюбят, та най му их Ёго Екселенція отстриже, бо він сам то незробит, нашто біскуп лем руками замахал.”⁸ Павловіча потім окре-

6 Слово, Львів 1862. Но. 72

7 Слово, Львів 1871. Но. 13.

8 Павлович, А. (1955) По трудам и воспоминаниям. In: *Александр Павлович. Избранные произведения*. Пряшев, стр. 483.

позбавліня функції довгий час не кликали ани на засідання консісторії. А був бы може допов і овелё гірше, кебы епископ не був обозначмлений, же за нім „цалый Свіднік стоїт.“⁹ Лемже в стишках Павловіча ся ай на тот вопрос заховав ясный погляд:

*У славян в чести бороды,
У них виры много,
Ненавидят чуджи моды,
Держатся старого.
В наших церквах с бородами
Малюваны святы,
Прото между Русинами
Попы бородааты.*

Но отец Александер ся знав не лем поставити і выткнути, але і похвалити, повзбудити а оцінити, ці уж то був церьковный годностарь, або державный чіновник. Свідчать о тім многы ёго поезіі, котрыма ся обертав к духовеству і к „просвищеным“ або і к „товарищу поэту.“ Усвідомлёвав сі, же праві інтелігенія є гибнов силов народного духа, а так ся ей пригваряв ай у своїй поезіі. Знамы суть в тім контексті ёго стишки „К вождым народа“:

*За вашим прикладомъ иде тотъ людъ
А подлы приклады ведутъ го въ блудъ.
Тотъ бидный неукій людъ проситъ васъ:
„Вы мудры панове научте насъ!“
Дайте му приклад побожности:
Во вири, надіи милости,
жебы сме статочно; мудро жыли,
Розпустовъ, пиянства ся хранили.*

В них са обертають і к своїм престолным братам словами повзбуджіня:

*Ноже-но до дила отцы священицы
Народныи врачы, вожды, началницы!
Провадьте русскую дружиноньку милу
на путь святой правды, Господь дастъ вамъ силу.*

В іншій поезіі їх і упозорнює і просить:

Вы народа наставницы,

9 Павлович, А. (1955) По трудам и воспоминаниям. In: *Александр Павлович. Избранные произведения*. Пряшев, стр. 483.

*отцы первосвященницы,
русску думу думайте,
за горы непозерайте,
одкуда ненависть к Руси,
православных трапить, дусить.*

Но іщі веце настойчівый є, кедь такзваных просвіщєных а інтелігенцію упозорнює, жебы їм їх ученость не была на гордость, або не зістала без плодів. При їх чітаню мать чоловік чутя, якбы патрили і нашій генерації і тій добі, котра жєне многих за тітулами і знанями. Зачінають їх словами: „Негордися брате ученый, бесплодною наукою“ а окрім іншого припоминать вшыткым ученым, жебы не забыли на простых робітных людєй, котрых руки їх жывили:

*Непрезирай тебя кормящихъ,
Трудолюбивыхъ людей,
Молящихся, работающих,
Рукою, сердцемъ и душой.*

*Братецъ! Когда ты просвищался,
Тебя кормили ихъ руки,
Ихъ трудомъ, потомъ ты питался,
Ты не принесъ плодъ науки.*

На конець каждого фалошного просвіщєного вызывать:

*Не гордись ты лжепросвищенный,
Но прилагай къ дилу руки,
Оплодородняй умъ витренный,
Плодомъ полезной науки!*

Про Павловича была наука обовязком, предпокладом ку роботі на благо народа. Такых, котры так не робили поважовав лем за притяж про свій народ, а їх речі лем за пусты слова. Одказовав їм то нераз твердо, але правдиво, як напр.:

*Не мучте насъ филозофы, неробы,
пустословнымъ духомъ вашей утробы;
вира, любовь и надежда у насъ честь,
наше знамя – православний русский крестъ.*

Но вернийме ся од інтелігенції назад ку душі народа – ёго Церкви. Тота зродила а охороняла про Славян єден дорогоцін-

ный поклад, котрый був записаний в ей святых книгах і іконах – ним было славянське писмо. Александер Павлович на то нераз упозорнёвав а призвуковав:

*Церков велить Русинамъ по русскы спивати,
азбукою Господа Бога прославляти.*

Чом? Одповідь є проста так з церьковной, як і з народной стороны. Зачнийме тым другим. Каждый язык і писмо в істім слова змыслі суть выядрінем даного народа, про котрый, або котрым было zostавлене. Так як мають своє писмо Чиняне (Китайці), Японці, Жыдове, або стары Сумеры, так го мають і Славяне. Оно є про них найліпше, найблизше, найхарактерніше а найвеце одповідать їх народным даностям. Не треба ани припоминати, же праві посередництвом свого писма ся Славяне за час Кіріла і Мефодія зачленили меджі выспілы културны народы. Є лем смутне, же праві впливом історічных скutoчностей і реакчных поступів наслідників Вікінга і векшыны западного латиньского клеру, было того писмо з країв Чех, Моравы і Словеньска насилу вытиснуте. Зато мушу з жалём конштатовати, же Чехы, Мораване, Словацї так як і Поляцї, Словінці і Хорваты уж не мають своє властне писмо, але поужывають, чудже – латиньске, котрому одповідать ёго назва „*латинка*.“ Остатні славянськы народы, котры собі заховали поводну Кіріло-мефодійску віру і обряд, собі через тоту віру і обряд утримали і своє славянське писмо, котре є прямим покрачованём того, што меджі Славян святы віро- звістователі принесли. Є аж іронічне, же Словакія, котра мать в штатнім знаку кіріло-мефодьскый двойкрест, пише латиньскым писмом, рахуе арабскыма ціслами а притім кірілику, або азбуку поважує за дашто чудже. Праві проти такому змышляню о. Павлович твердо боёвав і вытыкав таксамо перебераня чужіх несловянських слов. Знамы суть ёго стишкы „*Васіль роду изминіл, русскый букварь оскверніл*“ в котрых описує терпкый приклад єдного ученца, котрый забыв свій родный „*Отче наш*“ а притім:

*Ученым себя считал,
Русскую реч портить стал,
Чужие слова собрал,
Букварь теми забабрал.*

Ёму давать одпоручаня:

*Знаєшъ ты, Василий брат,
 Что русский язык богат:
 Не требует чужих слов,
 От иноплемеников.*

А вшиткым ёму подобным дає выстрагу, жебы ся поучіли з ёго неславного конца:

*Отец букварь в руки взял,
 Бросил в землю приплювал.
 Да, изменника проклял:
 - О, Василий, ты пропал!*

Подьме ся на тот проблем посмотрити і з духовного аспекту. Написали ся уж о тім цілы статі, доконця і книги, но я, жебы ем ся довго не розписовав, уведу бодай лем цитат нового славяньского Златоустого – владыку Николая Велиміровича, котрый на увод свого слова о кірілиці гварить: „Святе є то, што святы люде вытворили а кірілицу вытворили святы брата Кіріл і Мефодій.“¹⁰ Далше тыж конштатує, же: „хоць даколи вшиткы Славяне поужывали кірілицу, Римска церьков, через довгий і кроваваый бой нанутила латинку покатоличеным славянам, жебы їх веце одлучіла од православных.“¹¹ Смутні додавать, же то, што не зробили ани комуністы в Росії, роблять дакотры панове, доконця ай попи – т.е. пишуть і выдавають книжки латинков. А одшмарити кірілицу (або азбуку) значить одлучіти ся од вшиткого нашего писомництва і уразити святых славяньских апостолов Кіріла і Мефодія. Прото, як додавать - „кедь сме учены, будьме ай розумны.“¹² Я зо своєї стороны выужую таксамо можность і хочу попросити началства в наших містах і селах, нйя зроблять вшитко про то, жебы ся „священная азбука“ з наших країв не вытратила а нйя назвы тых міст і сел будутть на їх зачатку і концу ай в нашім славяньскім писмі. Таксамо прошу вшитких духовных наших міст і сел, жебы ся з наших церьквей тот язык, в котрім служыв отець Александер Павлович а писмо, котре так обгаёвав, нігда не вытратило. Дало бы ся іщі велё писати о Павловичовім бою протів вшеліякым новотам в духовнім животі карпатьских Русинів. Ёго

10 Не любите света ни што э у свету. Васкрс 2019, стр. 268.

11 Не любите света ни лутоэ у свету. Васкрс 2019, стр. 268.

12 Не любите света ни лутоэ у свету. Васкрс 2019, стр. 269.

здравый духовный конзервативизм є выядреный конштатованём:

*Бо славянске племя старе,
Мы вси старовирци,
Не змадярчат нас Мадяре,
Не знимчат нас Нимци.
або новорочным желанём:
Старой правди будьме вирны,
И в том новом годи,
Православность задержуйме,
В нашем русском роде.*

Но він ся не обмеджовав лем на оборону дачого старобылого, протів новотам. Кедь маме говорити о Павловичови як о духовнім боєвникови, є потребне підкреслити, же був веце боєвником „за“ як боєвником „протів.“ Барз добрі познав слова псалму: „*уклонися од зла и сотвори благо*“¹³ а так подля тых слов ся нелем одвертав од вшыткого, што бы могло шкодити нашій духовній ідентіті, але заєдно робьв вшытко то добре і красне, што тоту ідентіту підпорвало. Як духовный мав на то скуточні много можностей. Суть знамы многы доїмавы приклады ёго соціальной і духовной службы, котру робив меджі своїма віруючіма. Дакотры описує І. Шлепецькый во своїй статі – „*А. І. Павлович – по трудом и воспоминаніям,*“ де окрем іншого уваджать і епізоду, як му з далекого Руська од незнамого дарцю принесли дарунок – дві ікони і книжку з венанём: „*Тоту книгу з уцтов посылам тому священникови, котрый так любить свій народ.*“

Слызы ся тиснуть до очей ай при споминанях пряшівського священника Варфоломея Шашу – котрый сповідав єдного умираючого. Тот ся му на смертелній постели здовірів зо своїм зармутком, же не стиг зготовити труну про свого добродителя. На удивлений вопрос о якій труні говорить, му дотычний чоловік выбісїдовав, же був одхованцём Павловича, котрый го ай послав выучіти ся тесарьскому ремеслу. Кедь уж сам зарабляв, хотів ай він сам холем даякы грошы венувати своёму священникови за превказану старостливість, поміч і любов; но Павлович ся од того категорічно одказав, а лем жартовні додав: „*Кедь умру, так ты*

13 Псалтирь, Во Львови 1901, стр. 40

мі труну зробиш." А благодарный одхованець іщі на смертелній постели чувствовав обовязок ку „пан-отцёви свидницькому."

Педагогічній діяльності ся не буду веновати, прото, же є то тема на самостатну штудію або і книжку. Но холем єдно мушу підкреслити. Вшытка діяльність Павловіча была фурт споєна і з духовным жывом, так як духовный живот не був одорваний од особного і родинного жывога о. Павловіча і ёго віруючих. Выняток не творили ани політичны погляды, але і ту Павловіч знав, де є чому місце. Знав, же церьков є святым містом на молитву, де:

*...людіе часто ходять
І Богу ся щиро молят,
Там побожно співають,
Богу себе вручають.¹⁴*

О остатніх темах – народных, культурных, політичных і практичных, од котрых ся Церьков не діштанцовала, кедьже скуточні жыла зо своїм народом, ся бісїдовало аж за дверями церькви в тзв. церьковній огороді. Зато ай сам Павловіч на слова вшеліаких донашачів „*же в церькви бунтує людей*" спокійно одповів, же він в церькви учить віруючих „*как Богу угодить*" а в церьковной огороді „*как по чоловічески жить.*" Было бы потребне спомянути ай ёго бой проти пиянству, довгам і народностній незнашанливости, але і ёго бої за вихову і освіту дітей і молодежі, за технічний прогрес, гігієну, моралны властности і за розвой духовных годнот. Поужывав при тім благає слово, але і тверду реч, фіглі і выстрагы, упозорніня і варованя. Дакотры недугы нашого народа выкреслив аж з драстичнов годновірностёв, жебы перед нима вываровав остатніх. За вшыткы приклады холем тот найзнамішый:

*Піячка баба,
Брытша якъ жаба,
Тагы як жаберины,
Їй с пыска слины.*

Интересный бы був погляд на жydівський, ці іншы вопросы, на котры в нашій статі не є простор. Но треба конштатовати холем то, же о. Александер Павловіч вшытку свою роботу звязовав з Церьков і духовным жывом, так як був з нима споєный цалый

14 ДУХНОВИЧ, А. (1847) *Книжица читалная для начинающих*. Будин Град. Стр. 42.

ёго жылот. Уж при высвячїню приобїцїяв, же буде таким священиком як ёго отець, котрого ай кедь не мїг сам ходити, віруючі приносили самы на руках, жебы був на Службі Божїй. Выповнив і обїцїя мамці, же буде вірным своёму народу.

За час своёй душпастырьской работы похрестив 1356 людей, повінчав 279 парів і похоронив 1086 віруючїх (ціфры суть подля зазнамів в матриках, но правдоподобні будуть в скучности векшы). При тїм вшыткім ся снажив, жебы Русины зістали самы собов і были притїм фурт з Богом, котрый є Створителём вшыткых людей і народів. Не любив клерїкальне повышенецтво, а образ доброго духовного і ёго одношія ку віруючїм є тыж барз гардо описаный в ёго творчости. Думам собі, же дакотры ёго стишкы з тов тематїков бы мали быти повинным штудїйным матерїалом на богословских факултах.

А што додати на конець? Може лем то, якый був „націоналізм“ або выстижнїше повїджено „родолюбїє“ отця Александра Павловича. Ёго народовецтво:

*...было рамом, в котрїм є ікона Хрїстова,
было домом, в котрїм є Хрїстос газдом,
было школов, в котрїй є Хрїстос учїтелём,
было Церьквов, в котрїй є Хрїстос первосвящеником,
было боём, в котрїм є Хрїстос велителём,
было утерпїнём, в котрїм Хрїстос терпїть
через невлнных дїтей і бїдняків,
было піснёв, котров ся імя Хрїстова ославлює,
было радостёв, в котрїй ся ангелы і люде радують,
было то тов снїгобілов передманжельсков чїстотов
наших „руських дївіц“ а ангельсков вірностёв в манжелствї,
было щастём, кедь є щастный народ, а нещастём, кедь він
терпїть,
было то ёго присловечне: „Розвівайся прїносї плод, любї
Бога і свой народ.“*

ЛІТЕРАТУРА

ДУХНОВИЧ, А. (1847). *Книжица читалная для начинающих*. Будин Град. стр. 98. Галичанин, книга I., 1863.

КАЛИНЯК, Й. (2002). *Памятный день Александра Павловича*. Пряшів.

ISBN 80-88769-38-8.

КОПОРОВА, К. (2013). Лексика Александра Павловича і Еміліана Кубека в порівнянні із сучасним русинським язиком. In: *Ričnyk ruskoj bursy=Rocznik ruskiej bursy*. Gorlice: Stowarzyszenie „Ruska Bursa“ w Gorlicach. ISSN 1896-222-X. с. 147-155.

ЛИТУРГИЯ ИЖЕ ВЪ СВЯТЫХ ОТЦА НАШЕГО ИОАННА ЗЛАТОУСТА-ГО. Львов. 1899.

АНОНЫМ. *Не любите света ни што є у свету*. Вакрск, 2019 (є то книжка – зборник статей і выбранных творів. Не має уведженого автора ани далшы сїгнатуры).

ШЛЕПЕЦКИЙ, И.С. (1955). *По трудам и воспоминаниям in Александр Павлович. Избранные произведения*. Пряшев.

ПСАЛТИРЬ. Львов. 1901.

ПАВЛОВИЧ, Р. (2010). *Грекокатолицький священницький род Павловичовых із Шарішского Чорного (1693-1900)*. Пряшів. ISBN 978-80-89441-08-2.

SEJKOVÁ, Z. – KUDLOVÁ, E. (1999). *Alexander Pavlovič (1819 – 1900)*. Výberová bibliografia. Svidník. ISBN 80-85147-28-9.

СЛОВО ч. 13/ 1871. Львов, 1871.

ШЛЕПЕЦКИЙ, А. (1982). *Олександр Павлович*. Братислава.

ВЛАДЫКА НИКОЛАЙ (2013). *Српска душа*. Нови Сад. ISBN 86-83887-20-0.

ЗУБРИЦКИЙ, Д. (1925). *Александр Павлович*. Ужгород.

Вшыткы неозначены стишкы сут перебраты із:

ПЕТРОВЦИЙ, У. И. (2011). *Благословение Русинам*. Ужгород.

ПАВЛОВИЧ, А. (1955). *Избранные Произведения*. Пряшев.

prot. Mgr. Peter Savčak, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Pravoslávna bohoslovecká fakulta

Katedra praktickej a systematickej teológie

Masaryková 15

080 01 Prešov

Slovakia

peter.savcak@unipo.sk

Studium Carpatho-Ruthenorum 2019 **Štúdie z karpatorusinistiky 11.**

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.
Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných
menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Prvé vydanie, 2019
Počet strán: 128
Tlač: Ultra Print, s.r.o., Bratislava

ISBN 978-80-555-2330-9

9 788055 523309